

jaarverslag 2016

2016

jaarverslag

Voorwoord

Het bestuur van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf geeft in dit jaarverslag inzage in de werkzaamheden, het beleid en de pensioenontwikkelingen gedurende het jaar 2016. Het bestuur verstrekt duidelijkheid over en draagt verantwoording af voor de financiële positie en de resultaten van het fonds. Dit jaarverslag is opgesteld in overeenstemming met de richtlijnen voor de jaarverslaggeving.

Op 1 januari 2016 ging de pensioenleeftijd van de regeling omhoog naar 67 jaar. Voor deelnemers die een lagere AOW-leeftijd hebben, gaat het fonds er vooralsnog vanuit dat deze deelnemers de pensioeningang willen laten aansluiten met de AOW-leeftijd en derhalve willen vervroegen. Hierop is de communicatie naar deelnemers afgestemd.

De tot en met 2015 opgebouwde aanspraken zijn omgezet van 65 jaar naar 67 jaar. Alle deelnemers en oud deelnemers hebben in 2016 een persoonlijke opgave van de omgezette aanspraken ontvangen. Het jaarlijks uniform pensioenoverzicht (UPO) met daarop de informatie over de aanspraken, horend bij de pensioeningang op 67 jaar, ontving men separaat.

De rente op onder andere Duitse en Nederlandse staatsobligaties bereikte medio 2016 een dieptepunt en eindigde 2016 ondanks licht herstel lager dan begin van het jaar. Dit had een positief effect op de koersontwikkeling van vastrentende waarden. Daarnaast was ook het rendement op aandelen positief. Het fonds sloot het jaar af met een totaalrendement, inclusief het effect van de renteafdekking, van 12%. Over 2015 was het rendement 0,1%.

De verplichtingen stegen in 2016 door de lage rente weer fors, van 4,29 naar 5,23 miljard euro. Het fonds loopt via de waardering van de verplichtingen een risico op veranderingen in de rente. Dit risico wordt voor een deel beperkt door renteafdekking. In 2015 besloot het bestuur tot een dynamisch renteafdekkingsbeleid. Vanwege het lage niveau van de rente werd in april 2016 de norm voor renteafdekking -conform beleid- verlaagd van 50% naar 30%. Ondanks het positieve resultaat op het belegd vermogen daalde, door de lagere rente, de dekkingsgraad in 2016 met 1,9 procentpunt. Op 31 december 2016 was de beleidsdekkingsgraad 95,9% (2015: 106%) en de feitelijke dekkingsgraad 99,5% (2015: 101,4%) .

De financierbaarheid en uitvoerbaarheid van de VPL-regeling was al langer een punt van zorg. Daarom kwamen sociale partners en bestuur in 2016 een aanpassing in de regeling overeen. Het op 31 december 2016 beschikbare VPL-vermogen werd omgezet in onvoorwaardelijke aanspraken in de basisregeling. Met de inkoop van ongeveer 40% van de oorspronkelijke aanspraken wordt aan de deelnemers gedeeltelijk zekerheid gegeven. In 2015 en in 2016 was bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd de toekenning nog 60%. Verder is de principe-afspraken met sociale partners dat van 2017 tot en met 2020 premie wordt gegeven bij alle actieve deelnemers en dat jaarlijks een deel wordt ingekocht.

Per 1 januari 2017 maakt het fonds voor de wettelijk verplichte communicatie-uitingen gebruik van de berichtenbox van de overheid. Om de doelgroepen te informeren en mee te nemen in de stap richting digitale communicatie is in het najaar de campagne Digitale Communicatie uitgevoerd. Hiervoor zijn de nieuwsbrieven aan werkgevers en deelnemers ingezet. In december is aan alle deelnemers een kaart gestuurd, met in het kort informatie over hoe de berichtenbox werkt. Ook informatie over wat de deelnemer wel/niet hoeft te doen als hij de informatie nog fysiek wil ontvangen, werd hierin opgenomen. Met de overgang naar digitaal, wil het fonds aansluiten bij de digitale informatiewereld van de doelgroepen en tevens kosten besparen.

2016 heeft ook in het teken gestaan van de voorbereiding op de aansluiting van de voorheen buiten de werkingssfeer vallende werkgever Coop. Hierbij zijn de aanspraken van ruim 7000 deelnemers per 1 januari 2017 overgegaan van het te liquideren Coop-pensioenfonds naar het fonds.

Tot slot is de komende transitie van het pensioenbeheer vermeldenswaardig. De pensioenadministratie zal na een periode van bijna 50 jaar voor het eerst worden overgedragen. De transitie zal plaatsvinden op 1 januari 2018 en gaat van Syntrus Achmea Pensioenbeheer naar AZL. Vanaf het voorjaar 2016 heeft het fonds eerst een marktverkenning uitgevoerd, waarna gericht onderzoek bij en gesprekken met mogelijke uitvoerders heeft plaatsgevonden. In december werd een Letter of Intent opgesteld met AZL. Het uiteindelijke contract is in april 2017 ondertekend.

Het bestuur bedankt iedereen die in het verslagjaar heeft bijgedragen aan het goed functioneren van het fonds.

F. Sloot
Werkgeversvoorzitter

H.B.M. Grutters
Werknemersvoorzitter

Inhoud

Voorwoord	03	3.6 Communicatie	36
Inhoud	05	3.6.1 Pensioenleeftijd 67 jaar	36
Meerjarenoverzicht – Aantallen en Regeling	09	3.6.2 Invoering Pensioen 1-2-3	36
Meerjarenoverzicht - Financieel	10	3.6.3 Campagne digitale communicatie	36
		3.6.4 Voorwaardelijk pensioen (VPL)	37
		3.6.5 Klantenpanel	37
		3.6.6 Benchmark Onderzoekplatform Pensioenfondsen (BOP)	37
1 Bestuursverslag - over het fonds	11	3.7 Beleggingsparagraaf	37
1.1 Het fonds	12	3.7.1 Terugblik economie en financiële markten	37
1.1.1 Naam en vestigingsplaats	12	3.7.2 Gevoerd beleggingsbeleid	38
1.1.2 Missie en doelstelling	12	3.7.3 Resultaten 2016	39
1.1.3 Samenwerkende organisaties	12	3.7.4 Afdekking renterisico	40
1.1.4 Externe partijen	13	3.7.5 Verantwoord beleggen	40
1.2 Het Bestuur	13	3.7.6 Vooruitzichten	42
1.2.1 Samenstelling	13	3.7.7 Z-score en performancetoets	42
1.2.2 Bestuurlijke commissies	14	3.7.8 Beleggingsbeleid 2017	43
1.3 De raad van toezicht	15	3.8 Actuariële paragraaf	43
1.4 Verantwoordingsorgaan	15	3.8.1 Actuariële analyse	43
1.5 Klachten- en geschillencommissie	16	3.8.2 Uitkomst van de solvabiliteitstoets	44
1.6 Het bestuursbureau	16	3.9 Integraal risicomanagement	44
1.7 Functioneren van het fonds	17	3.9.1 Verzekeringstechnisch risico	45
1.7.1 Rol sociale partners	17	3.9.2 Renterisico	45
1.7.2 Evenwichtige belangenafweging	17	3.9.3 Risico zakelijke waarden (marktrisico)	46
1.7.3 Integriteitsbeleid	17	3.9.4 Valutarisico	46
1.7.4 Naleving gedragscode	18	3.9.5 Grondstoffenrisico	46
1.7.5 Geschiktheid en zelfevaluatie	18	3.9.6 Kredietrisico	46
1.7.6 Vergoeding	19	3.9.7 Liquiditeitsrisico	47
1.7.7 Code Pensioenfondsen	19	3.9.8 Concentratierisico	47
1.7.8 Uitbesteding en voorbereiding op transitie pensioenbeheer	19	3.9.9 Operationeel risico	47
1.7.9 Externe ondersteuning en controle	20	3.9.10 Uitbestedingsrisico	47
1.7.10 Dwangsommen en bestuurlijke boetes	20	3.9.11 IT risico	48
		3.9.12 Integriteitsrisico	48
2 Bestuursverslag - Ontwikkelingen	21	3.10 Toekomst	48
2.1 Ontwikkelingen regelgeving en overheidsbeleid	22	3.11 Slotopmerkingen	49
2.1.1 Verhoging AOW-leeftijd en fiscale pensioenleeftijd	22	4 Oordeel van het verantwoordingsorgaan	50
2.1.2 Wet verbeterde premieregeling	22	4.1 Algemeen	51
2.1.3 Nieuw pensioencontract	22	4.2 Werkzaamheden in 2016	51
2.1.4 Meldplicht datalekken	22	4.3 Opdrachtaanvaarding	51
2.2 Toezichthouders	23	4.4 Bestuur	52
2.2.1 Autoriteit Financiële Markten (AFM)	23	4.5 Evenwichtige belangenbehartiging	52
2.2.2 De Nederlandsche Bank (DNB)	23	4.6 Beleggingsbeleid	52
2.3 Vergaderonderwerpen	23	4.7 Premie	52
3 Bestuursverslag - beleid en resultaten	25	4.8 Toeslag	52
3.1 Risicohouding	26	4.9 Risicobeheersing	52
3.2 Financiële paragraaf	26	4.10 Communicatiebeleid	52
3.2.1 Dekkingsgraad	26	4.11 Aansluiting Coop	53
3.2.2 Herstelplan	27	4.12 Toekomst	53
3.2.3 Haalbaarheidstoets	27	4.13 Oordeel	53
3.2.4 Het financiële crisisplan	28	4.14 Reactie bestuur op oordeel verantwoordingsorgaan	53
3.2.5 Premie	28	5 Samenvattend rapport raad van toezicht over 2016	55
3.2.6 Toeslag	29	5.1 Inleiding	56
3.2.7 Beleid verlaging van aanspraken en pensioenen	30	5.2 Samenvatting, verantwoording over uitvoering van taken en uitoefening van bevoegdheden	56
3.2.8 Kosten uitvoering	30	5.3 Samenvatting van het rapport van bevindingen	56
3.3 VPL-regeling	34	5.4 Reactie bestuur op het verslag van de raad van toezicht	58
3.4 Collectieve waardeoverdracht Coop	34		
3.5 Wijzigingen in het pensioenreglement	35		

6	Jaarrekening	59
6.1	Balans	60
6.2	Staat van baten en lasten	61
6.3	Kasstroomoverzicht	62
6.4	Algemene toelichting	63
6.5	Toelichting op de balans	71
6.6	Toelichting op de staat van baten en lasten	91
7	Overige gegevens	99
7.1	Bestemming saldo van baten en lasten	100
7.2	Actuariële verklaring	100
7.3	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	102
	Bijlagen	108
	Bijlage 1 Mutatieoverzicht	109
	Bijlage 2 Checklist Code Pensioenfondsen	110
	Bijlage 3 Nevenfuncties bestuursleden en raad van toezicht	112
	Bijlage 4 Begrippenlijst	115

Meerjarenoverzicht

Meerjarenoverzicht – Aantallen en Regeling

	2016	2015	2014	2013	2012
Aantallen					
Werkgevers ultimo	3.403	3.199	3.232	3.210	3.151
Deelnemers ultimo (exclusief arbeidsongeschikten)	83.922	82.434	81.148	77.679	74.656
Gewezen deelnemers ultimo	186.621	176.774	168.449	154.680	148.341
Pensioengerechtigden					
Ouderdompensioen	12.209	11.837	11.085	8.731	7.891
Partnerpensioen	3.381	3.242	3.090	2.574	2.478
Wezenpensioen	227	209	226	181	179
Arbeidsongeschiktheidspensioen	428	480	499	381	395
Pensioenregeling 2006¹					
Premie - Ouderdompensioen en partnerpensioen	20,60%	20,90%	20,20%	18,50%	18,50%
Premie - Overgangsmatregelen	1,40%	1,40%	1,40%	1,40%	1,40%
Opbouwpercentage - Ouderdompensioen	1,875%	1,616%	1,91%	2,10%	2,10%
Opbouwpercentage - Partnerpensioen	1,313%	1,313%	1,56%	1,470%	1,470%
Franchise	€ 14.968	€ 14.968	€ 14.968	€ 14.968	€ 14.415
Toeslag op pensioen en pensioenaanspraken					
Actieven	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Gemiste toeslag	0,40%				

¹ De pensioenregeling voormalig Melk- en zuivel en de pensioenregeling 2004 liepen af in 2014. De regelingen betroffen deelnemers geboren vóór 1 januari 1950. Zij bereikten de pensioengerechtigde leeftijd uiterlijk in 2014. De gegevens over oudere jaren zijn niet vermeld.

Meerjarenoverzicht – Financieel

Bedragen x 1000 euro	2016	2015	2014	2013	2012
Feitelijke premie (excl. aanv. pensioenregeling) ¹	173.524	169.130	152.931	132.603	127.675
Kostendekkende premie	240.347	186.173	161.473	174.291	170.870
Gedempte kostendekkende premie	153.430	162.707	149.979	133.508	125.647
Uitkeringen	60.439	58.630	55.247	39.056	38.166
Pensioenuitvoeringskosten ²	9.709	9.815	8.731	8.770	8.600
Pensioenuitvoeringskosten per actieve deelnemer/ pensioengerechtigde	€93,81	€96,23	€87,87	€94,55	€96,98
Kosten Vermogensbeheer ³	21.758	21.375	20.593	14.492	15.124
Kosten Vermogensbeheer in percentage van het gemiddeld belegd vermogen	0,44%	0,45%	0,53%	0,52%	0,58%
Beleggingsopbrengsten voor risico fonds (incl. hedge)	522.359	-3.866	922.070	-41.318	308.538
Beleggingsrendement (incl. rente- en valutahedge)	12,0%	0,1%	28,5%	-1,5%	12,8%
Benchmark (incl. rente- en valutahedge)	11,2%	-0,5%	26,3%	-1,5%	11,8%
Z-score	-0,08	0,01	-0,38	-0,45	-0,24
Performancetoets	0,77	0,92	0,97	1,05	0,90
Technische voorzieningen ⁴	5.231.350	4.290.703	3.786.582	2.423.733	2.420.312
Pensioenvermogen	5.207.350	4.349.763	4.241.728	2.722.885	2.674.568
Reserves	-24.000	59.060	455.146	299.152	254.256
Aanwezige dekkingsgraad	99,5%	101,4%	112,0%	112,3%	110,5%
Beleidsdekkingsgraad ⁵	95,5%	105,5%			
Vereiste dekkingsgraad	122,2%	122,1%	116,7%	118,3%	113,1%
Reële dekkingsgraad			68,5%	63,5%	58,2%
Reële beleidsdekkingsgraad	77,4%	84,0%			
Resultaat	-83.060	-396.086	155.994	44.896	189.333

¹ De aanvullende pensioenregeling is de door werkgevers af te sluiten vrijwillige regeling om pensioen op te bouwen boven het maximum pensioengevend salaris. Deze regeling wordt ook 'excedent-regeling' genoemd.

² Vanaf 2013 zijn de uitvoeringskosten exclusief kosten VPL.

³ Dit zijn zowel de beheerkosten als de transactiekosten.

⁴ Vanaf 2015 is de technische voorziening inclusief de voorziening voor risico deelnemer.

⁵ In 2015 is de beleidsdekkingsgraad door DNB ingevoerd als maatgevend voor het beleid. In dit overzicht worden de beleidsdekkingsgraad en de reële beleidsdekkingsgraad getoond vanaf 2015.

1 Bestuursverslag - Over het fonds

1.1 Het fonds

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf ('het fonds') heeft verschillende organen, namelijk het bestuur en bestuurlijke commissies, de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan. Daarnaast is een aantal externe partijen intensief bij het fonds betrokken. In dit hoofdstuk vindt u een overzicht van de bestuursorganen en externe partijen. Allereerst volgen de doelstelling en een aantal algemene gegevens van het fonds.

1.1.1 Naam en vestigingsplaats

Het fonds is opgericht op 1 november 1968 en is statutair gevestigd in Utrecht. Het fonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel in Utrecht onder nummer 41178959 en is lid van de Pensioenfederatie. De laatste statutenwijziging vond plaats op 1 juli 2015.

1.1.2 Missie en doelstelling

De missie van het fonds is het zorgdragen voor een goede, duurzame en kosten-efficiënte uitvoering van de door sociale partners in de levensmiddelenbranche overeengekomen pensioenregeling met inachtneming van de eigen verantwoordelijkheden van het fonds.

Tot de eigen verantwoordelijkheden worden in elk geval gerekend:

- het voeren van evenwichtig beleid in het belang van alle belanghebbenden;
- voldoen aan wet- en regelgeving;
- financieel solide beleid; waaronder het strategisch beleggingsbeleid en het sturen op de kostendekkende premie;
- communicatie met belanghebbenden;
- uitvoering van de regeling;
- adequaat risicomanagement.

Het fonds heeft tot doel het verlenen van pensioenen aan de deelnemers, de gewezen deelnemers, alsmede aan hun nagelaten betrekkingen. Hierbij streeft het fonds naar een zo goed mogelijk nominaal pensioen dat past binnen de fiscale kaders en het beschikbare premiebudget. Daarnaast tracht het fonds de nominale pensioenen zo veel als mogelijk waardevast te houden.

Het fonds tracht dit doel te bereiken door:

- premie te innen bij de aangesloten ondernemingen, deze gelden te beleggen en te beheren en daaruit uitkeringen toe te kennen bij ouderdom, overlijden, en arbeidsongeschiktheid, een en ander overeenkomstig de regels gesteld in het uitvoeringsreglement dan wel het pensioenreglement;
- andere wettige middelen, die tot het bereiken van het doel bevorderlijk kunnen zijn.

Het algemene uitgangspunt van het beleid op langere termijn is om de pensioenregeling onder een breed scala van omstandigheden overeenkomstig de ambitie uit te voeren met als inzet het realiseren van een zo stabiel mogelijke uitkering en een stabiel premieniveau. Daarbij weegt het bestuur van het fonds de belangen van de werkgevers, deelnemers, de gewezen deelnemers, andere aanspraakgerechtigden en de pensioengerechtigden voortdurend evenwichtig af. Voor de wijze waarop het fonds zijn doelstellingen operationaliseert en zijn risicohouding bepaalt, wordt verwezen naar de hier achterliggende hoofdstukken.

1.1.3 Samenwerkende organisaties

De volgende organisaties kunnen leden voordragen voor het bestuur en het verantwoordingsorgaan:

Vakcentrum
Blekerijlaan 1
3447 GR Woerden
(0348) 41 97 71

Vereniging van Grootwinkelbedrijven in Levensmiddelen (VGL)
Postbus 182
2260 AD Leidschendam
(070) 444 25 87

FNV
Postbus 9208
3584 BW Utrecht
0900-9690

CNV Vakmensen
Postbus 2525
3500 GM Utrecht
(030) 7511007

1.1.4 Externe partijen

Het fonds werkt samen met de volgende externe partijen:

Uitvoeringsorganisaties

Het fonds heeft de pensioenuitvoering uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. te Utrecht (Syntrus Achmea). Het fiduciair vermogensbeheer is uitbesteed aan Kempen Capital Management N.V. te Amsterdam (KCM). De custodian en beleggingsadministrateur van het fonds is Kas Bank N.V. te Amsterdam (Kas Bank).

Adviserend actuaris

Mevrouw drs. L. Roodenburg AAG, Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V., te De Meern (tot 1 februari 2017)
De heer drs. W. H. van Straten AAG, Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V., te De Meern.

Certificerend actuaris

De heer drs. H. Zaghdoudi AAG, Willis Towers Watson, te Purmerend.

Controlerend accountant

De heer F.M. van den Wildenberg RA, KPMG Accountants N.V., te Amstelveen.

Compliance officer

De heer dr. M. Kaptein, KPMG Advisory, te Amstelveen.

1.2 Het Bestuur

1.2.1 Samenstelling

Het bestuur was op 31 december 2016 als volgt samengesteld:

Werkgevers	Leeftijd	Benoemd tot	Organisatie
De heer H.B.M. ten Have	66	10-5-2017	Vakcentrum
Mevrouw P.E.H. Hoogstraaten	57	1-1-2021	Vakcentrum
Mevrouw F. Sloot	49	1-1-2018	Vakcentrum
De heer J. Kat	65	1-1-2021	VGL
De heer P.J. Verhoog	51	1-1-2020	VGL
Werknemers		Benoemd tot	Organisatie
De heer H.B.M. Grutters	36	1-1-2018	FNV
De heer D.H.M. Muusers	59	1-1-2021	FNV
De heer W.J. van Houwelingen	56	1-1-2021	FNV
De heer J.G. Seffinga	47	1-1-2020	CNV
Pensioengerechtigden		Benoemd tot	
De heer C.H.L.M. Filippini	63	1-7-2018	

Ieder bestuurslid wordt benoemd voor een periode van uiterlijk vier jaar en treedt af volgens een door het bestuur op te stellen rooster van aftreden. Afgetreden bestuursleden kunnen in beginsel maximaal twee keer voor een periode van vier jaar worden herbenoemd. Indien daar gegronde redenen voor zijn kan een bestuurslid meer dan twee keer worden herbenoemd.

In 2016 was de heer Grutters werknemersvoorzitter en de heer Ten Have werkgeversvoorzitter. Mevrouw Sloot heeft op 10 mei 2017 de heer Ten Have opgevolgd als werkgeversvoorzitter.

De opvolger van de heer Ten Have in de functie van werkgeversbestuurslid namens het Vakcentrum wordt getoetst op geschiktheid door DNB. De benoeming zal worden geëffectueerd als DNB meldt dat zij hier geen bezwaar tegen heeft.

1.2.2 Bestuurlijke commissies

Het bestuur heeft een aantal bestuurlijke commissies ingesteld. Deze commissies doen voorbereidend werk in kwesties waarover het bestuur een besluit neemt en kunnen zelfstandig besluiten nemen binnen kaders, die zijn vastgesteld door het bestuur. De commissies gaan dieper in op de achtergronden en consequenties van te nemen beleidsbeslissingen en zij adviseren vervolgens het bestuur hierover.

In 2016 waren de volgende bestuurlijke commissies werkzaam:

Beleggingsadviescommissie

De beleggingsadviescommissie heeft de volgende taken:

- het gevraagd en ongevraagd uitbrengen van advies aan het bestuur ten aanzien van het strategische beleggingsbeleid;
- het toetsen van voorstellen met betrekking tot het jaarlijks beleggingsplan en het uitbrengen van advies aan het bestuur over het jaarlijks beleggingsplan;
- het besluiten over alternatieven voor de uitvoering van het vermogensbeheer binnen het kader van het door het bestuur goedgekeurde beleggingsplan, beleggingsrichtlijnen en crisisplan;
- het monitoren en evalueren van het proces bij KCM gericht op de selectie en evaluatie van beleggingsinstellingen en externe vermogensbeheerders;
- het - binnen het door het bestuur aan de beleggingsadviescommissie gedelegeerde mandaat - goedkeuren van beleggingsinstellingen of discretionaire mandaten in liquide beleggingscategorieën voordat deze in de beleggingsportefeuille worden opgenomen;
- het monitoren en evalueren van de handelingen van KCM in het kader van de overeenkomst tussen het fonds en KCM en van de activiteiten gericht op de implementatie van het beleggingsbeleid, tactische allocatie, cash management, overlay management, risicomanagement, compliance, de beleggingsadministratie, performancemeting en rapportage;
- het monitoren en evalueren van de handelingen van Kas Bank in het kader van de overeenkomst tussen het fonds en Kas Bank het monitoren en evalueren van de behaalde beleggingsresultaten;
- het risicomanagement, relevant bij het aandachtsgebied van de commissie.

De beleggingsadviescommissie vergaderde in totaal tien keer gedurende 2016. De beleggingsadviescommissie wordt ondersteund door een externe deskundige, die structureel onderdeel uitmaakt van de commissie. De externe deskundige heeft geen stemrecht.

De samenstelling was op 31 december 2016 als volgt:

Leden

De heer J. Kat (voorzitter)

De heer C.H.L.M. Filippini

De heer H.B.M. Grutters

De heer D.H.M. Muusers

De heer T. Jeurissen (externe deskundige)

Pensioencommissie

De pensioencommissie heeft de volgende taken:

- het zijn van het primaire bestuurlijke contact met de certificerend actuaire en de controlerend accountant en het toezien op de opvolging van de aanbevelingen van deze externe deskundigen;
- het toetsen van de uitbesteding van het pensioenbeheer door Syntus Achmea op de volgende aspecten:
 - kwaliteit van de uitvoeringsovereenkomsten;
 - de mate van marktconformiteit van de servicenormen voor het pensioenbeheer;
 - de mate van marktconformiteit van de wijze waarop de pensioenuitvoerder de processen beheerst, heeft georganiseerd en geautomatiseerd;
 - de verhouding tussen prijs en kwaliteit;
 - beoordeling van de uitvoering pensioenbeheer (in relatie tot gemaakte afspraken);
- het ontwikkelen van pensioenbeleid (aanpassing reglement e.d.);
- het adviseren over de kostendekkende premie;
- het adviseren over actuariële vraagstukken (langleven risico, kortleven risico, overige actuariële factoren);
- het beoordelen van voorlegnota's van bestuursbureau en uitvoerders;
- het beoordelen van kwartaalrapportages;
- het behandelen van zaken met betrekking tot extern toezicht (AFM en DNB);
- het toezien op de compliance (naleving wet- en regelgeving);
- het risicomanagement, relevant bij het aandachtsgebied van de commissie.

De pensioencommissie vergaderde in totaal zeven keer gedurende 2016.

De samenstelling was op 31 december 2016 als volgt:

Leden

De heer J.G. Seffinga (voorzitter)
Mevrouw P.E.H. Hoogstraaten
De heer W. J. van Houwelingen
De heer P.J. Verhoog

Communicatiecommissie

De communicatiecommissie heeft de volgende taken:

- het verrichten van de eerste bestuurlijke toets op het communicatiejaarplan en het communicatiebeleidsplan en hier gedurende het jaar input voor leveren;
- het bewaken en eventueel bijstellen van communicatieplannen;
- het vaststellen van communicatie-uitingen;
- het overleg voeren met de communicatieadviseur;
- risicomanagement, relevant bij het aandachtsgebied van de commissie.

De communicatiecommissie vergaderde in totaal vijf keer gedurende 2016.

De samenstelling was op 31 december 2016 als volgt:

Leden

Mevrouw F. Slood (voorzitter)
De heer D.H.M. Muusers
De heer J.G. Seffinga
De heer P.J. Verhoog

1.3 De raad van toezicht

Het intern toezicht wordt uitgeoefend door de raad van toezicht. Deze raad is geïnstalleerd in 2014 en bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen. De raad van toezicht heeft tot taak om toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het fonds. Hij ziet toe op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De raad heeft tevens een goedkeuringsrecht op onder andere de vaststelling van het jaarverslag, de benoeming van de bestuurders en het beloningsbeleid. De taken en bevoegdheden van de raad van toezicht zijn vastgelegd in het reglement van de raad van toezicht. Ieder lid van de raad van toezicht wordt benoemd voor uiterlijk vier jaar en treedt af volgens een door de raad van toezicht opgesteld rooster van aftreden. Een lid van de raad van toezicht kan maximaal één keer worden herbenoemd.

De samenstelling was op 31 december 2016 als volgt:

Leden	Leeftijd	Benoemd tot
De heer H.J.P.Strang	51	1-7-2018
De heer W.G. van den Brink	72	1-7-2018
De heer D. Wenting	72	1-7-2018

De heer Strang was in 2016 voorzitter.

1.4 Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan heeft tot taak om een oordeel te geven over het handelen van het bestuur aan de hand van onder meer het jaarverslag en de jaarrekening. Daarnaast heeft het verantwoordingsorgaan over een aantal onderwerpen adviesrecht. De taken, rechten en verplichtingen zijn opgenomen in het reglement van het verantwoordingsorgaan.

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit negen leden: vijf namens de deelnemers, twee namens pensioengerechtigden en twee namens werkgevers. De leden namens deelnemers zijn benoemd door de FNV en het CNV, de leden namens werkgevers door VGL en het Vakcentrum. Voor de leden namens pensioengerechtigden zijn in 2014 verkiezingen uitgeschreven onder pensioengerechtigden.

Het verantwoordingsorgaan was op 31 december 2016 als volgt samengesteld:

Leden (deelnemers)	Leeftijd	Benoemd tot	Organisatie
De heer L.C.G.M. Massop	57	01-01-2018	FNV
Mevrouw M. Schults	59	01-01-2020	FNV
De heer T. Teklenburg	63	01-01-2017	FNV
De heer P.A. Heikoop	39	01-01-2019	CNV
De heer R. van der Beek	60	01-01-2021	CNV

Leden (pensioengerechtigden)		Benoemd tot	Organisatie
De heer F.P.A.M. Bercx	72	01-01-2018	
De heer B. Janssen	68	01-01-2018	

Leden (werkgevers)		Benoemd tot	Organisatie
De heer S. Butter	47	01-01-2021	VGL
De heer H. Ploegmakers	72	01-01-2019	Vakcentrum

De heer Teklenburg was in het verslagjaar voorzitter en de heer Heikoop plaatsvervangend voorzitter. De leden worden benoemd voor een periode van vier jaar en kunnen twee keer voor een periode van vier jaar worden herbenoemd.

De heren Van der Beek en Butter zijn herbenoemd tot 1 januari 2021. De heer Teklenburg is eind 2016 teruggetreden en het voorzitterschap wordt vanaf 2017 vervuld door de heer Heikoop. De heer Butter is plaatsvervangend voorzitter. Namens de deelnemers is vanuit de FNV de heer Van der Burg per 1 januari 2017 benoemd.

1.5 Klachten- en geschillencommissie

Als een belanghebbende bezwaar heeft tegen een besluit van het bestuur kan hij dat voorleggen aan de Klachten- en geschillencommissie van het fonds. De taken en bevoegdheden van deze commissie zijn vastgelegd in het Reglement van de Klachten- en geschillencommissie.

Als secretaris van de geschillencommissie treedt op een door een gespecialiseerd detacheringsbureau aangewezen jurist. De secretaris stelt in voorkomende gevallen de geschillencommissie van drie leden samen uit onderstaande groep personen.

De heer A.Th.M. van Hulst
De heer D.A.J. Kamp
De heer N. Ruiter
De heer A.W. van Vliet

In 2016 zijn aan de Klachten- en geschillencommissie geen bezwaarzaken voorgelegd.

1.6 Het bestuursbureau

Het bestuursbureau richt zich op de beleidsvoorbereiding ten behoeve van het bestuur en de commissies, het managen van de uitbestedingsrelaties en de externe vertegenwoordiging namens het fonds. De volgende taken, die in het huishoudelijk reglement van het fonds zijn opgenomen, worden onderscheiden:

- adviseur van het bestuur;
- bewaken kwaliteit beleidsvoorstellen ten behoeve van bestuur en commissies;
- organisatie van de uitbestede taken;
- bewaken dat contracten met de uitvoerders up-to-date zijn met een goede prijs-kwaliteit verhouding;
- monitoring uitvoering;
- bewaken en/of bevorderen van de kwaliteit van de managementinformatie over de uitbestede taken ten behoeve van het bestuur;
- voorbereiden van selectie en benoeming van externe partijen / adviseurs;
- aansturing van externe partijen / adviseurs;
- signaleren dat externe partijen / adviseurs niet goed functioneren;
- risicomanagement (o.a. regie proces);
- regie / ondersteuning met betrekking tot opleiding bestuur;
- zorgen voor goede communicatie tussen de organen van het fonds (inclusief klachten en geschillencommissie);
- ondersteunen van organen binnen het fonds (raad van toezicht en verantwoordingsorgaan);
- onderhouden van externe contacten (bijvoorbeeld richting DNB, AFM, Pensioenfederatie);
- toetsen van de bijdrage van Syntrus Achmea en KCM, als ook voorzien van commentaar ten aanzien van inhoudelijke, beleidsmatige vraagstukken.

Het functioneren van het bestuursbureau wordt jaarlijks geëvalueerd door de voorzitters van het fonds.

De medewerkers van het bestuursbureau zijn in dienst van het fonds. Het bestuursbureau bestaat uit een Directeur, een Investment & Risk Manager, een Fondssecretaris en een Management Assistent. De heer B. Onkenhout is directeur van het bestuursbureau.

Bestuursbureau Bpf Levensmiddelen
Stationsweg 1
3445 AA Woerden

1.7 Functioneren van het fonds

Het bestuur stelt hoge eisen aan de geschiktheid van leden van het bestuur en andere organen van het fonds. Geschiktheid betreft deskundigheid, competenties en professioneel gedrag. De naleving van protocollen zoals vastgelegd in de gedragscode en het bieden van transparantie over besluitvorming en uitvoering van het beleid, staan ten dienste van het goed functioneren van het fonds voor het realiseren van de missie. En op die manier ten dienste van de betrokken doelgroepen.

1.7.1 Rol sociale partners

In de Pensioenwet is per 1 juli 2014 vastgelegd dat het beleidskader van het fonds tot stand dient te komen in nauwe samenspraak met sociale partners. Thema's waarover afspraken worden gemaakt zijn de doelstelling van het fonds, beleidsuitgangspunten, de nominale en reële ambities en de bijbehorende risicohouding. Het fonds legt deze punten vast in een opdrachtaanvaarding. De opdracht tot uitvoering van de door sociale partners overeengekomen pensioenregeling is in 2015 vastgelegd in een overeenkomst tussen sociale partners en het bestuur.

1.7.2 Evenwichtige belangenafweging

Een algemeen beleidsuitgangspunt voor het bestuur vormt de evenwichtige belangenafweging, zoals vastgelegd in artikel 105 Pensioenwet. Onder meer bij de opdrachtaanvaarding van de uitgangspunten, ambities en aanpassingen van de regeling in het kader van het nieuwe Financieel Toetsingskader (FTK) en de opdrachtaanvaarding van de regeling 2016 heeft het bestuur stilgestaan bij de evenwichtige belangenafweging. Het bestuur beoordeelt -mede aan de hand van de in de adviesnota's gesignaleerde, relevante aspecten- het premiebeleid, toeslagbeleid, kortingsbeleid en het beleggingsbeleid in relatie tot de financiële impact voor de deelnemers, gewezen deelnemers, andere aanspraakgerechtigden, pensioengerechtigden en werkgevers. Maar ook bij andere bestuursbesluiten maakt het bestuur een afweging op grond van de betekenis van het besluit voor de onderscheiden groepen. Het inzicht in de wijze waarop de afweging door het bestuur is gebeurd, wordt verkregen via vastlegging van de besluitvorming in de notulen.

1.7.3 Integriteitsbeleid

Het fonds heeft integer handelen hoog in het vaandel staan en beleid geformuleerd waarin staat wat het fonds onder integriteit verstaat en hoe dit wordt ingevuld. Integer handelen heeft betrekking op het samenwerken en handelen in overeenstemming met de normen en waarden in de samenleving en de daarmee in verhouding staande afspraken en (wettelijke) regels.

De beleidsuitgangspunten van het fonds bevatten drie elementen: verankering van wetgeving en interne en externe regelgeving, beheersing van de bedrijfsvoering, en een systematische analyse van de integriteitsrisico's. Voornoemde elementen kunnen als volgt worden toegelicht.

- Het fonds handelt in overeenstemming met wet- en regelgeving, interne en externe regels, codes, richtlijnen en beleid. Het fonds gaat alleen zakelijke relaties aan met partijen die eveneens handelen in overeenstemming met de normen en waarden van het fonds.
- De bedrijfsvoering van het fonds en van de uitvoerders zijn zodanig ingericht dat een adequate beheersing van integriteitsrisico's mogelijk is. Relevante handelingen zijn verifieerbaar en vinden plaats binnen de voorwaarden van een beheerste bedrijfsvoering.
- Het risicobeleid is gebaseerd op een systematische analyse van de integriteitsrisico's volgens de systematiek van de risicobeheersing die het fonds hanteert in zijn integraal risicomanagement.

Het fonds heeft dit beleid vastgelegd in het document Integriteitsbeleid. Het beleid is nader uitgewerkt in een gedragscode, een klokkenluidersregeling en een incidentenregeling en werkt door in de afzonderlijke overeenkomsten met de desbetreffende uitvoerders voor pensioen- en vermogensbeheer.

In de verslagperiode hebben zich geen bijzonderheden voorgedaan bij deze regelingen.

1.7.4 Naleving gedragscode

Een belangrijk onderdeel van het interne integriteitsbeleid is de gedragscode van het fonds. Doel van deze gedragscode is het stellen van regels en richtlijnen voor beleidsbepalers van het fonds, werknemers van het bestuursbureau en de leden van het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht.

De gedragscode is begin 2016 vernieuwd naar het model van de Pensioenfederatie. Een aanpassing werd gemaakt voor 'gelieerde derden'. Hiertoe werd de considerans uitgebreid met een passage waarin de verbonden personen zich verplichten de gelieerde derden niet te zullen betrekken bij zaken die verband houden met het fonds.

De gedragscode richt zich onder meer op:

- voorkomen van belangenverstrengeling;
- vermijden van het gebruik van voorwetenschap;
- voorkomen van koersmanipulatie of andere misleidende handelingen;
- zorgvuldige omgang met bedrijfsmiddelen- en informatie;
- omgang met het ontvangen van relatiegeschenken, giften en uitnodigingen;
- omgang met het geven van relatiegeschenken;
- omgang met nevenfuncties;
- omgang met financiële belangen in zakelijke relaties;
- omgang met leveranciers en dienstverleners.

Naast een gedragscode beschikt het fonds over een klokkenluiders- en een incidentenregeling.

De jaarlijkse toetsing op de naleving van de gedragscode van het bestuur en het bestuursbureau wordt uitgevoerd door de compliance officer. Het fonds heeft deze taak uitbesteed aan KPMG Advisory N.V.. KPMG stelt jaarlijks een vragenlijst op voor de bestuursleden, werknemers en direct betrokkenen bij het fonds. Aan de hand van de reacties en antwoorden op deze vragenlijst wordt een rapportage opgesteld met daarin (wanneer van toepassing) aanbevelingen.

In het verslagjaar deed de compliance officer de aanbeveling om bestuursleden aan te wijzen als insider, of een gedegen risicoanalyse op te stellen, wanneer hiervan wordt afgeweken. Besloten werd een risicoanalyse op te stellen. Dit gebeurt in de loop van 2017.

Een andere aanbeveling had betrekking op de melding van nevenfuncties, uitnodigingen en geschenken. Het naleven van de gedragscode voor wat betreft deze onderwerpen, is inmiddels een vast agendapunt van elke vergadering. Ook zullen voortaan op de website de nevenfuncties te zien zijn. Twee overige aanbevelingen betroffen het bespreken van de omgang met koersgevoelige informatie en het opstellen van een lijst met alle zakelijke relaties van het fonds. Het bestuur heeft vastgesteld, dat koersgevoelige informatie niet beschikbaar is, waardoor de eerste aanbeveling niet van toepassing is. De tweede aanbeveling is in 2017 opgevolgd.

Medio 2016 heeft de Pensioenfederatie de Modelgedragscode beperkt aangepast. Eén van de aanpassingen heeft betrekking op het vastleggen van het toezicht op de compliance officer. In de loop van 2017 zal het fonds beoordelen of deze wijziging zal moeten leiden tot aanpassing van de eigen gedragscode.

1.7.5 Geschiktheid en zelfevaluatie

Het bestuur wil voor de uitoefening van zijn taken beschikken over voldoende kennis en noodzakelijke competenties.

Een pensioenfondsbestuurder moet vanaf de eerste dag aan alle geschiktheidseisen voldoen. Het bestuur heeft de eisen aan het bestuur als geheel en aan de individuele bestuursleden vastgelegd in het profiel van het fonds. Het profiel gaat in op kennis, competenties en professioneel gedrag. Bij deelname aan een commissie worden op het betreffende kennisgebied zwaardere eisen gesteld. De geschiktheid gemeten naar deskundigheid en competenties van de individuele leden, het bestuur als geheel en de commissies is vastgelegd in een kennismatrix en een competentiematrix. In februari 2016 is uitgaande van de profielen voor leden van het bestuur, raad van toezicht en verantwoordingsorgaan en de kennismatrix, het geschiktheids- en opleidingsplan geactualiseerd.

Begin 2017 heeft het bestuur het functioneren van het bestuur als geheel en van de individuele bestuursleden over het jaar 2016 geëvalueerd. Leidraad voor de evaluatie was het geschiktheidsplan van het fonds. Ook is stilgestaan bij de bestuurswisselingen in 2017 en wat dit betekent voor continuïteit op sleutelposities/kennisgebieden en in de commissies. De procedure voor werving en benoeming van bestuursleden is aangescherpt, waarbij ook de rol van de raad van toezicht is verstevigd: de raad wordt om advies gevraagd bij de benoeming van de voorzitters.

Mede naar aanleiding van de zelfevaluatie is vastgesteld, dat de politieke discussie over de toekomst van het pensioenstelsel vereist dat het bestuur voldoende tijd besteedt aan de gedachtenvorming over de strategie van het fonds. Daarom is besloten om op periodieke basis overleg te voeren met sociale partners, waarbij ruimte wordt gemaakt voor de toekomststrategie.

1.7.6 Vergoeding

Het bestuur voert een beheerst beloningsbeleid. Het houdt hierbij rekening met de verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en het tijdsbeslag en de passenheid binnen de bedrijfstak voor het levensmiddelenbedrijf. Het beleid is van toepassing op bestuursleden, leden van het verantwoordingsorgaan en leden van de raad van toezicht. De hoogte van de vergoedingen en afspraken over de vergoeding van kosten voor opleidingen zijn vastgelegd in het "reglement vergoedingen, studiekosten en declaraties".

De vaste jaarvergoeding is voor de voorzitters €37.500 en voor de andere bestuursleden €12.500 per jaar. De variabele vergoeding geldt per bijeenkomst, deze is voor de voorzitters en de overige bestuursleden gelijk.

Bestuursvergadering	€500
Commissievergadering	€500
Scholingsbijeenkomst	€400
Overige bijeenkomsten	€400
Telefonische vergadering	€250

De leden van de raad van toezicht ontvangen een vaste jaarvergoeding. De voorzitter ontvangt €15.000 per jaar en de leden €12.500 per jaar. De vergoeding voor de leden van het verantwoordingsorgaan is €410 per vergadering.

De kilometervergoeding voor het bijwonen van vergaderingen is €0,28.

De vergoedingen voor 2016 en ook voor 2017 zijn niet aangepast.

1.7.7 Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen bevat nadere regelgeving over het fondsbestuur en is in 2013 ontwikkeld door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid. De Code legt de nadruk op het beïnvloeden van het gedrag van bestuurders, intern toezichthouders en belanghebbenden in de verantwoordingsfunctie. Per orgaan zijn normen opgenomen over taak en werkwijze, samenstelling en zittingsduur, geschiktheid, benoeming, schorsing en ontslag. Daarnaast zijn overkoepelende thema's opgenomen. De thema's gaan zowel over het eigen functioneren van het fonds als van dienstverleners. Voorbeelden hiervan zijn integraal risicomanagement, communicatie en transparantie, verantwoord beleggen, kosten, uitvoering en uitbesteding, geschiktheid, diversiteit, integer handelen en beloningsbeleid. Het bestuur onderschrijft het belang van de naleving van de Code en toetst jaarlijks het beleid van het fonds aan de onderscheiden normen.

De normen 65 tot en met 71 gaan over diversiteit in de samenstelling van het bestuur en het verantwoordingsorgaan, zodat deze een redelijke afspiegeling vormt van de belanghebbenden. Specifiek wordt genoemd een beleid naar geslacht en leeftijd. Het bestuur heeft daarom in het profiel van de fondsbestuurders een expliciete oproep gedaan aan de voordragende partijen om -gezien de fondspopulatie- jongeren en vrouwen voor te dragen. In de huidige samenstelling wordt voldaan aan de in de Code genoemde eis. Het bestuur geeft bij de samenstelling van het bestuur als team prioriteit aan complementariteit in deskundigheid en competenties boven diversiteit. Voor het volledige overzicht van de naleving van de Code wordt verwezen naar bijlage 2.

1.7.8 Uitbesteding en voorbereiding op transitie pensioenbeheer

Het bestuur heeft een uitbestedingsbeleid geformuleerd, waarin onder meer is vastgelegd, dat het fonds afspraken maakt over de kwaliteit van de uitvoering. Door middel van periodieke rapportages houdt het fonds voortdurend de vinger aan de pols. Voorbeeld hiervan zijn de sinds 2016 ontvangen dashboards voor drie onderscheiden terreinen: vermogensbeheer, integraal risicomanagement en pensioenbeheer. Met deze dashboards worden op één A4, ieder kwartaal, de meest belangrijke (kern)cijfers/scores/resultaten getoond. Ze vormen een aanvulling op de reeds bestaande, uitgebreide rapportages van de uitvoerders.

Conform het uitbestedingsbeleid wordt ten minste eens per vijf jaar een marktverkenning verricht, waarbij wordt getoetst of uitbestede werkzaamheden (nog steeds) worden ingekocht op een modern kwaliteitsniveau tegen marktconforme tarieven, passend bij de missie en kernwaarden van het fonds. De marktverkenning voor de uitvoering van het pensioenbeheer is gestart in het voorjaar van 2016. Vooruitlopend op de uitkomsten van dit onderzoek, werd het contract met Syntus Achmea Pensioenbeheer met een beperkte periode, te weten één jaar, verlengd tot en met 31 december 2017.

In het kader van de marktverkenning heeft het bestuur zich opnieuw bezonnen op de toekomststrategie, waarbij aandacht werd besteed aan de uitbesteding, een mogelijk ander bestuursmodel en is een nieuwe SWOT-analyse (sterkte- zwakteanalyse) opgesteld. Vervolgens is gedegen onderzoek verricht bij diverse uitbestedingspartijen en is met een aantal van hen besprekingen gevoerd. Uiteindelijk heeft dit geresulteerd in een beperkt aantal requests for proposal met daarop volgende site visits, waarna in december het bestuur -nadat de ICT-systemen en -organisatie door een externe deskundige als 'goed' beoordeeld werden- bekend maakte de intentie te hebben tot het sluiten van een overeenkomst met AZL. Ondertussen had de huidige uitvoerder Syntus Achmea Pensioenbeheer in november aan het bestuur gemeld, dat zij in de toekomst niet door zou gaan met de administratie voor

verplichtgestelde bedrijfstakpensioenfondsen.

Ter voorbereiding op de transitie van de administratie naar AZL heeft het bestuur een aantal uitgangspunten vastgesteld, waarvan de grote bestuurlijke betrokkenheid en verantwoordelijkheid, de voornaamste zijn. Daarnaast heeft het bestuur een transitieorganisatie in het leven geroepen, onder meer door middel van het invoeren van een stuurgroep onder leiding van de huidige voorzitter van de pensioencommissie. De raad van toezicht wordt in dit model minimaal eens per kwartaal geïnformeerd en geconsulteerd over de procesmatige beheersing, inclusief het risicomanagement van de transitie.

Inmiddels is het administratiecontract met AZL en de beëindigingsovereenkomst met Syntrus gesloten.

1.7.9 Externe ondersteuning en controle

Het bestuur heeft de samenwerking met de externe accountant en certificerend actuaire, zoals gebruikelijk, ook dit jaar geëvalueerd en besloten tot een nieuwe opdracht aan beide partijen voor het jaarwerk 2016.

1.7.10 Dwangsommen en bestuurlijke boetes

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het fonds en heeft het fonds geen juridische procedures aangespannen tegen derden. Het fonds heeft in 2016 geen dwangsommen of boetes opgelegd gekregen. Aan het fonds is in het verslagjaar geen aanwijzing als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet gegeven. In het verslagjaar is geen bewindvoerder als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet aangesteld.

2 Bestuursverslag - Ontwikkelingen

2.1 Ontwikkelingen regelgeving en overheidsbeleid

2.1.1 Verhoging AOW-leeftijd en fiscale pensioenleeftijd

De AOW-leeftijd gaat in stappen omhoog naar 67 jaar. De AOW-leeftijd wordt vanaf 2016 in stappen van 3 maanden verhoogd. En vanaf 2018 in stappen van 4 maanden. Daarmee wordt de AOW-leeftijd 66 jaar in 2018 en 67 jaar in 2021. Na 2021 wordt de AOW-leeftijd gekoppeld aan de levensverwachting. Voor 2022 is de AOW-leeftijd vastgesteld op 67 jaar en 3 maanden. De fiscale pensioenrichtleeftijd gaat per 1 januari 2018 omhoog naar 68 jaar. Hierdoor wordt de fiscale jaarruimte (voor de regeling) kleiner. Sociale partners bepalen de inhoud van de regeling en kunnen besluiten tot aanpassing van de pensioenleeftijd, dan wel tot verlaging van het opbouwpercentage.

2.1.2 Wet verbeterde premieregeling

Een aantal werkgevers heeft met het fonds een contract afgesloten over een beschikbare premieregeling voor het loon boven het maximum loon Wfsv tot maximaal €101.519 in 2016. Over het loon boven het maximum loon wordt voor de werknemers een pensioenkapitaal opgebouwd. Vanaf 1 september 2016 biedt de Wet verbeterde premieregeling hen het recht om te kiezen voor een levenslange vaste uitkering of voor een jaarlijkse variabele uitkering. Normaal wordt er in één keer een levenslange uitkering aangekocht. Nu kan de deelnemer ervoor kiezen om ook na pensionering door te gaan met beleggen. Jaarlijks wordt dan een pensioenuitkering ingekocht. Het ene jaar is de uitkering hoger, het andere jaar lager. Dat is afhankelijk van hoeveel de beleggingen opleveren, de rente en de levensverwachting. Pensioenfondsen zijn niet verplicht om dit aan te bieden. Het fonds heeft besloten tot het aanbieden van alleen een vaste uitkering. Als een deelnemer een variabele uitkering wil, wordt het kapitaal overgedragen aan de pensioenuitvoerder met wie de deelnemer een contract heeft gesloten voor een variabele uitkering. Dit wordt het 'shoprecht' genoemd.

Van de beschikbare premieregeling bij het fonds maken enkele werkgevers gebruik en het betreft een relatief laag aantal deelnemers. Gezien de impact van de wijziging op de uitvoering besloot het bestuur tot een evaluatie in 2017 van de regeling en tot een studie naar alternatieven.

2.1.3 Nieuw pensioencontract

In juli 2016 stuurde het kabinet een perspectiefnota over een nieuw pensioenstelsel naar de Tweede Kamer. De nota bouwt verder op de analyses van de SER uit februari 2015 en mei 2016. Het kabinet wil dat iedereen gelijktijdig in 2020 overstapt naar een actuariel neutrale opbouw, maar vindt wel dat er een overgangsperiode nodig is om de doorsneesystematiek uit te faseren. De overheid verruimt hiervoor tijdelijk het fiscale kader. Uit berekeningen van het Centraal Planbureau (CPB) blijkt dat op basis van hun veronderstellingen de overstap op degressieve opbouw in 25 jaar evenwichtig en tegen acceptabele kosten kan worden gedaan. Sociale partners zouden gedurende die periode de tijdelijke extra fiscale ruimte kunnen gebruiken, maar daar staat tegenover dat bedrijven ook in staat moeten zijn om deze hogere premie op te brengen.

Volgens het kabinet vraagt de veranderende samenleving en arbeidsmarkt om fundamentele aanpassingen in het pensioenstelsel. Daarnaast wil het kabinet nu echt iets gaan regelen voor de werkenden die te veel of te weinig pensioen opbouwen. Besluitvorming hierover vindt plaats door het nieuwe kabinet dat in 2017 aantreedt.

Onderzoeksgroepen van de Pensioenfederatie onderzochten in de laatste maanden van 2016 of de SER varianten I-B (zonder nominale zekerheid, maar met toeslagambitie uit overrendement) en IV-C (persoonlijk pensioenvermogen met een collectieve buffer voor deling van beleggingsrisico) financieel, juridisch, communicatief en in uitvoering haalbaar zijn. De uitkomst is dat deze contracten technisch uitvoerbaar zijn, maar aan beide contracten zitten voor- en nadelen. Momenteel werkt de SER aan een synthesevariant.

Het fonds heeft deelgenomen aan de onderzoeksgroep Financieel. Een zeer relevante bevinding is dat het afschaffen van de doorsneepremie voor werkgevers en werknemers betrokken bij het fonds, zou leiden tot een duidelijk hogere premie (of lagere opbouw wanneer de huidige premie wordt gehandhaafd). Dit heeft alles te maken met de relatief lage gemiddelde leeftijd en korte verblijftijden van de deelnemers van het fonds.

2.1.4 Meldplicht datalekken

De Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) regelt de zorgvuldige omgang met persoonsgegevens. De Autoriteit Persoonsgegevens (AP) ziet toe op de 'meldplicht datalekken'. De Wbp is hiermee per 1 januari 2016 uitgebreid. De nieuwe meldplicht houdt in dat er direct een melding gedaan moet worden bij de AP zodra er sprake is van een ernstig datalek. Het kan daarbij al gaan om een brief die aan een verkeerd adres is gestuurd. Het fonds heeft in het kader van de wettelijke meldplicht

datalekken een bewerkersovereenkomst met de pensioenuitvoerder gesloten. In het verslagjaar is er twee keer een datalek gemeld aan de Autoriteit Persoonsgegevens vanuit het fonds.

2.2 Toezichthouders

2.2.1 Autoriteit Financiële Markten (AFM)

De AFM houdt toezicht op de communicatie van pensioenuitvoerders ter bescherming van de (ex-)deelnemer en pensioengerechtigde. In 2016 hebben AFM en DNB gezamenlijk een onderzoek gedaan naar de financiële opzet en informatie van pensioenfondsen. De vraag was in hoeverre fondsen een goed beeld geven van de te verwachten pensioen-ontwikkeling ('toeslag verlenen en korten'). Aan het fonds werd teruggemeld, dat de communicatie over de toeslag correct en duidelijk is en communicatie over korten wel correct is, maar duidelijker kan. Naar aanleiding hiervan is de communicatie over dit onderwerp opnieuw bekeken. Het bestuur heeft besloten om bij de maandelijkse berichtgeving over de financiële situatie op de website en in de nieuwsbrieven nu ook telkens de mogelijke verlaging te noemen. Dit in lijn met de teksten zoals die gebruikt worden bij het UPO: "Ook de eerstkomende jaren kunnen wij uw pensioen waarschijnlijk niet verhogen. Onze verwachting is dat over een periode van 15 jaar uw pensioen met ongeveer 65% van de prijsstijging omhoog gaat. De afgelopen jaren is uw pensioen niet verlaagd. Verlagen is een maatregel die in het uiterste geval wordt toegepast als de financiële positie van het pensioenfonds dit nodig maakt".

2.2.2 De Nederlandsche Bank (DNB)

DNB is als toezichthouder belast met prudentieel toezicht. Dit toezicht richt zich op de financiële stevigheid van financiële ondernemingen en pensioenfondsen. Het doel van DNB is bij te dragen aan de stabiliteit van de financiële sector.

Het fonds informeert DNB over alle wijzigingen in statuten, reglementen en in de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN). Uiterlijk 30 juni legt het fonds het jaarverslag en de daarbij behorende verslagstaten ter beoordeling aan DNB voor. Elke maand en elk kwartaal rapporteert het fonds aan DNB over zijn financiële positie.

2.3 Vergaderonderwerpen

Bestuur

Het bestuur van het fonds heeft het afgelopen jaar zeven reguliere vergaderingen gehad. De onderwerpen die ter besluitvorming voor lagen, zijn voorbereid in de door het bestuur ingestelde commissies. De belangrijkste onderwerpen op de agenda van 2016 waren:

- marktverkenning naar uitbesteding pensioenbeheer vanaf 2018;
- risicomanagement;
- verplichtstelling;
- VPL-regeling;
- collectieve waardeoverdracht Coop Pensioenfondsen;
- digitalisering van communicatie;
- beleggingsbeleid 2016 en 2017;
- communicatiebeleidsplan 2016-2018;
- jaarwerk 2015.

Het bestuur hield in 2016 drie studiebijeenkomsten over de onderwerpen 'toekomst pensioenstelsel', 'geconcentreerd aandelenbeleggen' en 'een oriëntatie op een ander bestuursmodel'.

Beleggingsadviescommissie

De beleggingsadviescommissie is in 2016 tien maal bijeengekomen. De belangrijkste onderwerpen waren:

- beleggingsplan 2017 en beleggingsrichtlijnen 2017;
- risicomanagement;
- uitvoering vermogensbeheer;
- evaluatie vermogensbeheerders;
- evaluatie van de categorie hedgefonds en alternatieve invullingen;
- analyse van de nieuwe categorie direct lending/ private debt;
- evaluatie van de categorie Europese small caps en invulling;
- uitbreiding van Europees niet genoteerd onroerend goed.

De beleggingsadviescommissie hield in 2016 twee studiebijeenkomsten over de onderwerpen 'disintermediatie in de financiële sector' en 'hedgefonds'.

Pensioencommissie

De pensioencommissie is in 2016 zeven maal bijeengekomen. De belangrijkste onderwerpen waren:

- marktverkenning nieuwe uitvoerder pensioenbeheer;
- voorstellen voor reglementswijzigingen regeling 2016;
- analyse en voorstellen tot wijziging verplichtstelling;
- VPL-regeling;
- uitkomsten analyse platform efficiënte uitvoering inzake kleine pensioenen (PEU);
- uitvoering pensioenbeheer;
- risicomanagement;
- credit management (rapportages en beleidsvoorstellen);
- individuele kwesties van deelnemers, gepensioneerden en werkgevers.

Communicatiecommissie

De communicatiecommissie is in 2016 vijf maal bijeengekomen. De belangrijkste onderwerpen waren:

- wet Pensioencommunicatie, Pensioen123;
- communicatie over de pensioenregeling 2016;
- campagne digitale communicatie;
- communicatie over VPL-besluit;
- benchmarkonderzoek Performance Pensioenfondsen van Kantar TNS;
- risicomanagement;
- update website;
- webinar pensioenregeling voor werkgevers;
- communicatiebeleidsplan 2016-2018;
- communicatiejaarplan 2017.

3 Bestuursverslag - Beleid en resultaten

Dit hoofdstuk gaat in op het door het bestuur gevoerde beleid in 2016 en de resultaten van dit beleid.

3.1 Risicohouding

In het Besluit Financieel Toetsingskader Pensioenfondsen is opgenomen wat met de risicohouding van een fonds bedoeld wordt: het is de mate waarin een fonds -na overleg met de vertegenwoordigers van werkgeversverenigingen en werknemersverenigingen en na overleg met de organen van het fonds- bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstellingen van het fonds te realiseren én de mate waarin het fonds beleggingsrisico's kan lopen, gegeven de kenmerken van het fonds.

De afspraken, die hierover tussen sociale partners en het bestuur zijn gemaakt, zijn in 2015 vastgelegd in een bedrijfstakuitvoeringsovereenkomst. De basis hiervoor is dat sociale partners verantwoordelijk zijn voor de inhoud van de pensioenregeling en het ambitieniveau van de toeslagverlening. Sociale partners geven aan het bestuur de opdracht tot uitvoering.

In paragraaf 1.1.2 zijn de missie en doelstelling verwoord. De basis voor de door het bestuur geformuleerde risicohouding bevat de volgende elementen:

- Het bestuur streeft naar een zo goed mogelijk nominaal pensioen dat past binnen de fiscale kaders en het beschikbare premiebudget.
- Om nominale pensioenen zo veel als mogelijk waardevast te houden, wenst het bestuur de ingelegde pensioengelden verantwoord te beleggen.
- Het deelnemersbestand van het fonds is relatief jong. Dit betekent dat de beleggingshorizon relatief lang is. Het bestuur acht het acceptabel om een bij deze horizon passend risico in de beleggingen te nemen. Dit wordt in een asset liability studies (ALM) context en met behulp van de haalbaarheidstoets verder geconcretiseerd.
- Het bestuur wil (ook op korte termijn) zo veel als mogelijk toeslag kunnen verlenen om de deelnemers en gepensioneerden te kunnen compenseren voor de inflatie en is bereid hiervoor een verantwoord risico te nemen in de beleggingen.
- Daarbij accepteert het bestuur dat op korte termijn het nemen van een verantwoord risico in de beleggingen kan leiden tot een kans op verlagen.
- Het vereist eigen vermogen onder het strategische beleggingsbeleid bedraagt 22% van de technische voorziening. De toegestane bandbreedte waarbinnen het vereist eigen vermogen zich mag bewegen is plus of min 5%-punt.
- Indien er verlaagd moet worden, worden de onvoorwaardelijke verlagingen gespreid over 5 jaar en de voorwaardelijke verlagingen over 10 jaar. Het bestuur houdt hierbij rekening met een balans tussen enerzijds de noodzaak tot financieel herstel en anderzijds de voordelen van spreiding van de verlaging voor alle deelnemers.

Het bestuur kan voor het realiseren van de missie binnen de afgesproken risicohouding sturen op de inzet van het beleggings-, premie- en toeslagbeleid en de inhoud van de regeling. Zij maakt voor de afweging van de beslissingen onder andere gebruik van inzichten uit ALM en adviezen van actuair adviseur, fiduciair manager en beleggingsadviseur.

3.2 Financiële paragraaf

3.2.1 Dekkingsgraad

De dekkingsgraad geeft de verhouding weer tussen de bezittingen en de verplichtingen van het fonds. De dekkingsgraad wordt als volgt berekend: de som van de technische voorzieningen, het stichtingskapitaal en de reserves gedeeld door de technische voorzieningen. De minimaal vereiste dekkingsgraad van het fonds is 104,5%.

Vanaf 1 januari 2015 is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen; deze dekkingsgraad wordt berekend als het gemiddelde van de laatste 12 maanddekkingsgraden.

	2016	2015	2014	2013	2012
Dekkingsgraden					
Dekkingsgraden ultimo	99,5%	101,4%	112,0%	112,3%	111%
Beleidsdekkingsgraad ultimo	95,9%	105,5%			
Gemiddelde interest van verplichtingen	1,55%	1,87%	2,18%	2,99%	2,70%

De staat van baten en lasten wordt afgesloten met een resultaat dat als volgt kan worden geanalyseerd:

Bedragen x 1.000 euro		2016	2015	2014	2013	2012
	Premieresultaat	-24.771	6.602	17.441	-21.740	-22.023
	Interestresultaat	-44.452	-401.899	151.078	63.538	199.737
	Overig resultaat	-13.837	-789	-12.651	2.926	-15.448
	Resultaat risico deelnemer	0	0	126	172	58
	Totaal	-83.060	-396.086	155.994	44.896	162.324

3.2.2 Herstelplan

De dekkingsgraad van het fonds was per 31 december 2014 lager dan de vereiste dekkingsgraad. Hiermee ontstond een tekortsituatie, die tot een nieuw herstelplan leidde, opgesteld aan de hand van de uitgangspunten van het nFTK. Omdat dit tekort eind 2016 nog steeds bestond, heeft het fonds begin 2017 het herstelplan geactualiseerd. In dit bij DNB ingediende herstelplan heeft het fonds aangegeven welke maatregelen het inzet om binnen 10 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Uit het dekkingsgraadsjabloon blijkt dat aan het einde van de maximale hersteltermijn van 10 jaar de beleidsdekkingsgraad naar verwachting 124% bedraagt. Het herstel vindt voornamelijk plaats door verwachte beleggingsopbrengsten, vrijval solvabiliteit bij verleende uitkeringen en het (deels) achterwege blijven van toeslagverlening.

In het herstelplan staat dat -ook als herstel conform de uitgangspunten van het herstelplan zal worden gerealiseerd- toeslagverlening naar verwachting de komende jaren niet mogelijk is. Ook de kans op volledige toeslagverlening is in de komende 10 jaar klein.

3.2.3 Haalbaarheidstoets

Met een haalbaarheidstoets kijkt het fonds of de afgesproken ambities kunnen worden gerealiseerd over een tijdshorizon van de komende 60 jaar, of het premiebeleid voldoende realistisch en haalbaar is en of het fonds voldoende herstelcapaciteit heeft. Bij grote veranderingen zoals de invoering van het FTK, een nieuwe pensioenregeling of een andere significante wijziging voert het fonds een "aanvangshaalbaarheidstoets" uit. Vervolgens doet het fonds ieder jaar de "jaarlijkse haalbaarheidstoets". Het fonds heeft in 2015 de "aanvangshaalbaarheidstoets" uitgevoerd en tijdig ingediend bij DNB.

De aanvangshaalbaarheidstoets heeft laten zien dat:

- het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau boven de door het fonds gekozen ondergrens blijft;
- het premiebeleid over de gehele horizon voldoende realistisch en haalbaar is;
- het fonds voldoende herstelcapaciteit heeft om naar verwachting vanuit de situatie dat aan de vereisten voor het minimaal vereist eigen vermogen wordt voldaan, binnen de looptijd van het herstelplan aan de vereisten voor het vereist eigen vermogen te voldoen;
- het pensioenresultaat op fondsniveau in het slecht-weer-scenario niet teveel afwijkt van het verwachte pensioenresultaat, waarbij het fonds hiervoor een maximaal toegestane afwijking heeft vastgesteld.

Het verwachte pensioenresultaat volgens de aanvangshaalbaarheidstoets is 99%. Het fonds heeft een ondergrens van 90% vastgesteld. De maximale afwijking in een slecht-weer-scenario is gesteld op 41%. Dit is tevens de maximaal toegestane afwijking, die het bestuur medio 2015 heeft vastgesteld.

In het kader van de jaarlijkse herijking, zijn in juli 2016 opnieuw berekeningen uitgevoerd. De herijking liet zien dat de afwijking in een slecht-weer-scenario bij een feitelijke dekkingsgraad van 94,3% groter is dan de toegestane 41%, te weten 47%. Met instemming van sociale partners werd de maximale afwijking vastgesteld op 55%. Belangrijkste oorzaak voor de grotere uitslag was de introductie van de nieuwe UFR (medio 2015), een maatregel die een flinke impact had op de gepresenteerde financiële positie, terwijl de feitelijke rente, de economische omstandigheden en de vooruitzichten niet zijn veranderd. De mogelijke uitslag in een slecht-weer-scenario is naar de mening van het bestuur relatief fors ten opzichte van andere fondsen, maar aanvaardbaar gegeven het relatief jonge deelnemersbestand en het streven naar een zo goed als mogelijk waardevast pensioen. Het is juist het streven naar een waardevast pensioen dat het bestuur heeft doen besluiten om te werken met een dynamische renteafdekking; hierdoor is de afdekking lager dan ten tijde van de aanvangshaalbaarheidstoets.

3.2.4 Het financiële crisisplan

In het financiële crisisplan is uitgewerkt welke maatregelen het bestuur kan inzetten bij een snelle verslechtering van de financiële positie. Het plan is geactualiseerd, waarbij rekening is gehouden met de richtlijnen vanuit het FTK. Het bestuur onderscheidt de volgende crisissituaties:

- Zonder aanvullende maatregelen kan het fonds niet meer voldoen aan de wettelijke hersteltermijn voor een reservetekort.
- Zonder aanvullende maatregelen zal het fonds zich naar verwachting vijf jaar lang in een situatie van dekkingstekort bevinden.
- Indien financieel-economische ontwikkelingen zonder direct ingrijpen in het beleggingsbeleid een grote daling van de dekkingsgraad (dreigen te) veroorzaken. Een daling van de dekkingsgraad kan optreden:
 - a) door een sterke daling van de waarde van de beleggingen;
 - b) door een sterke stijging van de waarde van de verplichtingen, als gevolg van een sterk dalende rente.

Uit het crisisplan volgt dat de kritische dekkingsgraad eind 2016 92,1% is. Dit is de dekkingsgraad waarbij herstel tot aan de vereiste dekkingsgraad binnen 10 jaar zonder korten nog net mogelijk is.

Het kan gewenst zijn om direct in te grijpen wanneer een grote daling van de dekkingsgraad optreedt of dreigt op te treden. Ook wanneer de dekkingsgraad boven het niveau van het vereist vermogen ligt. Onder 'direct' wordt verstaan een ingreep in het beleggingsbeleid binnen 24 uur. In aanvulling op het financiële crisisplan heeft het bestuur afspraken gemaakt over het instellen van een crisisteam. Deze afspraken zijn bekrachtigd in een noodprocedure, waarnaar ook in de statuten verwezen wordt.

Het financiële crisisplan geeft aan wat het fonds gaat doen in een crisissituatie, wat het verwachte effect is van de in te zetten maatregelen en hoe in het besluitvormingsproces evenwichtige belangenafweging wordt betrokken.

3.2.5 Premie

Het fonds financiert de pensioenregeling (ouderdomspensioenen, partnerpensioenen en wezenpensioenen) met een doorsneepremie. Als pensioengrondslag gold in 2016 het loon op basis van de Wet financiering sociale verzekeringen met een maximum van €52.763 verminderd met een franchise.

Premie basisregeling	20,60%
Franchise	€ 14.968
Premie overgangsmaatregel	1,40%

Het bestuur houdt nauwlettend in de gaten of de premie kostendekkend is. Het jaar 2016 laat de volgende resultaten zien.

x €1.000	2016	2015
Kostendekkende premie	240.347	186.173
Gedempte kostendekkende premie	153.430	162.707
Feitelijke premie	173.524	169.130

De kostendekkende premie is gebaseerd op de marktrente (nominale rentetermijnstructuur van 31 december 2015 gepubliceerd door DNB). Het bestuur is bij de bepaling van de gedempte kostendekkende premie uitgegaan van een verwacht rendement. De kostendekkende en de gedempte premies zijn inclusief opslagen voor kosten en solvabiliteit. De feitelijke premie is in 2016 hoger dan de gedempte kostendekkende premie, maar lager dan de kostendekkende premie op basis van de toezichtcurve.

De feitelijke premie is in 2016 als volgt samengesteld:

Actuariële inkoop van onvoorwaardelijke onderdelen	140.673
Opslag voor kosten	9.266
Opslag voor premievrijstelling bij invaliditeit	2.527
Marge	21.058
Totaal	173.524

De premiedekkingsgraad geeft weer of de premie hoog genoeg is om de nieuw in te kopen aanspraken op basis van de rentetermijnstructuur te kunnen betalen. Bij een premiedekkingsgraad van 100% of meer wordt er voldoende premie geheven om de aanspraken te betalen. De laatste 5 jaar was de premiedekkingsgraad als volgt:

	2016	2015	2014	2013	2012
Premiedekkingsgraad	87%	104%	112%	85%	84%

Sociale partners hebben in juni 2015 afspraken gemaakt over het premiebudget voor 2016 en hebben dit vastgesteld op maximaal 10% van de loonsom. De berekening van het premiepercentage vindt plaats aan de hand van de methode waarbij de kostendeckende premie gedempt wordt op basis van het verwacht rendement. De premie voor 2016 is op deze wijze berekend en getoetst aan het premiebudget. Als in de toekomst blijkt dat de premiedekkingsgraad langere tijd onder de 100% ligt, levert dit een zorgelijke situatie op. Om dit echter goed te kunnen beoordelen, moet het beleid meerdere jaren zijn uitgevoerd. Als dan blijkt, dat de resultaten negatief zijn, zal het bestuur in overleg treden met sociale partners. Voor 2017 is besloten tot een verhoging van de premie naar 20,80% (2016: 20,6%) van de pensioengrondslag en tot een aanpassing van de franchise aan de cao-ontwikkeling in de bedrijfstak. Deze premie past binnen het afgesproken budget van 10% van de loonsom.

3.2.6 Toeslag

Het fonds wil de pensioenen mee laten groeien met de prijzen. Hiervoor wordt gekeken naar de stijging van de prijzen over de maanden oktober tot september in het vorige jaar. Het bestuur besluit elk jaar of hij het pensioen geheel of gedeeltelijk verhoogt met de stijging van de prijzen. Dat kan alleen als de financiële situatie goed genoeg is. Dat is het geval als de beleidsdekkingsgraad ten minste 110% is. De toeslagen worden gefinancierd uit overrendementen. De premie bevat dus geen opslag voor toeslagen. Vanaf 2015 gelden nieuwe wettelijke regels voor het verhogen van pensioenen. Dat kan alleen als de toeslag naar verwachting ook in de toekomst kan worden verleend. Dat betekent dat er meer geld nodig is en toeslagen lager uitvallen dan vóór 2015.

Hierna staan de toegekende toeslagen van de afgelopen tien jaar. Vanwege de ontwikkeling van de financiële positie heeft het fonds sinds 2010 geen toeslagen meer kunnen toekennen.

datum verandering	toeslag	prijsstijging
1 januari 2017	0,00%	0,00%
1 januari 2016	0,00%	0,40%
1 januari 2015	0,00%	0,60%
1 januari 2014	0,00%	1,10%
1 januari 2013	0,00%	2,10%
1 januari 2012	0,00%	3,00%
1 oktober 2010	0,00%	0,60%
1 oktober 2009	0,22%	1,10%
1 oktober 2008	0,00%	2,40%
1 oktober 2007	1,60%	1,60%

Ook de eerstkomende jaren kunnen de pensioenen waarschijnlijk niet worden verhoogd. De verwachting is dat over een periode van 15 jaar de pensioenen omhoog gaan met ongeveer 65% van de prijsstijging. Deze verwachting is gebaseerd op de in 2015 uitgevoerde ALM-studie naar de financiële situatie op 1 januari 2015.

De toeslagen die de pensioengerechtigden en deelnemers vanaf 1 januari 2016 hebben gemist, kunnen in de toekomst gedeeltelijk of geheel worden goedge maakt als het fonds beschikt over voldoende middelen. Gemiste toeslagen tot 1 januari 2016 komen niet voor compensatie in aanmerking. Hiertoe is besloten in overleg met sociale partners. Zowel bestuur als sociale partners zijn van mening dat hiermee richting deelnemers een eerlijker beeld wordt geschetst van wat mag worden verwacht.

De gemiste toeslag vanaf 1 januari 2016 tot einde 2016 bedraagt 0,4%.

Het bestuur stelt vast dat de reële doelstelling van de pensioenregeling de afgelopen jaren niet is gerealiseerd. De toeslagen worden gefinancierd uit de rendementen. Het bestuur blijft de reële ambitie belangrijk vinden, maar kan geen termijn noemen waarop deze wordt gerealiseerd. Communicatie over dit aspect van de regeling wordt zeer belangrijk geacht.

3.2.7 Beleid verlaging van aanspraken en pensioenen

Uit het herstelplan kan blijken dat er maatregelen benodigd zijn om te zorgen voor een vermogen aan het einde van de herstelperiode dat voldoet aan de eisen van het vereist eigen vermogen. Zoals in het crisisplan beschreven is één van de maatregelen het verlagen van de opgebouwde (en mogelijk al in uitkering zijnde) pensioenaanspraken. Eventuele verlagingen zullen worden uitgesmeerd over een periode van 10 jaar.

In het crisisplan is eveneens beschreven dat er maatregelen benodigd zijn als het fonds zich vijf jaar lang in een situatie van dekkingstekort bevindt. Eén van de maatregelen is het (onvoorwaardelijk) verlagen van de opgebouwde (en mogelijk al in uitkering zijnde) pensioenaanspraken. Indien de totale benodigde onvoorwaardelijke korting lager of gelijk is aan 1,0% dan wordt deze in één jaar doorgevoerd. Indien de benodigde onvoorwaardelijke korting hoger is dan 1,0%, dan zal de korting over vijf jaar worden uitgesmeerd.

Indien een benodigde verlaging zeer klein is en de kosten van doorvoering de baten overstijgen, dan zal het bestuur in overleg treden met de toezichthouder.

3.2.8 Kosten uitvoering

Pensioenbeheer

Het fonds maakt voor het uitvoeren van de pensioenregeling diverse kosten. Globaal kunnen deze kosten worden onderverdeeld in kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling en kosten van het vermogensbeheer. Het bestuur vindt het belangrijk om aan betrokkenen inzicht te verstrekken in de opbouw van de kosten.

De kosten worden gepresenteerd met inachtneming van de aanbevelingen van de Pensioenfederatie en AFM. Hierdoor kunnen de kosten die pensioenfondsen maken met elkaar worden vergeleken.

De kosten van pensioenbeheer bedragen voor 2016 €9.709 duizend (2015: €9.815 duizend). Omgerekend zijn deze €93,81 (2015: €96,23) per deelnemer en gepensioneerde.

Bedragen x €1.000	2016	2015
Bestuur, advies en controle		
Accountantskosten	69	64
Controle en advieskosten actuaris	33	24
Advieskosten	35	-
Kosten adviseurs via bestuursbureau	82	94
Contributies en bijdragen	480	367
Bestuurskosten	413	421
Lonen en salarissen	261	242
Sociale lasten en pensioenpremie	39	39
Overig	24	26
Totaal	1.436	1.277
Administratie		
Kosten deelnemers en pensioengerechtigden	6.448	6.553
Kosten werkgevers	764	821
Kosten financieel beheer en bestuursondersteuning	1.061	1.164
Totaal	8.273	8.538
Totaal pensioenbeheerkosten	9.709	9.815
Aantal actieve deelnemers	86.285	84.711
Aantal gepensioneerden	17.216	17.285
Totaal	103.501	101.996
Pensioenbeheerkosten in euro per deelnemer	93,81	96,23

Toelichting bij kosten uitvoering pensioenbeheer

Algemeen

Vanaf 2015 is de koepelvrijstelling voor pensioenadministratie vervallen, waardoor pensioenuitvoerders vanaf 1 januari 2015 btw in rekening moeten brengen over hun dienstverlening. De kosten in bovenstaand overzicht zijn inclusief btw.

Bestuur

De bestuurskosten hebben betrekking op de vergoedingen voor de werkzaamheden verband houdende met vergaderingen van bestuur, commissies, verantwoordingsorgaan en raad van toezicht. De vergoedingen bestaan uit vacatiegeld, vergoeding van reis- en verblijfkosten en overige bestuurskosten 2016: €413 duizend (2015: €421 duizend).

Bestuursbureau

De kosten bestuursbureau bedroegen in 2016 €771 duizend (2015: €798 duizend). Na aftrek van de kosten die worden toegerekend aan vermogensbeheer resteert €393 duizend (2015: €379 duizend) aan bestuurskosten die worden omgerekend naar kosten per deelnemer. Deze kosten bestaan voor €261 duizend uit lonen en salarissen, voor €39 duizend uit sociale lasten en premies, voor €82 duizend uit kosten adviseurs en voor €11 duizend uit overig.

Administratie

Kosten deelnemers en pensioengerechtigden: deze kosten hebben betrekking op alle werkzaamheden die de administrateur van het fonds verricht om de pensioenaanspraken te administreren, de uitkeringen van de pensioengerechtigden te verzorgen en alle deelnemers en gerechtigden te informeren. Te denken valt hierbij aan het verwerken van waardeoverdrachten, het afkopen van kleine pensioenen, het toekennen van pensioenen en de communicatie met alle doelgroepen (helpdesk, website, pensioenplanner, nieuwsbrief, Uniform Pensioenoverzicht, start- en stopbrief enzovoorts).

Kosten werkgevers: deze kosten hebben betrekking op alle activiteiten die voortvloeien uit het beheer van het bestand van aangesloten werkgevers, de aanlevering en verwerking van de werknemersgegevens, het opleggen en innen van de pensioenpremies en het onderhouden van de contacten met die werkgevers.

Kosten financieel beheer en bestuursondersteuning: deze kosten hebben betrekking op het voeren van het secretariaat ten behoeve van bestuur en verantwoordingsorgaan; het opstellen van het jaarverslag en het samenstellen van financiële rapportages en de advies- en controlekosten door Syntus Achmea Pensioenbeheer.

Meerjarenoverzicht pensioenbeheerskosten

Bedragen x € 1.000	2016	2015	2014	2013	2012
Aantal deelnemers	86.285	84.711	83.326	79.653	76.630
Aantal pensioengerechtigden	17.216	17.285	16.037	13.126	12.045
Totaal pensioenuitvoeringskosten*	€ 9.709	€ 9.815	€ 8.731	€ 8.770	€ 8.600
Kosten per deelnemer/pensioengerechtigde	€ 93,81	€ 96,23	€ 87,87	€ 94,55	€ 96,98

*vanaf 2015 zijn de pensioenuitvoeringskosten inclusief btw over de administratiekosten. Exclusief btw zijn de gemiddelde kosten per deelnemer/pensioengerechtigden voor 2016 € 79,39 en 2015 € 81,70.

Ontwikkeling pensioenbeheerskosten

De kosten per deelnemer/pensioengerechtigde laten, met uitzondering van boekjaar 2015, een dalende lijn zien. Dit heeft vooral te maken met de ontwikkeling van de omvang van het fonds. Hoe meer deelnemers een fonds heeft, hoe lager de pensioenbeheerskosten per deelnemer zijn. Het aantal deelnemers en pensioengerechtigden bij het fonds stijgt gestaag. De stijging van de kosten in 2015 is hoofdzakelijk toe te schrijven aan het vervallen van de koepelvrijstelling voor pensioenadministratie, waardoor pensioenuitvoerders vanaf 1 januari 2015 btw in rekening moeten brengen over hun dienstverlening.

BPF Levensmiddelen ten opzichte van andere pensioenfondsen.

Vanaf het verslagjaar 2015 doet BPF Levensmiddelen mee aan de periodieke vergelijking van de pensioenuitvoeringskosten door een onafhankelijk instituut, CEM Benchmarking Inc. In de CEM Benchmark wordt het fonds afgezet tegen zowel Nederlandse als buitenlandse fondsen. Ongeveer 80% van de Nederlandse en meer dan 65 grote fondsen in de wereld nemen deel aan deze benchmark. Uit het onderzoek kwam naar voren dat bij het fonds de kosten per deelnemer en pensioengerechtigde ruim € 25 lager zijn dan de mediaan van de vergeleken groep.

Vermogensbeheer

De totale kosten voor de uitvoering van het vermogensbeheer over 2016 bedragen € 21,8 mln (2015: € 21,4 mln). Dit bedrag is vastgesteld op look through basis en bestaat uit zowel directe kosten ('zichtbare' kosten, die het fonds op factuurbasis betaalt) als uit indirecte kosten ('niet zichtbare' kosten voor vermogensbeheer of transacties die verwerkt zijn in het rendement van het fonds). Hoewel de kosten in absolute zin zijn gestegen, zijn ze procentueel gedaald in 2016. Vooraf werd een lichte stijging verwacht (de kostenbegroting voor 2016 ging uit van 0,47%). Dit had vooral te maken met de toename van illiquide beleggingen in de portefeuille, waarbij het kostenniveau over het algemeen hoger ligt dan bij liquide beleggingen. Voor het belangrijkste deel zijn de lagere kosten toe te wijzen aan marktontwikkelingen (waardoor goedkopere beleggingen een groter percentage van de portefeuille uitmaakten) en de verlaging van de renteafdekking in april 2016. Met de daling wordt de trend doorgezet van de afgelopen jaren. In 2012 bedroegen de kosten vermogensbeheer namelijk nog circa 0,58% over het gemiddeld belegd vermogen. Een belangrijk deel van deze kostenverlaging is gerealiseerd doordat het fonds minder gebruik maakt van actief beheer en in belegd vermogen flink is toegenomen.

Kosten vermogensbeheer

	2016	2015	2014	2013	2012
Gemiddeld belegd vermogen (EUR mln)	4.986	4.713	3.901	2.849	2.607
Beheerkosten inclusief performance gerelateerde kosten	0,34%	0,34%	0,40%	0,34%	0,39%
Transactiekosten	0,07%	0,08%	0,10%	0,14%	0,15%
Overige kosten	0,02%	0,03%	0,02%	0,03%	0,03%
Totale kosten	0,44%	0,45%	0,53%	0,51%	0,58%

Kosten vermogensbeheer (EUR mln)

	2016	2015	2014	2013	2012
Beheerkosten inclusief performance gerelateerde kosten	16,9	16,1	15,6	9,6	10,2
Transactiekosten	3,6	3,8	4,0	4,0	4,0
Overige kosten	1,2	1,4	1,0	0,9	0,8
Totale kosten	21,8	21,4	20,6	14,5	15,1

De totale kosten vermogensbeheer zijn te onderscheiden naar de volgende componenten:

- beheerkosten (kosten voor het portefeuillebeheer door externe vermogensbeheerders en voor fiduciair management): deze bedroegen in 2016 €16,9 mln (2015: €16,1 mln) of 0,34% van het vermogen (2015: 0,34%). Onderdeel van deze component is ook de prestatiegerelateerde vergoedingen gerelateerd aan alternatieve beleggingen (private equity, infrastructuur en hedgefonds) en onroerend goed ter grootte van in totaal €1,6 mln (of 0,03%);
- transactiekosten (brokerkosten en marktimpactkosten die gemaakt worden bij het doen van transacties): deze bedroegen in 2016 €3,6 mln (in 2015: €3,8 mln) of 0,07% van het vermogen (2015: 0,08%);
- overige kosten (kosten die zijn gemaakt voor de custodian, de beleggingsadministratie, advieskosten, de kosten voor het bestuursbureau en overige kosten): deze bedroegen in 2016 €1,2 mln (2015: €1,4 mln) of 0,02% van het vermogen (2015: 0,03%).

De uitsplitsing van de beheerkosten per beleggingscategorie, waarbij algemene beheerkosten en overige kosten naar rato van belegd vermogen over de beleggingscategorieën zijn verdeeld, is als volgt:

Bedragen x €1.000		Beheerkosten	Transactie-kosten	Totaal kosten	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten als percentage van gemiddeld belegd vermogen
Categorie						
Vastgoed		2.358	103	2.461	366.250	0,67%
Aandelen		3.251	253	3.504	1.628.833	0,22%
Private equity		1.626	15	1.641	77.500	2,12%
Vastrentende waarden		3.894	1.736	5.630	1.651.917	0,34%
Hedgefonds		4.609	-	4.609	131.583	3,50%
Overige beleggingen		491	41	532	326.750	0,16%
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën excl. overlay		16.229	2.148	18.377	4.182.833	0,44%
Kosten overlay beleggingen		1.939	1.442	3.381	803.417	0,42%
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën incl. overlay		18.168	3.590	21.758	4.986.250	0,44%

Onderverdeling directe en indirecte kosten

In de volgende tabel zijn de kosten voor 2016 weergegeven, onderverdeeld in directe en indirecte kosten en uitgedrukt als percentage van het gemiddeld belegd vermogen:

Kosten vermogensbeheer	Directe kosten	Indirecte kosten	Totale kosten
Beheerkosten	0,02%	0,32%	0,34%
Transactiekosten	0,00%	0,07%	0,07%
Overige kosten	0,02%	0,00%	0,02%
Totale kosten	0,04%	0,39%	0,44%

De directe kosten zijn afgeleid van de kosten zoals deze ook in de jaarrekening naar voren komen. Het gaat hierbij om daadwerkelijk afgerekende kosten. Hierop zijn enkele correcties aangebracht om beter inzicht te geven in de kosten van 2016. De directe kosten komen neer op 0,04% van het gemiddeld belegd vermogen, hetgeen in mindering gebracht dient te worden op het bruto rendement om tot het netto rendement te komen.

De indirecte kosten zijn reeds verwerkt in het beleggingsrendement. Bij het vaststellen van deze kosten wordt evenals in voorgaande jaren gebruik gemaakt van schattingen.

- De indirecte beheerkosten worden geschat op basis van de Ongoing Charges Figures (OCFs) of Total Expense Ratio's (TERs) van de beleggingsfondsen in de portefeuille of andere contractuele afspraken vermenigvuldigd met het gemiddeld belegd vermogen per beleggingsfonds.
- Voor de indirecte transactiekosten wordt onder andere gebruik gemaakt van opgaves van vermogensbeheerders over kosten van transacties en schattingen op basis het transactievolume per beleggingscategorie, de gemiddelde transactiekosten en marktimpat van de betreffende categorie.

De zienswijze van het bestuur op het onderwerp Uitvoeringskosten, is vastgelegd in de Verklaring inzake de Beleggingsbeginselen: het fonds is zich ervan bewust dat het kostenniveau kan toenemen bij aanpassingen van het beleggingsbeleid, maar dan gepaard dient te gaan met een naar verwachting betere risico-rendementsverhouding. In verband hiermee is er dan ook geen absoluut kostenplafond. Het bestuur heeft in 2016 het kostenniveau van het fonds laten benchmarken door een onafhankelijke instituut CEM Benchmarking Inc. Hieruit kwam naar voren dat het kostenniveau van het fonds lager is dan dat van fondsen met een vergelijkbaar beleggingsbeleid die deelnamen aan het onderzoek van CEM. Op basis van de uitkomst van dit onderzoek en de gerealiseerde kostendaling over de afgelopen jaren is het bestuur tevreden met de geleverde inspanningen om de kosten te beperken.

3.3 VPL-regeling

Met de vut of vervroegd pensioen gaan is sinds 1 januari 2006 niet meer mogelijk voor mensen die geboren zijn na 1949. De regelingen voor vervroegd uittreden zijn daarom destijds aangepast. Sociale partners maakten een overgangs-/VPL-regeling om de overgang naar pensioen op 65 jaar geleidelijk te laten verlopen. Sociale partners hebben aan het fonds gevraagd om de administratie van de overgangsregeling te verzorgen. De overgangsregeling loopt door tot en met 2020.

In 2014 ontstond er een tekort, waarna besloten is om de inkoop voor deelnemers die met pensioen gingen, te beperken tot 60% van de oorspronkelijke toezegging. In de daarop volgende periode werd de regeling met veel onzekerheid omgeven. In 2016 zijn bestuur en sociale partners opnieuw met elkaar in gesprek gegaan over de financierbaarheid en de uitvoerbaarheid van de regeling. Besloten is tot de volgende maatregelen:

- Voor deelnemers aan de regeling die in 2016 65 jaar zijn geworden of met pensioen zijn gegaan, wordt 60% van de oorspronkelijke toezegging ingekocht. Dit is in lijn met de afspraak die geldt vanaf 1 januari 2015.
- Voor de overige deelnemers wordt het op 31 december 2016 beschikbare VPL-vermogen omgezet in onvoorwaardelijke aanspraken in de basisregeling; met de inkoop van ongeveer 40% van de oorspronkelijke aanspraken (circa € 216 mln) wordt aan de deelnemers gedeeltelijk zekerheid gegeven.

Voor de jaren 2017 tot en met 2020 wordt de premieheffing van 1,4% voor de VPL-regeling gecontinueerd. Vervolgens worden jaarlijks met het dan aanwezige VPL-vermogen onvoorwaardelijke aanspraken in de basisregeling ingekocht.

Als sociale partners voor deze periode nieuwe afspraken maken, zal het bestuur deze eerst beoordelen op financierbaarheid en uitvoerbaarheid.

3.4 Collectieve waardeoverdracht Coop

Werkgever Coop had tot en met 2016 de pensioenregeling voor zijn werknemers ondergebracht in een eigen pensioenfonds. In de verplichtstelling van het fonds was de bij het Coop Pensioenfonds aangesloten werkgever uitgezonderd van deelname aan de regeling van het fonds. In het verslagjaar hebben het bestuur van Coop Pensioenfonds, werkgever Coop en het bestuur van het fonds overleg gevoerd over de toetreding tot de regeling van het fonds. Met ingang van 1 januari 2017 is werkgever Coop aangesloten bij het fonds.

Het Coop Pensioenfonds heeft een besluit tot liquidatie genomen. De tot eind 2016 opgebouwde aanspraken en uitkeringen van (gewezen) deelnemers en gepensioneerden worden collectief overgedragen naar het fonds. In totaal gaat het om ruim 7.000 belanghebbenden en een vermogen van circa € 240 mln. Omdat de financiële positie van Coop Pensioenfonds eind 2016 beter is dan die van het fonds, resteert na de collectieve waardeoverdracht van de pensioenaanspraken een surplus. Dit surplus wordt de komende jaren via een onvoorwaardelijke toeslag toegevoegd aan de aanspraken en rechten van de voormalige deelnemers van Coop Pensioenfonds. De overdracht vindt plaats per 1 januari 2017. In afstemming met sociale partners zijn op enkele punten specifieke afspraken met werkgever Coop gemaakt over de regeling voor de actieve deelnemers in dienst van Coop. De afspraken zijn vastgelegd in het pensioenreglement.

3.5 Wijzigingen in het pensioenreglement

Het bestuur heeft in 2016 een aantal wijzigingen doorgevoerd in de reglementen. De ingangsdatum van de beschreven wijzigingen is 1 januari 2016, tenzij in de tekst een andere datum is vermeld.

Artikel 18 vervroegen van pensioen

De fiscus eist dat bij vervroegde ingangsdatum van de pensioenuitkeringen vóór het bereiken van de leeftijd die vijf jaar lager is dan de voor de betreffende werknemer geldende AOW-leeftijd, toetsing plaats vindt aan de voorwaarde dat het pensioen slechts kan worden vervroegd voor zover de werknemer in gelijke mate in arbeidsinkomsten achteruitgaat. Voorheen diende deze toetsing plaats te vinden bij een ingangsdatum vóór het bereiken van de 60-jarige leeftijd.

Het fonds sluit in zijn voorwaarden aan bij die van de fiscus. In het oude reglement is vervroeging van de ingangsdatum mogelijk tot de 60-jarige leeftijd. Per 1 juli 2016 is dit aangepast naar de vroegst mogelijke ingangsdatum, zijnde de 1e dag van de maand volgend op de maand waarin de (gewezen) deelnemer vijf jaar jonger is dan de voor de (gewezen) deelnemer geldende AOW-leeftijd.

Artikel 25 lid 2 partnerpensioen

De pensioenregeling ging bij overlijden van een actieve deelnemer uit van het bereikbaar partner- en wezenpensioen (bereikbare dienstjaren) op basis van de pensioengrondslag in het kalenderjaar voorafgaand aan het overlijden.

Volgens fiscale regelgeving moet het pensioengevend loon steeds worden verminderd met de actuele franchise en mag niet worden uitgegaan van de pensioengrondslag. Dit is gewijzigd in het reglement. Het effect is dat het uit te keren partner- en wezenpensioen iets lager wordt als de franchise is verhoogd.

Artikel 29 en 30 waardeoverdracht

Op 11 december 2015 publiceerde staatssecretaris Klijnsma gewijzigde regels over waardeoverdracht. Dit was nodig omdat de Tweede Kamer bij de behandeling van de Wet nFTK de aanvraagtermijn van 6 maanden heeft geschrapt voor degene die op of na 1 januari 2015 deelnemer is geworden. Om mogelijk calculerend gedrag en uitvoeringsproblemen te voorkomen, is vastgelegd dat als overdrachtsdatum (berekendingsdatum) wordt gehanteerd de datum waarop het verzoek tot waardeoverdracht wordt ingediend. In het reglement is de aanvraagtermijn van 6 maanden geschrapt. De gewijzigde overdrachtsdatum en de aanvraagtermijn voor baanwisselingen vóór 2015 zijn van toepassing doordat in het pensioenreglement verwezen wordt naar de Pensioenwet en de daarop gebaseerde regelgeving.

Artikel 35 vrijwillige voortzetting

In de voorgaande versie van het reglement werd uitgegaan van het pensioengevend loon dat gold in het kalenderjaar voorafgaand aan de voortzetting, waarbij deze pensioengrondslag jaarlijks wordt verhoogd met ontwikkeling van de lonen in de van toepassing zijnde arbeidsvoorwaarden-CAO. In het Fiscaal Verzamelbesluit is opgenomen dat het pensioengevend loon voor de vrijwillige voortzetting is gemaximeerd op het laatstverdiende loon. Het reglement is hierop aangepast.

Artikel 58 overgangsbepalingen

Met de verhoging van de pensioenleeftijd naar 67 jaar worden alle tot en met 31 december 2015 opgebouwde aanspraken op ouderdomspensioen bij een leeftijd van 65 jaar omgezet naar hogere aanspraken bij een leeftijd van 67 jaar. De omzettingsvoet is vastgesteld op 112,35%.

Artikel 59 inkoop verleden diensttijd pensioenregeling 2006.

Dit artikel betreft de overgangsregeling van het voorwaardelijk pensioen (VPL). Voor deelnemers met pensioeningang in 2016 of bij het bereiken van de leeftijd van 65 jaar in 2016, wordt 60% van het voorwaardelijk pensioen ingekocht. Voor de overige deelnemers die op 31 december 2016 aan de voorwaarden voldoen, wordt het dan aanwezige VPL- vermogen omgezet naar aanspraken van de basisregeling. Het omzettingspercentage wordt in 2017 vastgesteld.

Artikel 60 aanvullende pensioenaanspraken

Een aantal werkgevers heeft met het fonds een contract afgesloten over een beschikbare premieregeling voor het loon boven het maximum loon Wfsv tot maximaal €101.519 in 2016. Over het loon boven het maximum loon wordt voor de werknemers een pensioenkapitaal opgebouwd.

Vanaf 1 september 2016 heeft de (gewezen) deelnemer voorafgaand aan de datum waarop het ouderdomspensioen ingaat of kan ingaan een wettelijk keuzerecht tussen een vaste of een variabele pensioenuitkering. Als een deelnemer kiest voor een variabele pensioenuitkering wordt het kapitaal overgedragen aan de pensioenuitvoerder met wie de deelnemer een contract heeft gesloten voor een variabele uitkering.

Op diverse plaatsen in het pensioenreglement en het uitvoeringsreglement zijn de jaarlijkse wijzigingen in variabelen, zoals premiepercentage en maximum pensioengevend loon opgenomen.

3.6 Communicatie

Het fonds heeft voor de komende jaren de strategie voor de communicatie vastgelegd in het communicatiebeleidsplan 2016-2018. Hierin zijn de volgende kerndoelstellingen geformuleerd:

- de kernwaarden van het fonds worden herkend (goed, duurzaam en kosten-efficiënt) en nader ingevuld in de communicatie om het vertrouwen in het fonds te bevorderen;
- het pensioenbewustzijn verhogen in termen van 'wat is de waarde van het pensioen'; 'het is (slechts) een deel van uw totale pensioen'; 'als er iets wijzigt in uw privé- of werksituatie is het goed om na te gaan of dit gevolgen heeft voor uw pensioen'; 'hierbij helpen wij u graag';
- enkele mythes doorbreken zoals 'mijn inleg komt niet terug', 'beleggen is niet goed doordacht gokken', 'een verzekeraar is goedkoper', 'pensioen is 70% van mijn laatst verdiende loon';
- bevorderen van efficiëntie in de uitvoering door maximaal in te zetten op digitaliseren onder het motto "digitaal, tenzij".

Om de doelstellingen uit dit plan te realiseren wordt de communicatie er op gericht de deelnemer actief te betrekken bij zijn pensioen: hem aan te spreken op zijn eigen verantwoordelijkheid voor zijn pensioensituatie en hem te ondersteunen in het (kunnen) dragen van die verantwoordelijkheid ('what's in it for me'). Dit wordt geconcretiseerd door:

- het toepassen van functionele segmentatie: niet alles naar iedereen;
- in uitingen een 'call to action' op te nemen, expliciet maken wat er van de deelnemer wordt verwacht;
- duidelijk maken dat het pensioen één van de bestandsdelen is van het inkomen later;
- voorkomen dat in communicatie-uitingen wordt uitgegaan van vaak niet-aanwezige voorkennis bij de deelnemer;
- het toegankelijk maken van complexe informatie door dit gelaagd aan te bieden in begrijpelijke taal;
- zichtbaarheid fonds te vergroten zodat de deelnemer weet dat het fonds kan helpen bij het verkrijgen van inzicht;
- mobiliseren en faciliteren werkgever voor het verstrekken van basale pensioeninformatie;
- aansluiten bij landelijke campagnes.

In het communicatiejaarplan worden de acties concreet uitgewerkt in middelen en in een tijdspad gezet. De speerpunten voor 2016 waren:

1. De nieuwe regeling met pensioenleeftijd 67 jaar
2. Invoering Pensioen 1-2-3
3. Campagne digitale communicatie
4. Voorwaardelijk pensioen (VPL)
5. Klantenpanel

In de hierna volgende paragrafen worden de speerpunten nader toegelicht.

3.6.1 Pensioenleeftijd 67 jaar

In 2015 waren de deelnemers al op diverse manieren geïnformeerd over de aanpassing van de pensioenleeftijd naar 67 jaar per 1 januari 2016. Ook de tot en met 2015 opgebouwde aanspraken zijn omgezet van 65 jaar naar 67 jaar. In 2016 is aan alle deelnemers en oud deelnemers een conversiebericht van de aanspraken verstrekt. Op het jaarlijkse uniform pensioenoverzicht staan de aanspraken vermeld horende bij pensioenigingang van 67 jaar.

3.6.2 Invoering Pensioen 1-2-3

Als onderdeel van de gefaseerde aanpak van de Wet Pensioencommunicatie is in 2016 onder de titel "In 5 minuten inzicht in uw pensioen" uitvoering gegeven aan het Pensioen1-2-3 op de website van het fonds. De deelnemer kan zich in 3 stappen verdiepen in zijn pensioenregeling. Met iconen klikt hij door naar extra informatie. De 1e laag informeert haar/hem in enkele minuten concreet over zijn pensioenregeling. De 2e laag is een toelichting op de informatie in laag 1. De 3e laag bevat gedetailleerde informatie zoals het pensioenreglement en de statuten. Het pensioen 1-2-3 is geïntegreerd in de website. Laag 1 wordt bij toetreding aan de deelnemer uitgereikt door het fonds.

3.6.3 Campagne digitale communicatie

Het bestuur heeft besloten om voor de wettelijk verplichte communicatie-uitingen gebruik te maken van de berichtenbox van de overheid per 1 januari 2017. Om de doelgroepen te informeren en mee te nemen in de stap richting digitale communicatie is in het najaar van 2016 de campagne Digitale Communicatie uitgevoerd. Hiervoor zijn nieuwsbrieven aan werkgevers en deelnemers ingezet. In december is aan alle deelnemers een kaart gestuurd, met in het kort informatie over hoe het werkt. Ook informatie over wat de deelnemer wel/niet hoeft te doen als zij/hij de informatie nog fysiek wil ontvangen. Met de overgang naar digitaal wil het fonds aansluiten bij de digitale informatiewereld van de doelgroepen en kosten gaan besparen.

3.6.4 Voorwaardelijk pensioen (VPL)

In juni heeft het fonds de deelnemers aan de VPL-regeling en de werkgevers schriftelijk geïnformeerd over het genomen besluit voor 2016 en voor de periode 2017 tot en met 2018. Naast deze brieven wordt aan de wijziging in de regeling aandacht besteed op de website met een lijst van veelgestelde vragen en in nieuwsbrieven. In juni was er een webinar voor werkgevers met uitleg en de gelegenheid tot het stellen van vragen.

3.6.5 Klantenpanel

In oktober was er met een klantenpanel van deelnemers een uitwisseling over de communicatie-uitingen van het fonds. De bijeenkomst was gericht op de vraag hoe de deelnemers en gepensioneerden de communicatie van het fonds ervaren. De deelnemers hadden een positief oordeel over de communicatie. Zij gaven aan positief te staan tegenover de digitalisering van het fonds en over het inzetten van social media.

3.6.6 Benchmark Onderzoeksplatform Pensioenfondsen (BOP)

Het fonds nam in 2016 opnieuw deel aan het landelijk Benchmark Onderzoeksplatform Pensioenfondsen. Het benchmarkonderzoek meet verschillende aspecten van communicatie en dienstverlening en de waardering daarvoor. Ook wordt er gekeken naar de mate van openstaan voor pensioeninformatie, imago, vertrouwen in het pensioenstelsel en het eigen pensioenfonds en het draagvlak voor het collectieve systeem. In het Beleidsplan Communicatie 2016-2018 zijn streefdoelen opgenomen die nauw samenhangen met de uitkomsten van dit onderzoeksplatform.

Naast een vergelijking van de eigen resultaten op jaarbasis wordt een vergelijking gegeven met de resultaten in de gehele pensioensector en met de bedrijfstakpensioenfondsen.

De uitkomsten van 2016 zijn vergeleken met die van 2014.

De drie belangrijkste onderzoeksthema's waren de algemene tevredenheid, het vertrouwen in het fonds en het vertrouwen om de ingeleigde premie terug te krijgen. Gemeten werd onder actieve deelnemers en pensioengerechtigden.

De algemene tevredenheid liep terug van 6,4 (actieven) en 7,1 (pensioengerechtigden) naar 6,2 en 6,9. De tevredenheid van de pensioengerechtigden is in lijn met de benchmark. Onder actieven scoort het fonds echter lager (6,2 tegen 6,5). Het vertrouwen in het fonds ging terug van 26% (actieven) resp. 54% (pensioengerechtigden) naar 20% resp. 49%. Dit is beduidend lager dan de benchmark (voor actieven 20% vs 33%).

Het vertrouwen om de ingeleigde premie terug te krijgen, bleef ongeveer gelijk: van 60% naar 57%. Dit is ongeveer gelijk aan de benchmark. Aan de hand van deze resultaten worden in de communicatiecommissie verbeteracties besproken en voorbereid.

3.7 Beleggingsparagraaf

3.7.1 Terugblik economie en financiële markten

De rente op onder andere Duitse en Nederlandse staatsobligaties bereikte medio 2016 een dieptepunt en eindigde 2016 ondanks licht herstel lager dan begin van het jaar. Dit had een positief effect op de koersontwikkeling van vastrentende waarden. Daarnaast was ook het rendement op aandelen positief. Het fonds sloot het jaar af met een totaalrendement, inclusief het effect van de renteafdekking, van 12%. Over 2015 was het rendement 0,1%.

Obligaties

Europese staatsobligaties en bedrijfsobligaties met een hoge kredietwaardigheid behaalden in 2016 een rendement dat gemiddeld genomen rond de 4% lag. Staatsobligaties uit opkomende landen behaalden zelfs een rendement van circa 13%. De stijging vond vooral plaats in de eerste helft van het jaar toen rentes over de linie een sterke daling hebben laten zien. In de tweede helft van het jaar stegen de rentes echter en moesten obligaties een deel van hun winst weer prijsgeven. Beter dan verwachte groeicijfers en met name ook de uitslag van de Amerikaanse verkiezingen met winst voor Trump en de Republikeinen waren de belangrijkste oorzaak van de rentestijging. In Europa leidde politieke onzekerheid ertoe dat het verschil tussen Franse staatsobligaties en Duitse staatsobligaties in het vierde kwartaal opliep en leidden tot zorgen over Italiaanse banken ertoe dat ook Italiaanse staatsobligaties in waarde daalden ten opzichte van Duits staatspapier.

Aandelen

2016 begon slecht voor aandelen met sterke koersverliezen in januari en februari. Na herstel in het tweede kwartaal zorgde de uitslag van het Brexit referendum echter voor een terugslag. Positieve macro-economische cijfers leidden echter opnieuw tot herstel van aandelenmarkten wereldwijd, waarbij alleen Europa achterbleef als gevolg van vooral politieke onzekerheid. De verkiezing van Trump zorgde uiteindelijk nog voor een eindsprint in de laatste twee maanden van het jaar. Over geheel 2016 behaalden Amerikaanse aandelen en opkomende markten een rendement van ruim 14%, terwijl Europa achterbleef met circa 3%.

Onroerend goed

Europees niet-genoteerd onroerend goedbeleggingen behaalden in 2016 een positief resultaat van circa 6%, waarbij Nederlands niet-genoteerd onroerend goed met circa 11% beter presteerde. Het rendement kwam zowel voort uit waardeinstijgingen als uit huurinkomsten.

Wereldwijd beursgenoteerd onroerend goed kende met circa 8% eveneens een positief jaar. Het positieve rendement werd vooral in de eerste helft van het jaar gerealiseerd, mede geholpen door lage rentes en daarmee lage financieringskosten. Door de rentestijging in de tweede helft van het jaar verloren onroerend goed aandelen weer een deel van hun winst.

Alternatieve beleggingen

De hedge fund-beleggingen lieten in 2016 een negatief resultaat zien met een portefeuillerendement van -3%. De private equity beleggingen kenden eveneens een moeilijk jaar met rendementen van gemiddeld 1%. De fondsen verkeren in de uitkeringsfase, maar ondervonden na enkele succesvolle beursnoteringen in 2015 meer moeite om de resterende portefeuille te verkopen. Infrastructuur deed het beter met een rendement van circa 7%.

3.7.2 Gevoerd beleggingsbeleid

De portefeuille van het fonds bestaat uit twee delen: een zogenaamde 'matchingportefeuille' en een 'rendementsportefeuille'. De matchingportefeuille heeft als doel om het renterisico van een gedeelte van de verplichtingen zo goed mogelijk af te dekken en bestaat grotendeels uit staatsobligaties en swaps. Het fonds hanteert een zogenaamd dynamisch renteaftdeckingsbeleid, waarbij de renteaftdekking afhankelijk is van het niveau van de rente. Conform dit beleid is de renteaftdekking in april 2016 verlaagd van 50% naar 30% op basis van de marktcurve.

De rendementsportefeuille heeft tot doel om op lange termijn een additioneel rendement ten opzichte van de verplichtingen te genereren. Per 1 februari 2016 is de portefeuille geheralloceerd naar de normwegingen zoals in onderstaande tabel weergegeven. Gedurende het jaar hebben de feitelijke wegingen van de beleggingscategorieën afgeweken van deze normweging door onder andere marktfluctuaties. De weging naar onroerend goed is door diverse kapitaalopvragingen in 2016 flink gestegen, maar blijft nog wel achter bij deze norm, aangezien de geplande uitbreiding tijd vergt.

Ter indicatie zijn ook de jaarultimowegingen weergegeven. Hoewel de wegingen per jaarultimo afwijken van de normwegingen vallen ze binnen de door het fonds gestelde bandbreedtes. De norm voor valuta-aftdekking bedraagt 75% van blootstelling aan de belangrijkste vreemde valuta in de portefeuille (dollar, pond-sterling en japanse yen).

Normwegingen	Normweging 2016	Weging per ultimo 2016
Matchingportefeuille	35,0%	35,7%
Rendementsportefeuille	65,0%	64,3%
Totale portefeuille	100%	100%
Normwegingen rendementsportefeuille		
Vastrentende waarden bedrijfsobligaties	15,0%	13,4%
Vastrentende waarden hypotheek	9,0%	9,4%
Vastrentende waarden hoogrentend	2,5%	2,5%
Aandelen ontwikkelde landen	38,5%	42,8%
<i>Europa</i>	<i>20,0%</i>	<i>22,6%</i>
<i>Noord Amerika</i>	<i>15,0%</i>	<i>16,6%</i>
<i>Japan</i>	<i>3,5%</i>	<i>3,6%</i>
Aandelen opkomende landen	11,0%	11,8%
<i>Wereld</i>	<i>5,5%</i>	<i>6,0%</i>
<i>Azië/Pacific ex Japan</i>	<i>5,5%</i>	<i>5,8%</i>
Private Equity (incl. Infrastructuur)	4,0%	2,3%
Hedge Funds	5,0%	4,2%
Onroerend Goed	15,0%	12,7%
<i>Beursgenoteerd Onroerend Goed</i>	<i>3,7%</i>	<i>3,6%</i>
<i>Niet-beursgenoteerd Onroerend Goed (OG)</i>	<i>11,3%</i>	<i>9,1%</i>
Liquiditeiten	0%	0,9%
Totaal rendementsportefeuille	100%	100%

In de volgende tabel is de onderverdeling van aandelen, vastrentende waarden en onroerend goed naar regio's inzichtelijk gemaakt.

Regioverdeling	Aandelen	Vastrentende waarden	Onroerend goed / private equity (incl. infrastructuur)
Europa EU	37%	92%	76%
Europa non-EU	6%	1%	0%
Noord-Amerika	30%	4%	17%
Azië/Pacific	25%	1%	7%
Overig	2%	2%	0%
Totaal	100%	100%	100%

3.7.3 Resultaten 2016

De actuele dekkingsgraad is in 2016 gedaald (-1,9 procentpunt ten opzichte van 2015), hetgeen vooral het gevolg was van de gedaalde rente. Door deze daling zijn de technische voorzieningen in waarde gestegen, hetgeen onvoldoende gecompenseerd werd door de waardestijging van de portefeuille.

De totale portefeuille heeft in 2016 een rendement behaald van 12,0% (na aftrek van vermogensbeheer- kosten), tegen 11,2% voor de uitvoeringsbenchmark. In onderstaande tabel staan de portefeuillerendementen (na kosten) afgezet tegen de benchmarkresultaten:

Rendementen (%)	Totale portefeuille	Benchmark
2016	12,0%	11,2%
2015	0,1%	-0,5%
2014	28,4%	27,3%
3-jaars geannualiseerd	12,9%	12,1%
5-jaars geannualiseerd	9,8%	9,2%

Evenals in deze eerdere jaren was de verandering van de rente de belangrijkste verklarende factor voor de ontwikkeling van het rendement, maar ook de ontwikkeling van aandelen droeg positief bij. De matchingportefeuille met beleggingen aangehouden ten behoeve van de renteafdekking rendeerde positief door de daling van de rente, waar deze in 2015 nog daalde door een lichte rentestijging. Zakelijke waarden in de rendementsportefeuille behaalden in alle drie de jaren een positief resultaat. Op een vijfjaarsbasis heeft de portefeuille een rendement behaald van gemiddeld 9,8% per jaar. Dit is ruim boven de langjarige verwachting van het jaarlijkse rendement uit de ALM studie van 2011 (5,8%) of 2014 (4,7%). De daling van de rente over de periode 2012 tot en met 2016 was de belangrijkste oorzaak dat het gerealiseerde rendement hoger lag dan het verwachte rendement.

Relatief gezien presteerde de portefeuille beter dan de benchmark in 2016 (12,0% voor de portefeuille versus een benchmark rendement van 11,2%). Dit relatieve rendement kan vooral worden verklaard doordat staatsobligaties in de matchingportefeuille sterker hebben gerendeerd dan renteswaps. De matchingportefeuille behaalde dan ook een rendement van 19,4% ten opzichte van 16,9% voor de uitvoeringsbenchmark van de matchingportefeuille. De rendementsportefeuille presteerde met 7,1% in lijn met de uitvoeringsbenchmark voor de rendementsportefeuille (7,0%). In de volgende tabel worden de rendementscijfers getoond van de belangrijkste beleggingscategorieën binnen de rendementsportefeuille afgezet tegen de bijbehorende benchmarks over 2016. De valuta-afdekking over de verschillende beleggingscategorieën heeft relatief positief bijgedragen aan het rendement van de portefeuille. Dit resultaat is niet zichtbaar in onderstaande tabel.

Rendementen (%)	Rendements-portefeuille	Benchmark
Vastrentende waarden	6,0%	5,9%
Aandelen ontwikkelde landen	8,6%	9,1%
Aandelen opkomende landen	11,6%	11,5%
Hedge Funds	-2,7%	-1,4%
Private Equity & Infrastructuur	3,7%	4,2%
Onroerend Goed	7,1%	7,6%

3.7.4 Afdekking renterisico

Het fonds loopt via de waardering van zijn technische voorzieningen ('verplichtingen') een risico op veranderingen in de rente. Hiertoe voert het fonds een renteaafdekkingsbeleid waarbij (een deel van) dit risico met behulp van rentegevoelige instrumenten wordt afgedekt. Medio 2015 is het fonds met betrekking tot de renteaafdekking overgegaan op een dynamisch renteaafdekkingsbeleid. Het uitgangspunt hierbij is dat de rente op lange termijn (> 10 jaar) gedreven wordt door economische factoren als groei en inflatie en dat langdurig negatieve rentes niet aannemelijk zijn, onder meer aangezien beleidsmakers de negatieve effecten hiervan zullen willen voorkomen.

Als gevolg van de dynamische renteaafdekking is de mate van afdekking afhankelijk van de hoogte van de rente: bij een lagere rente wordt minder renterisico afgedekt en bij een hogere rente wordt meer renterisico afgedekt. Als gevolg van het dynamisch renteaafdekkingsbeleid is de norm renteaafdekking in april 2016 verlaagd van 50% van het risico op basis van de marktrente naar 30% van het risico op basis van de marktrente.

De afdekking heeft grotendeels plaatsgevonden met behulp van vastrentende beleggingen in de matchingportefeuille (staatsobligaties en renteswaps). Een belangrijk deel van de renteaafdekking is uitgevoerd via Liability Driven Investment ('LDI') fondsen, waarin het fonds participeert. De LDI fondsen beleggen op hun beurt in staatsobligaties, renteswaps en geldmarktfondsen en maken gebruik van een hefboomeffect (leverage) om met een klein deel van het vermogen toch de gewenste renteaafdekking te verkrijgen. De 30% afdekking betekent dat beleggingen en pensioenverplichtingen niet in dezelfde mate gevoelig zijn voor rentebewegingen. Doordat minder dan 100% wordt afgedekt zal de dekkingsgraad gedeeltelijk meebewegen met rentebewegingen en loopt het fonds bewust een risico met betrekking tot de dekkingsgraad.

Ook het gebruik van staatsobligaties in plaats van swaps heeft een effect op de renteaafdekking. Enerzijds leveren deze soms een hoger rendement op dan swaps, maar tegelijkertijd neemt het kredietrisico van de portefeuille hierdoor toe. Het fonds heeft hier een zorgvuldige afweging in gemaakt door te spreiden in het gebruik van diverse instrumenten (staatsobligaties van EMU kernlanden en renteswaps). De rentederivaten worden uitsluitend aangehouden binnen de afgescheiden structuur van de LDI fondsen. Hierdoor is er geen bijstortverplichting voor het fonds in het geval van een sterk stijgende rente en is het derivatenrisico voor het fonds te allen tijde beperkt tot de uitstaande participatiewaarde van de LDI-fondsen.

Het fonds houdt in zijn afdekkingsbeleid rekening met de lagere rentegevoeligheid van de lange verplichtingen, die het gevolg is van de zogenaamde Ultimate Forward Rate ('UFR') component in de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur. Hiertoe wordt ook bij de beleggingen op langere looptijden een lagere rentegevoeligheid nagestreefd en juist een hogere afdekking op kortere looptijden om per saldo op een renteaafdekking van 30% uit te komen.

Gedurende het eerste kwartaal van 2016 bedroeg de ex-ante afdekking van het renterisico op basis van de marktrente gemiddeld circa 50% en vanaf april 2016 circa 30%. De gerealiseerde ex-post renteaafdekking bedroeg echter circa 62,5% over heel 2016. Dit is berekend door het resultaat op de vastrentende beleggingen te delen door het resultaat op de verplichtingen (EUR 348 miljoen/EUR 556 miljoen). Het bestuur heeft een analyse gemaakt van de reden dat de ex-post afdekking afwijkt van de ex-ante afdekking. De belangrijkste oorzaken zijn de volgende.

- De dynamische renteaafdekking verklaart het grootste deel van het verschil: door in april de renteaafdekking op een laag niveau van de rente te verlagen kon het fonds meer profiteren van de rentestijging vanaf dat moment tot aan het einde van het jaar.
- De daling van kredietopslagen van staatsobligaties in de matchingportefeuille heeft eveneens positief bijgedragen.

Het curvebeleid en de allocatie-effecten die ontstaan wanneer de renteaafdekking niet exact op de normafdekking zit, heeft licht negatief bijgedragen.

Het bestuur heeft op basis van de analyse vastgesteld dat de oorzaken van het verschil tussen beoogde en feitelijk gerealiseerde afdekking vooral liggen in de door het bestuur gemaakt beleidskeuzes inzake hoogte en vormgeving van de afdekking. Het bestuur is positief over de uitwerking van de gemaakte keuzes en houdt vast aan dit beleid, dat mede tot doel heeft de risico's verbonden aan renteaafdekking (tegenpartijrisico, spreadrisico, onderpandrisico e.d.) te beperken.

3.7.5 Verantwoord beleggen

Vanuit zijn verantwoordelijkheid als institutionele belegger geeft het fonds invulling aan een Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB) beleid. Als uitgangspunt worden de principes van de Global Compact van de Verenigde Naties gehanteerd. Deze tien principes zijn gerelateerd aan de mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti corruptie en vinden hun oorsprong in internationaal breed geaccepteerde verdragen zoals de Universele Verklaring inzake de Rechten van de Mens en de conventies van de International Labour Organisation ("ILO").

De nieuwe Sustainable Development Goals (duurzame ontwikkelingsdoelen) van de Verenigde Naties worden in de loop van 2017 geagendeerd. Deze zeventien doelstellingen zijn bekrachtigd door 193 landen en geven invulling aan de wens tot het verduurzamen van de wereld ('transforming our world').

Verantwoord beleggen is geïntegreerd in het beleggingsproces en bestaat voorts uit de volgende onderdelen:

- screening;
- engagement, aangaan van dialoog met ondernemingen om veranderingen te bewerkstelligen;
- uitsluiting; bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens worden uitgesloten van belegging;
- stemmen op aandeelhoudersvergaderingen (proxy voting).

KCM verzorgt als fiduciair manager de uitvoering van het MVB-beleid met betrekking tot het doorlichten van de portefeuilles (screening), engagement en uitsluiting. KCM monitort in dit kader ook de wijze waarop de vermogensbeheerders die het beleggingsbeleid voor het fonds uitvoeren invulling geven aan maatschappelijk verantwoord beleggen. Het stembeleid op discretionaire aandelenbeleggingen wordt uitgevoerd via de proxy-voting dienstverlening van Kas Bank.

Screening en engagement

Middels een kwartaalscreening wordt onderzocht of er ondernemingen in de portefeuille aanwezig zijn die met hun bedrijfsactiviteiten in meer of mindere mate in conflict zijn met de ESG (Environmental Social corporate Governance) - criteria. Dit betekent dat ondernemingen worden getoetst op mensenrechten, arbeidsrechten, milieu, anticorruptie, en wapens. Voor het thema arbeidsrechten wordt onder andere gescreend op de bepalingen in de conventies van de ILO, bijvoorbeeld op de bepaling die betrekking heeft op het verbod op kinderarbeid en dwangarbeid. In het geval van een schending spreekt het fonds (via zijn vermogensbeheerders) deze ondernemingen aan. Door middel van een dialoog, ofwel 'engagement', wil het fonds positieve verandering bewerkstelligen en ondernemingen stimuleren om maatregelen te nemen om schendingen in de toekomst te voorkomen.

Gedurende 2016 is de thematische engagementaanpak voortgezet. De verschillende engagementcases zijn gebundeld onder duurzaamheidsthema's, zoals klimaat, palmolie, omstreken arbeidsomstandigheden, en corruptie. Een belangrijk thema in 2016 was klimaat. Op kwartaalbasis wordt een screening uitgevoerd waarbij bijvoorbeeld wordt gekeken naar CO2-intensieve sectoren zoals de energiesector. Portfoliomanagers van de beleggingsfondsen waarin het fonds belegt worden aangemoedigd om de CO2 emissie in hun beleggingen te reduceren en een positieve bijdrage te leveren aan klimaatvriendelijke initiatieven. Om de effectiviteit van de inspanningen te vergroten, wordt via KCM ook deelgenomen aan verschillende collectieve engagement initiatieven zoals de Principles for Responsible Investment (PRI) platform en the Institutional Investors Group on Climate Change (IIGCC). Deze initiatieven hebben tot doel in collectief verband (namens meerdere institutionele beleggers en vermogensbeheerders) ondernemingen en publieke organisaties aan te spreken op hun verantwoordelijkheden betreffende klimaatverandering. Vanuit het IIGCC initiatief is in 2016 een aantal ondernemingen aangesproken zoals Shell en Rio Tinto. Deze ondernemingen zijn gevraagd om transparanter te zijn in de wijze waarop omgegaan wordt met het klimaatdebat en hier een positieve bijdrage aan te gaan leveren.

Screening en engagement werden in 2016 toegepast op alle aandelen- en bedrijfsobligatiebeleggingen. Hierbij werden primair de vermogensbeheerders aangespoord hun ESG beleid te verbeteren. Binnen de actieve aandelen- en bedrijfsobligatiefondsen vond engagement daarbij ook plaats op bedrijven.

Uitsluiting

Indien engagement niet resulteert in het gewenste effect, wordt een bedrijf uitgesloten van belegging. Bovendien kiest het fonds er voor om niet langer te beleggen in ondernemingen die direct betrokken zijn bij de productie van anti- persoonsmijnen, kernkoppen, of clustermunities. De uitsluitingslijst bestaat per ultimo 2016 uit 36 namen en ziet er als volgt uit:

• Aecom	• Jacobs Engineering Group Inc
• Aeroteh SA	• Korea Aerospace Industries
• Aryt Industries	• Larsen and Toubro Ltd
• Ashot Ashkelon	• Lockheed Martin Corp.
• The Babcock & Wilcox Company	• Motovilikha Plants JSC
• Bechtel	• Nabha Power Limited
• Blueprint Technologies	• Newport News Nuclear
• The Boeing Company	• Norinco
• China Aerospace Science and Technology Corporation	• North Huajin Chemical Industries Co., Ltd.
• China North Industries Group Corporation	• North Navigation Control Technology Co., Ltd
• China Spacesat Co., Ltd.	• Orbital ATK
• Fluor Corporation	• Poongsan Corp
• General Dynamics Corp	• Raytheon Company
• Hanwha Corp	• Roketsan Roket Sanayi ve Ticaret Anonim Sirketi
• Honeywell International	• Serco Group PLC
• Huntington Ingalls Industries	• Singapore Technologies Engineering
• Israel Military Industries	• Textron Inc
• Inner Mongolia North Heavy Industries	• Wal-Mart Stores Inc

De uitsluitingen werden in 2016 toegepast op alle directe beleggingen in aandelen- en vastrentende waarden en op alle actieve aandelen- en vastrentende beleggingsfondsen. De uitsluitingslijst wordt minimaal jaarlijks herzien.

De bovenstaande bedrijven zijn voornamelijk betrokken bij de productie van controversiële wapens (clustermunitie, mijnen of kernwapens). Aanvullend is ook Wal-Mart Stores verwijderd uit de discretionaire beleggingsportefeuilles van het fonds. Bij deze onderneming waren er geen vorderingen in het langlopende engagement traject met betrekking tot schendingen van arbeidsrechten door Walmart. Medio 2014 heeft het fonds daarom besloten het engagement traject te stoppen en Walmart te verwijderen uit de discretionaire beleggingsportefeuilles.

Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen (proxy voting)

Wat de uitoefening van het stemrecht betreft wordt binnen de actieve en meeste passieve aandelenbeleggingsfondsen van het fonds gestemd op aandeelhoudersvergaderingen. Daarnaast geeft het fonds uitvoering aan zijn stembeleid door proxy-voting uit te voeren op zijn discretionaire aandelenmandaten. Op de website van het fonds wordt weergegeven wat het beleid inhoudt en hoe het stembeleid van het fonds opvraagbaar is. Ook zijn gedetailleerde rapporten beschikbaar van de uitgebrachte stemmen in de discretionaire aandelenmandaten.

3.7.6 Vooruitzichten

De afgelopen jaren hebben duidelijk gemaakt dat groei geen natuurlijk gegeven is. De economische groei zal het komende decennium waarschijnlijk terugkeren, maar in vergelijking met de afgelopen decennia gematigd zijn.

De wereldbevolking neemt in het komende decennium toe, maar de bevolkingstoename is minder groot dan in het verleden. De groei afname in de beroepsbevolking wordt veroorzaakt door de veranderende samenstelling van de wereldbevolking door ontgroening en vergrijzing. Ook de productiviteitsstijging neemt af. Niet alleen als gevolg van conjuncturele factoren, maar ook door structurele ontwikkelingen. In het Westen wordt de productiviteitsgroei, onder andere, beperkt door het bereiken van het opleidingsplafond. Bovendien is er in de Westerse wereld sprake van een mismatch in vaardigheden die het lastig maakt om nieuwe technologieën te implementeren. Voor opkomende landen wordt het ook steeds lastiger om de hoge productiviteitsgroei vast te houden. Het productiviteitsverschil tussen ontwikkelde en opkomende landen wordt steeds kleiner, waardoor het voor opkomende landen steeds lastiger wordt om tot productiviteitsverbeteringen te komen door technologieën te kopiëren. In veel landen zal de gemiddelde inflatie in het komende decennium rond de inflatiedoelstelling van de centrale bank liggen. Dit geldt echter niet voor de eurozone. Voor de eurozone wordt een iets lagere inflatie verwacht als gevolg van de grote overcapaciteit in de economie en de afnemende effectiviteit van monetair beleid.

Met betrekking tot rendementsverwachtingen gaat het fonds ervan uit dat rendementen de komende jaren lager liggen dan de afgelopen jaren het geval is geweest. Aandelen blijven hierbij wel aantrekkelijker dan vastrentende waarden. Aangezien het fonds verwacht dat de rente op lange termijn stijgt naar een hoger niveau, in lijn met de nominale groei, worden op sommige vastrentende waarden negatieve rendementen verwacht. De rendementsverwachtingen voor het komend decennium liggen lager dan waar in de ALM studie (2015) vanuit is gegaan. Gegeven deze rendementsverwachtingen is het daarmee minder waarschijnlijk dat het fonds zijn doelstellingen (met name met betrekking tot de reële ambitie) kan behalen.

3.7.7 Z-score en performancetoets

Op 24 april 1998 is de 'Vrijstellingsregeling Wet Bedrijfspensioenfondsen' officieel in werking getreden. Deze regeling is uitgevaardigd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en biedt werkgevers de mogelijkheid tot het verkrijgen van vrijstelling van de verplichtstelling van deelname aan een bedrijfstakpensioenfonds bij een meerjarig onvoldoende beleggingsresultaat.

Op basis van artikel 5 lid 1a Vrijstellingsregeling moet vrijstelling worden verleend als uit de performancetoets blijkt dat het feitelijk behaalde beleggingsrendement van het bedrijfspensioenfonds over een periode van vijf jaar in negatieve zin afwijkt van het rendement van de door het fonds vastgestelde normportefeuille. Volgens de vrijstellingsregeling wordt de performancetoets toegepast over de periode 2012 tot en met 2016. Indien de uitkomst van de performancetoets lager is dan 0, kan een werkgever vanaf 1 januari 2017 een verzoek indienen tot vrijstelling van deelname.

De indicator voor de rendementsvergelijking over 2016, de z-score, was -0,08. Hierbij valt op te merken dat de z-score licht negatief is terwijl het uitvoeringsresultaat positief is (paragraaf 3.7.3). Dit verschil wordt verklaard doordat de berekening van de z-score benchmark afwijkt van de uitvoeringsbenchmark en ook de samenstelling van beide benchmarks met betrekking tot de categorie alternatieve beleggingen verschilt.

De performancetoets wordt berekend uit de z-scores over de jaren 2012 tot en met 2016 en bedraagt 0,77. Daarmee scoort het fonds boven het vereiste minimum.

3.7.8 Beleggingsbeleid 2017

Het fonds heeft medio 2015 zijn risicohouding herijkt en op basis daarvan ook het strategisch beleid opnieuw vastgesteld. De introductie van het dynamisch renteafdeckingsbeleid was hier de belangrijkste aanpassing in. Het fonds kiest ervoor het beleggingsbeleid voor 2017 in grote lijnen ongewijzigd te houden. De belangrijkste wijzigingen zijn de opname van directe bedrijfsleningen (direct lending) voor 2,7% van de rendementsportefeuille en een gewijzigde aanpak van de categorie hedgefondsen. Hierbij wordt de complexiteit van de hedgefondsportefeuille beperkt en worden de kosten sterk verlaagd. De allocatie zal zich concentreren op enkele specifieke subcategorieën die goed aansluiten bij de uitgangspunten van het fonds, meer een long only karakter hebben en meer divers zijn ten opzichte van de reeds bestaande traditionele beleggingscategorieën in de beleggingsportefeuille. Dit beleid is per 1 februari 2017 ingegaan. Na deze beleidsaanpassing blijft het vereist eigen vermogen van het fonds op basis van de strategische mix vrijwel ongewijzigd op circa 22%. Per 1 januari 2017 is de portefeuille van Coop Pensioenfonds ingebracht in de portefeuille van het fonds via een collectieve waardeoverdracht. De transitie van deze inbreng heeft in januari 2017 plaats gevonden.

3.8 Actuariële paragraaf

3.8.1 Actuariële analyse

Het resultaat in het boekjaar 2016 bedraagt €83.060 duizend negatief. De daling van de marktrente had een sterke impact op het resultaat in de vorm van een toename van de verplichtingen; met een beleggingsrendement inclusief het resultaat van de renteafekking van 12,0% werd dit voor een groot deel opgevangen.

In september 2016 heeft het Actuariel Genootschap de nieuwe Prognosetafel AG 2016 gepubliceerd. Het fonds heeft besloten de technische voorziening te baseren op deze tafel. Ook de ervaringssterfte is aangepast, alsmede de partnerfrequentie. De opslag voor wezenpensioen is verlaagd van 5% naar 2,5%. Het totale effect van deze gewijzigde actuariële grondslagen op de technische voorzieningen bedraagt €1.618 duizend negatief (zie regel 'Wijziging overige actuariële uitgangspunten').

De actuariële analyse van het saldo van baten en lasten is in onderstaande tabel weergegeven (alle bedragen x € 1.000).

	2016	2015
Premieresultaat		
Premiebijdragen	174.154	169.745
Pensioenopbouw	-185.596	-150.757
Mutatie technische voorziening voor pensioenuitvoeringskosten	-3.620	-2.571
Pensioenuitvoeringskosten	-9.709	-9.815
Subtotaal	-24.771	6.602
Interestresultaat		
Beleggingsresultaten	523.048	-3.900
Rentetoevoeging technische voorziening	1.971	-6.847
Wijziging marktrente	-569.471	-391.152
Subtotaal	-44.452	-401.899
Overig resultaat		
Resultaat op waardeoverdrachten (saldo overdracht van rechten)	-42	447
Resultaat op kanssystemen (overige wijzigingen)	-13.268	7.625
Resultaat op uitkeringen	424	-809
Indexering en overige toeslagen	-43	-23
Wijziging overige actuariële uitgangspunten	-1.618	0
VPL resultaat	813	1.238
Wijziging regeling	0	-9.483
Overige baten	26	216
Overige lasten	-129	0
Subtotaal	-13.837	-789
Totaal saldo van baten en lasten	-83.060	-396.086

Het bestuur is van mening dat de gehanteerde grondslagen voor de waardering van de actuariële verplichtingen voldoende prudent zijn. Dat neemt niet weg dat het boekjaar -met name door de lage en nog verder gedaalde rente- met een fors negatief resultaat is afgesloten.

3.8.2 Uitkomst van de solvabiliteitstoets

De dekkingsgraad van het fonds per 31 december 2016 is 99,5%, wat een daling betekent van 1,9%-punten ten opzichte van de dekkingsgraad per 31 december 2015 (101,4%). De beleidsdekkingsgraad bedraagt per 31 december 2016 95,9%.

De door de Pensioenwet vereiste dekkingsgraad is 122,2% en de minimaal vereiste dekkingsgraad is 104,5%. Aangezien de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad bevindt het fonds zich in een situatie van reservetekort. De beleidsdekkingsgraad is ook lager dan de minimaal vereiste dekkingsgraad. Daardoor is tevens sprake van een situatie van dekkingstekort.

3.9 Integraal risicomanagement

Het bestuur heeft voor de realisatie van zijn strategische doelstellingen inzicht nodig in de risico's die het fonds loopt. Het bestuur wenst hiertoe een actueel en volledig beeld te hebben van alle relevante risico's -zowel financieel, als niet- financieel- en neemt gepaste beheersmaatregelen. Voor dit doel heeft het fonds sinds 2013 een integraal risicomanagement beleid opgezet. Het beleid heeft geresulteerd in de vaststelling van circa 50 risicogebieden (verdeeld in 5 hoofdcategorieën: omgeving, bestuurlijk, financieel, organisatie en juridisch/integriteit), een inventarisatie van het bruto en netto risico aan de hand van de risico-omvang en de waarschijnlijkheid van het risico, en de organisatorische inbedding van het risicomanagement in het fonds.

Governance (3 lines of defense)

Risicomanagement maakt een integraal onderdeel uit van de besluitvorming van het bestuur. Het bestuur is in zijn geheel verantwoordelijk voor de integrale aanpak en behandeling. Het bestuur is verantwoordelijk voor het vaststellen, uitvoeren en monitoren van het risicobeleid. Hierbij wordt het bestuur ondersteund door zijn adviseurs en schakelt het bestuur het bestuursbureau in. De inzet van het bestuur, de commissies en met name het bestuursbureau kan gezien worden als de eerste line of defense. Het bestuur heeft de overall borging van het IRM-proces alsmede het vaststellen, monitoren en rapporteren over het desbetreffende risico aan het bestuur belegd bij de bestuurlijke commissies – elke commissie is verantwoordelijk voor een specifieke set van commissie-gerelateerde risico's – en het bestuur zelf, dat verantwoordelijk is voor algemene risico's.

Het fonds heeft per onderscheiden risico-item normen, limieten en procedures opgesteld. Hiermee is een tweede line of defense ontstaan, waarbij de commissies worden ondersteund door het bestuursbureau en externe adviseurs. Een onderdeel van deze tweede line of defense is de periodieke, onafhankelijke toetsing van het volledige risicoregister door het bestuursbureau. De derde line of defense wordt gevormd door de raad van toezicht. De leden zijn onafhankelijk en laten dit tot uiting komen in het toezicht. De bevindingen van de raad zijn voor het bestuur van belang voor de toetsing van beleid en beleidsprocedures.

Ook in 2016 zijn de risicogebieden in de commissies en het bestuur behandeld. Bij de behandeling van de voorliggende onderwerpen wordt structureel gekeken naar wat dit betekent aan risico's voor het fonds en voor de belanghebbenden en wat dit betekent voor de in te zetten beheersmaatregelen: risicomanagement maakt een integraal onderdeel uit van de besluitvorming van het bestuur. Dit gebeurt aan de hand van de dashboards, de meer uitgebreide kwartaalrapportages en het risicoregister. De financiële en niet-financiële risico's worden onderstaand beschreven en beperkt geoperationaliseerd. Dit laatste gebeurt met name in de jaarrekening.

Financiële hoofdrisico's

3.9.1 Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico doet zich voor wanneer de werkelijkheid afwijkt van de veronderstellingen qua lang leven, overlijden en arbeidsongeschiktheid waarop de voorzieningen en premies van het fonds zijn gebaseerd. Voor de beoordeling van het risico en de te nemen beheersmaatregelen laat het bestuur zich adviseren door de adviserend actuaire van het fonds.

3.9.2 Renterisico

Renterisico is het risico dat een rentebeweging de financiële situatie van het fonds beïnvloedt. Dit risico bestaat doordat beleggingen en verplichtingen aangaande toegezegde aanspraken niet in dezelfde mate gevoelig zijn voor rentebewegingen. Het renterisico neemt af naarmate de looptijd van de beleggingen meer overeenkomt met de looptijd van de verplichtingen (als gevolg van een allocatie naar obligaties en rentederivaten). Het verkleinen van het renterisico leidt tot een lagere vereiste dekkinggraad. Het renteafdeckingsbeleid vindt plaats op basis van de toezichtcurve. De feitelijke renteafdekking vindt plaats op basis van de marktrentecurve. Conform het dynamisch rentebeleid van het fonds bedroeg de norm voor de renteafdekking 30% vanaf 1 april 2016 (o.b.v. de marktrentecurve).

Een indicatie van de gevoeligheid van de dekkinggraad (op basis van de DNB RTS) per jaarultimo, voor een verandering van de rente ten opzichte van een situatie zonder renteafdekking, is weergegeven in onderstaande tabel.

Verandering in de marktrente	Verandering in dekkinggraad (exclusief renteafdekking)*	Verandering in dekkinggraad (30% afdekking renterisico)*
-1,0%	-20,0	-9,0
-0,5%	-11,4	-5,3
0,5%	14,1	6,3
1,0%	34,4	14,9

*) Uitgaande van een gelijkmatige verandering van de rentecurve en exclusief de effecten die een verandering van de rente kunnen hebben op andere beleggingscategorieën.

3.9.3 Risico zakelijke waarden (marktrisico)

Dit betreft voornamelijk het koersrisico van beleggingen in onroerend goed- en aandelenmarkten. Door dit risico te lopen wordt op de lange termijn naar verwachting een extra rendement gehaald dat het fonds gebruikt om aan zijn doelstellingen te voldoen. Om de gevoeligheid voor een specifieke categorie of regio te beperken (concentratierisico) wordt gezorgd voor spreiding over diverse zakelijke waarden (onder andere aandelen, onroerend goed en alternatieve beleggingen) en specifiek binnen aandelen voor spreiding over regio's en sectoren. De blootstelling naar zakelijke waarden bedroeg per ultimo 2016 circa € 2.340 miljoen.

Een indicatie van de gevoeligheid van de dekkinggraad (op basis van de DNB RTS) voor een daling in zakelijke waarden is weergegeven in de onderstaande tabel.

Daling zakelijke waarden	Verandering in dekkinggraad (beleid 2016)*	Verandering in dekkinggraad (strategisch beleid)*
-10%	-4,5	-4,5
-15%	-6,7	-6,8
-20%	-9,0	-9,0

*) ervan uitgaande dat overige beleggingscategorieën ongewijzigd blijven.

3.9.4 Valutarisico

Het valutarisico is het risico dat wisselkoersschommelingen de waarde van een belegging beïnvloeden. Dit risico ontstaat, doordat het fonds ook beleggingen heeft buiten de eurozone. Dit risico is voor het fonds beperkt, aangezien het grootste gedeelte van de portefeuille bestaat uit in Euro's genoteerde beleggingen. Het resterende risico bij de Amerikaanse Dollar, de Britse Pond en de Japanse Yen is volgens het beleid op look through basis voor 75% afgedekt. Bij de afdekking van de Amerikaanse Dollar worden eveneens de valuta meegenomen die sterk gecorreleerd zijn aan de Amerikaanse Dollar. De totale waarde van beleggingen in vreemde valuta bedroeg per ultimo 2016 circa € 1600 miljoen. Na afdekking resteert daarvan circa € 705 miljoen. Een indicatie van de gevoeligheid van de dekkinggraad (op basis van de DNB RTS) voor dalingen van vreemde valuta is weergegeven in onderstaande tabel:

Daling van valuta	Verandering in dekkinggraad (exclusief valuta-afdekking)*	Verandering in dekkinggraad (na valuta-afdekking)*
-5%	-1,6	-0,7
-10%	-3,1	-1,4
-20%	-6,1	-2,9

*) exclusief de effecten die valuta-veranderingen hebben op verschillende beleggingscategorieën.

3.9.5 Grondstoffenrisico

In het beleggingsbeleid 2016 en ook in het strategisch beleid is geen allocatie naar grondstoffen opgenomen. Het grondstoffenrisico is daarom niet direct aanwezig.

3.9.6 Kredietrisico

Het kredietrisico is het risico dat de tegenpartij niet (meer) aan zijn verplichtingen kan voldoen, bijvoorbeeld door liquiditeits- of solvabiliteitsproblemen. Van kredietrisico is sprake indien direct met tegenpartijen wordt gehandeld (tegenpartijrisico) of bij beleggingen in vastrentende waarden.

Om tegenpartijrisico te beheersen, stelt het fonds strenge eisen bij de selectie van tegenpartijen en worden deze zorgvuldig in de gaten gehouden. Bij directe beleggingen in (OTC)derivaten vindt daarbij op dagelijkse basis onderpandbeheer plaats. Ook met betrekking tot de renteswaps binnen de LDI fondsen is dit het geval. Daarbij zorgt nieuwe regelgeving met betrekking tot OTC derivaten (European Market Infrastructure Regulation, EMIR) voor een verdere beperking van het tegenpartijrisico. De beloning voor het kredietrisico bij vastrentende waarden voor het fonds vindt plaats via een risico-opslag (spread) ten opzichte van de risicovrije rente. Enerzijds is sprake van kredietrisico op landen voor zover is belegd in staatsobligaties en anderzijds op

bedrijven in geval van beleggingen in bedrijfsobligaties. Om dit risico te beperken zijn in het beleid restricties vastgesteld met betrekking tot de maximale allocatie naar verschillende landen en aan de ratings van vastrentende beleggingen die door kredietbeoordelaars aan deze beleggingen worden gegeven.

Een indicatie van de gevoeligheid van de dekkingsgraad (op basis van de DNB RTS) voor een stijging van de risico-opslag van vastrentende waarden is weergegeven in onderstaande tabel.

Stijging risico-opslag vastrentende waarden	Verandering in dekkingsgraad (beleid 2016)*	Verandering in dekkingsgraad (strategisch beleid)*
0,20%	-0,7	-0,9
0,50%	-1,7	-2,3
0,70%	-2,3	-3,2

*) ervan uitgaande dat overige risicofactoren ongewijzigd blijven.

3.9.7 Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico omvat het risico dat een belegging niet tijdig tegen een redelijke prijs kan worden verkocht. Dit risico wordt beheerst doordat de vermogensbeheerder de beleggingsportefeuille op een zodanige manier opzet dat het naar verwachting aan de liquiditeitsbehoefte van het fonds kan voldoen. Deze behoefte wordt ook gesimuleerd onder stressscenario's. Om in de liquiditeitsbehoefte te voorzien is circa 80% van de beleggingen binnen een maand te verkopen. Een groot deel daarvan is zelfs op dagbasis liquide te maken. Het fonds heeft daarbij restricties gesteld op het maximale percentage illiquide beleggingen in de portefeuille. Door gebruik van de LDI fondsen in de matchingportefeuille is het liquiditeitsrisico uit hoofde van rentederivaten eveneens beperkt, aangezien het fonds geen bijstortverplichting heeft, ook niet bij een sterk stijgende rente. De ontwikkelingen die de central clearing verplichting uit hoofde van EMIR heeft op de liquiditeitsbehoefte van het fonds zullen komend jaar nauwlettend worden gevolgd.

3.9.8 Concentratierisico

Het concentratierisico is het risico dat zich voordoet als een groot deel van het vermogen bij één debiteur, binnen een beleggingscategorie of regio geconcentreerd is. Indien deze debiteur failliet gaat of binnen de betreffende categorie of regio grote koersverliezen plaatsvinden heeft dit een significante impact op het vermogen. Om dit risico te beperken is in de beleggingsportefeuille van het fonds spreiding aangebracht over beleggingscategorieën en regio's, en zijn eveneens restricties (bandbreedtes) opgenomen met betrekking tot maximale allocatie naar individuele uitgevende instellingen of instellingen met een lagere kredietwaardigheid.

Niet financiële hoofdrisico's

3.9.9 Operationeel risico

Het fonds beheerst operationele risico's door met zijn contractpartners afspraken te maken aangaande een deugdelijke functiescheiding, een goede administratieve organisatie en toezicht op de naleving van de afgesproken procedures. Met de contractpartners heeft het fonds door middel van overeenkomsten afgesproken dat over de beheersing van de operationele risico's wordt gerapporteerd op basis van vooraf overeengekomen parameters. Verder worden tijdens het jaarwerkproces de uitbestede bedrijfsprocessen getoetst, aan de hand van ISAE 3402 rapporten.

3.9.10 Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden, dan wel door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel, worden geschaad. Dit risico is per externe uitvoerder nader onderverdeeld in continuïteit bedrijfsvoering, integriteit en kwaliteit dienstverlening. Het fonds heeft zijn uitbestedingsbeleid vastgelegd.

Het uitbestedingsrisico vormt een zeer belangrijk aandachtsgebied voor het fonds. Zowel het pensioenbeheer als het vermogensbeheer is uitbesteed. Dit risico vormt als het ware de keerzijde van met name het operationeel risico en het

integriteitsrisico van het fonds. Het fonds verwacht van de externe uitvoerders een minimaal aan dat van het fonds gelijkwaardig niveau van beheersing van integriteitsrisico's. Het fonds beheerst operationele risico's door eisen te stellen aan zijn dienstverleners. Daarbij kan worden gedacht aan regels aangaande de continuïteit, integriteit en kwaliteit van de door de externe dienstverleners te leveren werkzaamheden en van de bij deze dienstverleners werkzame personen. Het fonds laat zich regelmatig informeren over de wijze waarop de externe uitvoerders deze risico's beheersen. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van diverse maand-, kwartaal- en/of jaarrapportages van de externe uitvoerders, zoals DVO/SLA- rapportages, beleggingsrapportages, rapportages niet-financiële risico's en ISAE 3402. Daarnaast voert het fonds jaarlijks evaluatiegesprekken met de externe uitvoerders.

Ten behoeve van de komende transitie van de pensioenadministratie naar AZL wordt een integraal transitieplan opgesteld, waarin de specifieke uitbestedingsrisico's worden geadresseerd en waarvan de uitvoering wordt gemonitord door een stuurgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van het fonds, de latende uitvoerder en de nieuwe uitvoerder.

3.9.11 IT risico

Het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continu of onvoldoende beveiligd worden ondersteund door IT. Dit risico is nader onderverdeeld in strategie en beleid, beveiliging, beheersbaarheid en continuïteit.

Door de volledige uitbesteding van het pensioen- en vermogensbeheer beschikt het fonds niet over een eigen IT- infrastructuur. Voor het fonds zelf beperkt dit risico zich tot de hardware en software die leden van het bestuur en van de bestuursorganen en medewerkers van het bestuursbureau gebruiken voor het uitoefenen van hun functie. Deze IT- middelen worden getoetst aan de normen die vandaag de dag aan de beheersbaarheid, continuïteit en beveiliging van IT worden gesteld. Ten aanzien van de risico's verbonden aan de IT-omgeving van de externe uitvoerders steunt het fonds op de beheersmaatregelen van de diverse dienstverleners. Het fonds vormt zich een oordeel over de degelijkheid van de beheersmaatregelen aan de hand van periodieke rapportages. Eisen aan de IT-omgeving zijn vastgelegd in de Service Level Agreements.

Voorafgaand aan de keuze voor de nieuwe pensioenuitvoerder, heeft het fonds onderzoek laten doen naar de kwaliteit, robuustheid en toekomstbestendigheid van de IT-omgeving van de desbetreffende uitvoerder. Het onderzoek heeft aangetoond, dat de ICT-systemen en –organisatie van kwalitatief goed niveau en voldoende toekomstvast zijn.

3.9.12 Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico is het risico dat de integriteit van het fonds dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van het fonds in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door het fonds opgestelde normen. Dit risico is nader onderverdeeld in de benadeling van derden, voorwetenschap en onoorbaar handelen.

Integer handelen is binnen het fonds verankerd in de totale compliancestructuur. Alle betrokkenen bij het fonds, zowel intern als extern, worden geacht te voldoen aan het geheel van interne regels en externe wet- en regelgeving, dat op het fonds van toepassing is. Bij bestuursbesluiten wordt altijd in ogenschouw genomen of er voldoende rekening is gehouden met evenwichtige belangenafweging en of er sprake is van mogelijke integriteitsissues. Het fonds beschikt onder andere over een gedragscode, een incidentenregeling, een klokkenluidersregeling, een klachten- en geschillenprocedure en een onafhankelijke geschillencommissie. Een externe compliance officer ziet toe op naleving van de gedragscode en brengt hierover verslag uit aan het bestuur. De bij de gedragscode behorende nalevingsverklaring wordt jaarlijks door de bestuursleden, leden van de andere bestuursorganen en de medewerkers van het bestuursbureau ondertekend. Het fonds inventariseert jaarlijks de (neven)functies, geschenken en uitnodigingen.

3.10 Toekomst

Voor het jaar 2018 beraadt het bestuur zich op de verhoging van de fiscale pensioenleeftijd naar 68 jaar. In overleg met sociale partners wordt gekeken naar diverse opties, waaronder de verhoging van de pensioenleeftijd van het fonds. De eisen vanuit de Wet verbeterde premieregeling aan de aanvullende regeling van het fonds heeft verregaande consequenties ingaande 2018. De regeling waaraan werkgevers vrijwillig voor hun werknemers kunnen deelnemen, wordt geëvalueerd. In het besluitvormingsproces over de toekomstige invulling worden de bij de regeling aangesloten werkgevers betrokken.

In het licht van de parlementaire discussie en de kabinetsvoorstellen over het nieuwe pensioenstelsel wordt met sociale partners gesproken over de betekenis hiervan voor de pensioenregeling in de branche.

De uitvoering van het pensioenbeheer gaat per 1 januari 2018 over naar AZL. Het goede verloop van de transitie heeft alle aandacht van het bestuur en het bestuursbureau. Voor het jaar 2017 wordt extra capaciteit ingezet.

3.11 Slotopmerkingen

In hoofdstuk 8 publiceren wij de jaarrekening met de financiële gegevens over het boekjaar 2016.
Wij bedanken iedereen die in het verslagjaar heeft bijgedragen aan het goed functioneren van het fonds.

De Meern, 12 juni 2017

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf

F. Sloot
Werkgeversvoorzitter

H.B.M.Grutters
Werknemersvoorzitter

P.J. Verhoog
Bestuurslid

D.H.M.Muusers
Bestuurslid

P.E.H.Hoogstraaten
Bestuurslid

J.G. Seffinga
Bestuurslid

J.Kat
Bestuurslid

C.H.L.M.Filippini
Bestuurslid

W.J.van Houwelingen
Bestuurslid

4 Oordeel van het verantwoordingsorgaan

4.1 Algemeen

Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, alsmede over beleidskeuzes voor de toekomst. Het verantwoordingsorgaan legt zijn oordeel ten minste één maal per jaar schriftelijk vast.

Het verantwoordingsorgaan heeft een adviesrecht ten aanzien van:

- a. het beleid inzake beloningen;
- b. de vorm en inrichting van het intern toezicht;
- c. de profielschets voor leden van de raad van toezicht;
- d. het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure;
- e. het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- f. gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van het fonds of de overname van verplichtingen door het fonds;
- g. liquidatie, fusie of splitsing van het fonds;
- h. het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst;
- i. het omzetten van het pensioenfonds in een andere rechtsvorm, bedoeld in artikel 2:18 Burgerlijk Wetboek;
- j. de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten.

Het bestuur legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd. De raad van toezicht legt verantwoording af over de uitoefening van zijn taken en bevoegdheden aan het verantwoordingsorgaan.

4.2 Werkzaamheden in 2016

In 2016 heeft het verantwoordingsorgaan vijf keer vergaderd. Een telefonische vergadering heeft plaatsgevonden om tijdig een advies over de premiestelling 2017 uit te kunnen brengen. Daarnaast zijn er overleggen geweest met het bestuur en de raad van toezicht. Ook hebben twee studiedagen plaatsgevonden. In het voorjaar is een studiedag besteed aan het ontwikkelen van een eigen normenkader. In het najaar heeft het verantwoordingsorgaan stilgestaan bij het eigen functioneren en de samenwerking met de raad van toezicht en het bestuur. Daarnaast is ruim aandacht besteed aan de financiële opzet van het fonds. Dit betrof met name het beleggingsbeleid en het premiebeleid.

Aan het begin van 2016 heeft het verantwoordingsorgaan afspraken gemaakt over zijn agenda voor 2016. Deze afspraken zijn vastgelegd in het werkplan 2016 voor het verantwoordingsorgaan.

Het verantwoordingsorgaan volgt de beleidsagenda van het bestuur. Maar daarnaast benoemt het verantwoordingsorgaan ook zelfstandig een aantal speerpunten. Voor het jaar 2016 waren dit enerzijds de financiële positie van het fonds en anderzijds de digitalisering van de dienstverlening. Bij het eerste punt heeft het verantwoordingsorgaan met name aandacht voor de hoogte van de premie in verhouding tot de kosten van de regeling (tot uitdrukking komend in de 'premiedekkingsgraad') en het toeslagperspectief. Bij het tweede punt vindt het verantwoordingsorgaan het belangrijk dat informatie begrijpelijk en toegankelijk is en blijft.

In de vergaderingen werd het gevoerde beleid van het bestuur en de keuzes die het bestuur maakte voor de toekomst beoordeeld en werden adviesaanvragen besproken. Dit doet het verantwoordingsorgaan aan de hand van het hiervoor genoemde normenkader.

4.3 Opdrachtaanvaarding

In de dynamische wereld van het pensioen wordt een goede opdrachtaanvaarding steeds belangrijker. In het najaar hebben sociale partners nog uitgebreid stilgestaan bij de uitgangspunten voor 2017. Dit betrof zowel de basisregeling als de VPL-overgangsregeling. Het verantwoordingsorgaan ziet dat sociale partners uiteindelijk tot een goede opdracht zijn gekomen waar de belangen van de diverse partijen in zijn meegewogen. Het verantwoordingsorgaan stelt dat het bestuur, in samenwerking met het bestuursbureau, adequaat heeft gehandeld met de op dat moment bekende cijfers.

Het verantwoordingsorgaan is telkens op de hoogte gehouden over de vorderingen in dit proces en heeft uiteindelijk ook een positief advies afgegeven. In het positieve advies is wederom aandacht gevraagd voor de financiële positie en de premie van het fonds. De zorg over de premiedekkingsgraad is bij een ieder bekend. Ook het aanpassen (verhogen van het risico) van de ondergrens voor het slecht weer scenario in de haalbaarheidstoets is met het verantwoordingsorgaan gedeeld.

4.4 Bestuur

Ondersteund door waarnemingen van de raad van toezicht concludeert het verantwoordingsorgaan dat het bestuur zich professioneel en volwassen naar elkaar opstelt, dat het bestuur de materie beheerst, de ontwikkelingen overziet, over passende deskundigheid beschikt en voldoende tegenwicht biedt aan externe deskundigen, adviseurs en uitvoerders. Er is goede aandacht voor individueel functioneren en zelfevaluatie.

4.5 Evenwichtige belangenbehartiging

Wij stellen vast dat het bestuur zich richt op evenwichtige afweging van belangen van alle belanghebbenden. Het bestuur heeft aandacht voor expliciet vastleggen van afwegingen en conclusies over de evenwichtige belangenafweging. De gevolgen van het beleid voor de evenwichtige belangenafweging worden regelmatig met betrokken partijen besproken.

Wij adviseren het inzicht in de evenwichtige belangenafweging op langere termijn beter zichtbaar te maken. Aandachtspunt hierbij is het lange termijn effect van de premie die op dit moment niet kostendekkend is, gemeten naar de zuivere kostendekkende premie.

4.6 Beleggingsbeleid

Het verantwoordingsorgaan is tevreden over de behaalde resultaten op de beleggingen. Het dynamische beleggingsbeleid werpt zijn vruchten af. Het beleggingsbeleid houdt op evenwichtige wijze rekening met de belangen van de verschillende doelgroepen van het fonds. Daarnaast is er aandacht voor transparantie (het fonds doet alleen zaken die het begrijpt). Het verantwoordingsorgaan vindt dit een goed uitgangspunt. Verder geeft het bestuur goed aandacht aan het beleid maatschappelijk beleggen

4.7 Premie

Het verantwoordingsorgaan heeft het premiebeleid getoetst aan de hand van de rapportage van de raad van toezicht en vastgesteld dat het bestuur goede aandacht heeft voor de implicaties van een premie die lager ligt dan de zuiver kostendekkende premie.

Betreffende signalen zijn aan sociale partners doorgegeven. Het verantwoordingsorgaan sluit zich aan bij het advies van de raad van toezicht om de effecten van de premiestelling op langere termijn zichtbaar te maken.

Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur om met sociale partners hierover in gesprek te blijven en zullen de bijdrage van de premie ook blijven monitoren omdat dit voor de langere termijn negatieve effecten heeft op zowel de financiële positie van het fonds als de evenwichtige belangenbehartiging.

4.8 Toeslag

De toeslagambitie wordt nog steeds niet gerealiseerd. Het bestuur heeft aangegeven dat het verlenen van een toeslag niet aan de orde is omdat de beleidsdekkingsgraad zich niet op het vereiste niveau bevindt. Het verantwoordingsorgaan begrijpt dit. Op basis van de huidige financiële positie is de kans op een toeslag op korte termijn zeer klein. Het bestuur informeert de betrokken deelnemers hier adequaat over. Het herstelplan is bij het verantwoordingsorgaan bekend. Het verantwoordingsorgaan wordt voldoende over de ontwikkelingen geïnformeerd.

4.9 Risicobeheersing

Het risicobeheersingsproces is naar de mening van het verantwoordingsorgaan adequaat ingericht. Er is periodiek een systematische risico-inventarisatie. Bij besluitvorming hanteert het bestuur in de voorleggers, indien relevant, een risicoparagraaf. Het verantwoordingsorgaan begrijpt dat de raad van toezicht de doorontwikkeling van het risicomanagement, onder meer op volwassenheidsniveau, borgen van de effectiviteit van beheersmaatregelen en de organisatorische opzet van risicomanagement, volgt en bewaakt. Het verantwoordingsorgaan vindt dit een goede zaak.

4.10 Communicatiebeleid

Naar de mening van het verantwoordingsorgaan voert het bestuur een helder communicatiebeleid, waarbij krachtig wordt gestuurd op digitale communicatie. Het verantwoordingsorgaan ondersteunt dit beleid. In 2016 zijn voorbereidende stappen gezet om te komen tot een verdere digitalisering van de dienstverlening. De effectiviteit van dit beleid kon in 2016 nog nauwelijks worden beoordeeld. Digitalisering van de dienstverlening en de effecten hiervan voor belanghebbenden blijft ook voor 2017 een speerpunt van het verantwoordingsorgaan.

4.11 Aansluiting Coop

Per 1 januari 2017 sluit werkgever Coop aan bij het fonds. De opgebouwde pensioenen van de deelnemers van het Coop Pensioenfonds worden door middel van een collectieve waardeoverdracht ondergebracht bij het fonds. De besluitvorming ter zake heeft plaatsgevonden in 2016. Het verantwoordingsorgaan concludeert dat het bestuur de financiële belangen van de huidige deelnemers op een goede manier bij de afspraken betrokken en gewaarborgd heeft. Het verantwoordingsorgaan vindt het een goede ontwikkeling dat fondsen in het levensmiddelenbedrijf die willen consolideren, aansluiting bij het fonds vinden. Op die manier krijgen deelnemers bij wisseling van baan in de branche niet te maken met verschillende pensioenregelingen en eventuele overdrachtkosten.

4.12 Toekomst

Het verantwoordingsorgaan ziet dat het bestuur oog heeft voor diverse toekomstige scenario's. Van belang is om, rekening houdend met alle belangen en (wettelijke) wijzigingen, een gezond pensioen voor een ieder te realiseren. De keuzes die hierin gemaakt moeten worden zijn niet gemakkelijk. Het verantwoordingsorgaan wordt regelmatig betrokken in deze keuzes en is van oordeel dat ook hier rekening wordt gehouden met de evenwichtige belangenafweging. De verwachting is wel dat er, gezien de economische wereld, op korte termijn keuzes gemaakt moeten worden om uiteindelijk ook in de toekomst een gezond pensioen te behouden.

4.13 Oordeel

Het verantwoordingsorgaan is van oordeel dat het bestuur in het jaar 2016 op evenwichtige wijze is omgegaan met de belangen van alle belanghebbenden en de juiste beleidskeuzes voor de toekomst heeft gemaakt. Ook is de pensioenregeling in 2016 op een juiste manier uitgevoerd.

Het verantwoordingsorgaan dankt het bestuur en de raad van toezicht voor de open en constructieve samenwerking en spreekt zijn waardering uit voor de werkzaamheden die verzet zijn in 2016. Het verantwoordingsorgaan zet deze samenwerking graag op dezelfde wijze voort in 2017.

De Meern, 12 juni 2017

Het verantwoordingsorgaan van het Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf

R. van der Beek
F.P.A.M. Bercx
H. van der Burg
S. Butter
P.A. Heikoop (voorzitter)
B. Janssen
H. Ploegmakers
Mevrouw M. Schults

4.14 Reactie bestuur op oordeel verantwoordingsorgaan

Het bestuur heeft met belangstelling kennisgenomen van het oordeel van het verantwoordingsorgaan. Het oordeel en de aanbevelingen die het verantwoordingsorgaan hebben gegeven, zijn besproken in de bestuursvergadering van 12 juni 2017. Ook heeft het bestuur op 12 juni 2017 gesproken met het verantwoordingsorgaan over het oordeel, de aanbevelingen en de reactie van het bestuur daarop.

Speerpunten verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan geeft aan de beleidsagenda van het bestuur te volgen, maar daarnaast ook zelfstandig speerpunten te benoemen. Voor 2016 waren dit de financiële positie van het fonds en de digitalisering van de dienstverlening.

De financiële positie van het fonds

Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur goede aandacht heeft voor de implicaties van een premie die lager ligt dan de zuiver kostendekkende premie en adviseert -evenals de raad van toezicht- om de effecten van de premiestelling op langere termijn zichtbaar te maken. Met het verantwoordingsorgaan is het bestuur van mening dat de financiële positie van het fonds van cruciaal belang is en begrijpt dan ook dat dit punt door het verantwoordingsorgaan als speerpunt is benoemd. Het bestuur zal met sociale partners in gesprek blijven en de situatie monitoren om zodoende zicht te blijven houden op de effecten van de premiestelling, zoals de evenwichtige belangenafweging. Het verantwoordingsorgaan zal hierover worden geïnformeerd.

Toeslag

In het verlengde van de financiële positie ligt de toeslagambitie. Het verantwoordingsorgaan constateert dat op basis van de huidige financiële positie de kans op een toeslag op korte termijn zeer klein is. Dit wordt door het bestuur bevestigd. Het bestuur informeert belanghebbenden hierover zo transparant mogelijk. Ook de communicatie over het perspectief ten aanzien van de toeslagambitie in de toekomst zal op termijn heroverwogen moeten worden. Dit zou kunnen leiden tot een reglementsaanpassing op dit punt.

Digitalisering van de dienstverlening

In 2016 heeft het bestuur de eerste stappen gezet op weg naar een verdere digitalisering van de dienstverlening. Het verantwoordingsorgaan ondersteunt het bestuur hierin. Digitalisering van de dienstverlening en de effecten hiervan voor belanghebbenden is het andere speerpunt van het verantwoordingsorgaan. Het bestuur is het eens met het belang, dat ook het verantwoordingsorgaan aan dit punt hecht. De effecten van dit digitaliserings-beleid zullen dan ook nauwlettend door het bestuur gevolgd worden.

Het resultaat van de dienstverlening zal hierbij op niveau moeten blijven. In dat kader zal -voor zover mogelijk- worden onderzocht of de deelnemer de informatie daadwerkelijk ontvangt en tot zich neemt.

Toekomst

Het verantwoordingsorgaan verwacht dat op korte termijn keuzes gemaakt moeten worden om uiteindelijk ook in de toekomst een gezond pensioen te behouden. Het bestuur onderschrijft volledig het belang van de toekomstdiscussie. Het nieuwe pensioencontract zal op een termijn van enkele jaren een fundamentele herijking noodzakelijk maken.

Constructieve samenwerking

Ook dit jaar was de samenwerking met gepensioneerden, deelnemers en werkgevers, vertegenwoordigd in het verantwoordingsorgaan constructief, stimulerend en plezierig. Het bestuur dankt het verantwoordingsorgaan wederom voor deze samenwerking.

De Meern, 12 juni 2017

Het bestuur van het Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf

5 Samenvattend rapport raad van toezicht over 2016

5.1 Inleiding

De raad van toezicht brengt volgens de Pensioenwet en de Code Pensioenfondsen een rapport van bevindingen uit aan het bestuur. Daarnaast verantwoordt de raad zich over de uitvoering van taken en de uitoefening van bevoegdheden. Dit samenvattend rapport behandelt beide onderdelen.

5.2 Samenvatting, verantwoording over uitvoering van taken en uitoefening van bevoegdheden

De wettelijke taakopdracht voor de raad van toezicht is toezicht houden op het bestuursbeleid en de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. Daarnaast ziet de raad ten minste toe op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De raad van toezicht staat het bestuur met raad terzijde. De Code Pensioenfondsen vraagt intern toezicht zijn taak zo te vervullen dat het toezicht bijdraagt aan effectief en slagvaardig functioneren en aan beheerste en integere bedrijfsvoering. De raad van toezicht legt via het jaarverslag verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan en, via de werkgeversafgevaardigden in het verantwoordingsorgaan, aan de werkgevers over uitvoeren van taken en uitoefenen van de bevoegdheden.

De raad van toezicht heeft wettelijke bevoegdheden bij aanstelling van een nieuw bestuurslid en bij een situatie van disfunctioneren van het bestuur. De raad van toezicht heeft goedkeuringsrechten over: jaarverslag en jaarrekening, profielschets bestuurders, beloningsbeleid, overdracht van verplichtingen, liquidatie, fusie, splitsing en tenslotte omzetting van het fonds in een andere rechtsvorm.

De raad van toezicht baseert zich mede op de Code van de Vereniging Intern Toezichthouders Pensioensector (VITP- Toezichtcode). Uitgangspunt van deze code is “pas toe of leg uit”. Alle normen in de code zijn toegepast.

De raad van toezicht spreekt tenminste tweemaal per jaar met het verantwoordingsorgaan, waarbij éénmaal per jaar verantwoording wordt afgelegd over uitvoering van taken en uitoefening van bevoegdheden.

Voor intern toezicht zijn door het fonds vastgestelde doelen en uitgangspunten, waaronder de risicohouding, belangrijke ankerpunten. De eisen in wet- en regelgeving aan doelen en uitgangspunten liggen vast in artikel 102a van de Pensioenwet en norm 3 van de Code Pensioenfondsen (missie, visie, strategie). Het fonds heeft een missiedocument opgesteld gedateerd 9 juni 2015.

In en over 2016 heeft de raad van toezicht de volgende bevoegdheden en goedkeuringsrechten uitgeoefend:

- jaarverslag en jaarrekening 2016: op grond van waarnemingen goedkeuring verleend op het bestuursbesluit tot vaststelling van het jaarverslag en de jaarrekening over 2016;
- profielschets bestuurders: in verband met verwachte opvolging van bestuursleden, waaronder de werkgeversvoorzitter, heeft het bestuur medio 2016 de profielschets voor bestuursleden herijkt en aangepast en aan de raad van toezicht ter goedkeuring voorgelegd. De raad heeft op 8 augustus 2016 goedkeuring verleend;
- beloningsbeleid: geen aanpassingen in 2016, derhalve was er geen goedkeuring aan de orde;
- overdracht van verplichtingen: in het kader van de bevoegdheid tot goedkeuring van een collectieve waardeoverdracht heeft de raad van toezicht in 2016 het proces beoordeeld en goedgekeurd;
- procedures rond het bestuur: geen voorgenomen benoemingen en rolwisselingen in 2016.

5.3 Samenvatting van het rapport van bevindingen

Oordeel

Op basis van het uitgevoerde intern toezicht zijn wij van oordeel dat het bestuur een verantwoord beleid voert en goed stuurt op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. De risicobeheersing is passend bij aard, omvang en complexiteit van het fonds. Er is goed aandacht voor evenwichtige belangenafweging.

Algemeen beeld

De raad van toezicht vindt dat het bestuur in 2016 zichtbaar en krachtig beleid voerde, onder meer bij het VPL-dossier, in de duidelijke opstelling richting sociale partners, bij het dossier geconcentreerd beleggen en bij de aanpak overgang naar nieuwe pensioenuitvoerder.

Het functioneren van de governance

Het fonds hanteert het paritaire bestuursmodel. Wij vinden dit passend bij de aard en complexiteit van het fonds. De fondsorganen functioneren naar behoren. Commissies hebben duidelijke mandaten en doen duidelijke, evenwichtige en complete voorstellen voor besluitvorming en monitoring. De fondsorganen voeren periodiek zelfevaluaties uit. Mede naar aanleiding van zelfevaluatie heeft het bestuur het bestuursmodel en pensioenfondsbestuur nader geëvalueerd op risico's van Bestuurscontinuïteit en aansturing, taakverdeling en verantwoording. Hierbij werd een SWOT-analyse opgesteld. Een conclusie was dat terugkoppeling commissies naar bestuur goed is ingeregeld. Aandachtspunt is de beschikbaarheid van nieuwe bestuursleden.

Het functioneren van het bestuur

Wij concluderen dat het bestuur professioneel is en volwassen opereert. Het bestuur beheerst de materie, overziet ontwikkelingen, heeft passende deskundigheid en biedt voldoende tegenwicht aan externe relaties.

De vergaderorde is passend en functioneert. Notulen bevatten afgewogen en transparante besluitvorming, waaronder evenwichtig afwegen van belangen. Aandachtspunt is het duidelijker afronden van discussies.

Beleid en verantwoording, communicatie

Doelen en uitgangspunten, missie, visie en strategie en risicohouding zijn vastgelegd in het missiedocument van juni 2015. In het uitvoeringsreglement zijn risicohouding en premieafspraken vastgelegd. Missiedocument, uitvoeringsreglement en opdrachtaanvaarding van het pensioencontract zijn onderling consistent.

Het bestuur borgt aandacht voor de fondstoekomst en beheert hiermee samenhangend een strategische toekomstverkenning. Conclusie van het bestuur is dat het fonds de komende vier tot vijf jaar zelfstandig door kan gaan. Wij nemen waar dat het bestuur deze conclusie goed heeft onderbouwd met afgewogen argumenten. Het bestuur stelt zich onafhankelijk en proactief op tegenover sociale partners, neemt waar nodig eigen verantwoordelijkheid en geeft gelijktijdig ruimte voor dialoog. Relevante onderwerpen hierbij zijn de VPL-regeling en de premiestelling 2017. Wij beoordelen dit proces als adequaat en ondersteunen de voornemens voor het continueren van intensief overleg.

Strategie en beleid zijn onderbouwd en actueel, maar zijn nader uit te werken op meetbaarheid, zowel voor financiële- als niet financiële beleidsthema's. Het bestuur heeft oog voor transparantie bij beleggingsproducten en vermijdt onnodige complexiteit. Het beleid maatschappelijk verantwoord beleggen is in lijn met internationale standaarden, waarbij keuzes gemotiveerd zijn vastgelegd. Beheerst beloningsbeleid heeft een passende rol bij het beleggingsbeleid. Wij constateren dat rol- en verantwoordelijkheidsverdeling bij beleggingsbeleid en fiduciair vermogensbeheer duidelijk en passend is. De dialoog tussen verantwoordingsorgaan en raad van toezicht is in orde.

Beheersing van de algemene gang van zaken in het fonds

Het bestuur acteert adequaat op (de noodzaak tot) vervanging van de pensioenuitvoerder. Wij bevelen aan om de realisatie van afspraken en verwachtingen hierbij goed te managen. Het bestuursbureau is op sterkte en faciliteert bestuur, raad van toezicht en verantwoordingsorgaan op niveau. Kwetsbaarheid en continuïteit van het bureau is een blijvend aandachtspunt. De kwaliteit van de beleggingsrapportages is op niveau. Het bestuur is kritisch op de kwaliteit van de managementrapportages voor pensioenbeheer. Dit punt heeft de aandacht bij de opdracht aan de nieuwe pensioenuitvoerder. Wij concluderen dat de beheerste bedrijfsvoering op orde is.

Risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging

Het strategisch beleggingsbeleid is passend bij de risicohouding. De risicomanagerfunctie inclusief toedelen van rollen, taken en verantwoordelijkheden is vastgelegd in het risicohandboek en functioneert. Het fonds heeft een interne risicomanager. Mede uit gesprekken met de risicomanager in 2015 constateert de raad dat het risicobeheersingsproces adequaat is ingericht. Er is periodiek een systematische risico- inventarisatie en analyse, integriteitsrisico's inbegrepen. Bij besluitvorming hanteert het bestuur in voorleggers, indien relevant, een risicoparaagraaf. Wij volgen en bespreken in 2017 doorontwikkeling van het risicomangement, onder meer op volwassenheidsniveau, borgen van effectiviteit van beheersmaatregelen en organisatorische opzet. Evaluatie van effectiviteit van risicobeheersingsmaatregelen is geagendeerd.

Wij stellen vast dat het bestuur zich richt op evenwichtige afweging van belangen van alle belanghebbenden. Het bestuur heeft aandacht voor expliciet vastleggen van afwegingen en conclusies hierover. De raad van toezicht beveelt aan het inzicht in de evenwichtige belangenafweging op langere termijn beter zichtbaar te maken. Aandachtspunt hierbij is het lange termijneffect van de niet zuiver kostendekkende premie.

Naleving Code Pensioenfondsen

Het bestuur verantwoordt de naleving van de Code. Wij adviseren het bestuur bij herijking van toepassing een interpretatie van de normen uit te werken. Op basis hiervan kan expliciet worden geconcludeerd of de normen feitelijk worden begrepen en toegepast.

Opvolging aanbevelingen externe partijen

In een gestructureerd overzichtsdokument zijn integraal aanbevelingen van externe partijen als accountant, actuaris en de raad van toezicht opgenomen. De raad stelt vast dat het bestuur adequaat omgaat met aanbevelingen.

De raad van toezicht, Woerden, 12 juni 2017

Wiet van den Brink

Henk-Jan Strang (voorzitter)

Dick Wenting

5.4 Reactie bestuur op het verslag van de raad van toezicht

Het Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf kent sinds drie jaar een raad van toezicht. De samenwerking met de leden van de raad is goed te noemen. Het bestuur waardeert de kritische houding van de raad. De gesprekken zijn constructief en verlopen in een prettige sfeer.

Het functioneren van het bestuur en de governance

Net als in het rapport van bevindingen over 2016 vraagt de raad van toezicht aandacht voor de beschikbaarheid van nieuwe bestuursleden. Continuïteit van het bestuur was en is een aandachtspunt van het bestuur. Met de eisen die aan bestuursleden worden gesteld, wordt het steeds moeilijker om kandidaat-bestuursleden te vinden. Een optie voor voordragende organisaties is om professionele bestuurders voor te dragen. Het bestuur vindt dit echter ongewenst. Het bestuur heeft een sterke voorkeur voor bestuurders uit de sector. Het bestuur wil weten wat er leeft binnen de sector en aanspreekbaar zijn voor deelnemers en gepensioneerden. In het bestuursprofiel komt dit tot uiting.

Het bestuur evalueert zijn eigen functioneren jaarlijks. Deze evaluaties geven geen aanleiding voor aanpassing van het bestuursmodel of vergaderorde. De raad van toezicht geeft aan dat discussies duidelijker kunnen worden afgerond. Het bestuur is van mening dat onderwerpen goed worden bediscussieerd en van alle kanten worden belicht. Dit kan echter beter tot uiting komen in de verslaglegging. Het bestuur zal hier nog meer aandacht aan besteden.

Het bestuur wordt bijgestaan door een bestuursbureau. De raad is van mening dat het bureau op sterkte is en verschillende organen op niveau faciliteert. Kwetsbaarheid en continuïteit is volgens de Raad wel een blijvend aandachtspunt. Het bestuur onderkent dit. In 2017 speelt de transitie van pensioenuitvoerder wat extra tijd zal vergen van het bestuursbureau. Het bestuur heeft daarom besloten om extra budget en capaciteit beschikbaar te stellen.

Wat betreft de code Pensioenfondsen geeft de raad van toezicht aan dat het bestuur de naleving hiervan verantwoordt. De raad adviseert wel om de interpretatie van de normen uit te werken. Het bestuur neemt dit advies ter harte en zal dit in de loop van 2017 ter hand nemen. De raad van toezicht zal hiervan op de hoogte worden gehouden.

Strategie en beleid zijn volgens de raad van toezicht onderbouwd en actueel, maar zijn nader uit te werken op meetbaarheid. Het bestuur is van mening dat het van belang is dat 'gemeten' wordt in hoeverre doelstellingen worden bereikt. Het realiseert zich hierbij ook dat niet alles meetbaar is. Zoveel als mogelijk wordt het bereiken van doelstellingen gemeten.

Beleid, verantwoording en communicatie

De raad van toezicht constateert dat het bestuur de aandacht voor de fondstoekomst borgt en vindt de conclusie dat het fonds in ieder geval de komende vier tot vijf jaar zelfstandig door kan gaan, goed onderbouwd met afgewogen argumenten. De strategische toekomstverkenning vindt het bestuur erg belangrijk en daarom is dit een terugkomend onderwerp. Daarbij worden steeds de belangen van de deelnemers en gepensioneerden centraal gesteld.

Gedurende het jaar is met de raad van toezicht gesproken over het overleg met de sociale partners. Zowel de Raad als het bestuur zijn van mening dat structureel contact noodzakelijk is. Het bestuur streeft ernaar om minstens eens per kwartaal overleg te hebben. Het voeren van de dialoog vindt het bestuur belangrijk, maar het kent ook zijn eigen verantwoordelijkheid.

Risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging

De kostendekkendheid van de premie is een terugkerend gespreksonderwerp geweest tussen de Raad van Toezicht en het bestuur. De raad wees het bestuur op het lange termijn effect van de -op dit moment- niet zuiver kostendekkende premie. Het bestuur heeft aangegeven hier ook oog voor te hebben. Dit onderwerp heeft het bestuur ook besproken met de sociale partners en het verantwoordingsorgaan. Ook de komende tijd is dit een terugkerend onderwerp op de bestuursagenda.

De raad van toezicht heeft -terecht- veel aandacht voor risicobeheersing. Het toezien op een adequate risicobeheersing is een expliciet opgedragen taak aan de raad van toezicht. Voor het bestuur is risicobeheersing ook een belangrijk onderwerp en heeft hier veel aandacht voor. De raad geeft aan dat risicobeheersingsproces adequaat is ingericht en functioneert. In 2017 wil de raad verder spreken over de doorontwikkeling van het risicomanagement. Het bestuur wil hierover graag in gesprek gaan met de raad van toezicht. Specifiek voor 2017 (en 2018) zal het bestuur zich richten op de risico's in relatie tot de transitie van de pensioenadministratie.

De Meern, 12 juni 2017

Het bestuur van het Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf

6 Jaarrekening

6.1 Balans per 31 december

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(x€1.000)	*)	2016	2015
ACTIVA			
Beleggingen	(1)		
Vastgoedbeleggingen		432.929	300.660
Aandelen		1.755.030	1.513.203
Vastrentende waarden		2.486.092	2.309.774
Derivaten		3.063	1.411
Overige beleggingen		523.696	431.952
		5.200.810	4.557.000
Vorderingen en overlopende activa	(2)	11.155	5.390
Overige activa	(3)	3.803	6.520
		5.215.768	4.568.910
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	(4)		
Gebonden reserve		1.159.982	947.107
Bestemmingsreserve AOP		21.358	13.739
Beleidsreserve		-1.205.340	-901.786
		-24.000	59.060
Technische voorzieningen voor risico fonds	(5)	5.224.867	4.285.570
Voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers	(6)	6.483	5.133
Langlopende schulden (uit hoofde van VPL)	(7)	-	209.223
Overige schulden en overlopende passiva	(8)	8.418	9.924
		5.215.768	4.568.910
*) De nummering verwijst naar de toelichting			
		2016	2015
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)			
Actuele dekkingsgraad		99,5	101,4
Beleidsdekkingsgraad		95,9	105,5

6.2 Staat van baten en lasten

(x€1.000)	(*)	2016	2015
BATEN			
Premiebijdragen van (werkgevers en werknemers)	(9)		
Werkgevers- en werknemersgedeelte		173.524	169.130
Premiebijdragen voor risico deelnemers		630	615
Inkoopsom toekenning VPL aanspraken		231.636	9.334
		405.790	179.079
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen	(10)	522.359	-3.866
Beleggingsresultaten voor risicodeelnemers		689	-34
Overige baten	(11)	26	216
		928.864	175.395
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(12)	60.439	58.630
Pensioenuitvoeringskosten	(13)	9.709	9.815
Mutatie technische voorzieningen	(14)		
Pensioenopbouw		185.029	150.209
Toeslagen		43	23
Rentetoevoeging		-2.603	6.881
Onttrekking voor pensioenuitkeringen		-60.863	-57.821
Mutatie pensioenuitvoeringskosten		3.620	2.571
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-958	-4.220
Wijziging marktrente		569.472	391.152
Wijziging actuariële uitgangspunten		1.618	9.483
Inkoop uit hoofde van VPL-regeling		230.823	8.096
Overige wijzigingen		13.116	-7.386
		939.297	498.988
Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		1.350	275
Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfondsen	(15)	1.000	3.773
Overige lasten	(16)	129	-
		1.011.924	571.481
Saldo van baten en lasten		-83.060	-396.086
*) De nummering verwijst naar de toelichting			

Bestemming van het saldo van baten en lasten

(x € 1.000)	2016	2015
Mutatie gebonden reserve	212.875	368.402
Mutatie bestemmingsreserve AOP	7.619	-2.734
Mutatie beleidsreserve	-303.554	-761.754
Saldo van baten en lasten	-83.060	-396.086

6.3 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

(x € 1.000)	2016	2015
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen voor risico fonds	192.719	199.533
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	1.237	1.139
Betaalde pensioenuitkeringen	-60.424	-59.113
Betaalde waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	-2.571	-5.150
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-10.971	-7.885
Diverse ontvangsten en uitgaven	-85	247
	<u>119.905</u>	<u>128.771</u>
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	2.597.567	1.663.009
Betaald inzake aankopen beleggingen	-2.779.239	-1.967.538
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	58.939	196.830
Overige uitgaven en ontvangsten beleggingen	2.549	-16.147
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-2.438	-2.798
	<u>-122.622</u>	<u>-126.644</u>
Mutatie liquide middelen	-2.717	2.127
Samenstelling geldmiddelen	2016	2015
Liquide middelen per 1 januari	6.520	4.393
Mutatie liquide middelen	-2.717	2.127
Liquide middelen per 31 december	3.803	6.520

6.4 Algemene toelichting

Inleiding

Het doel van de Stichting bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf, ingeschreven in het handelsregister onder nummer 41178959, statutair gevestigd te Utrecht (hierna het 'fonds') is het verlenen van pensioenen aan de deelnemers, de gewezen deelnemers, alsmede aan hun nagelaten betrekkingen. Het fonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van de in de branche verplicht aangesloten werkgevers.

Verslaggevingsperiode

Deze jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2016, dat is geëindigd op balansdatum 31 december 2016.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving in het bijzonder Richtlijn 610.

De bedragen opgenomen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven. Het bestuur heeft op 12 juni 2017 de jaarrekening opgemaakt.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingswijzigingen".

Schattingswijzigingen

Prognosetafel

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid.

Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het pensioenfonds. Vanaf ultimo boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016 zoals gepubliceerd door het Actuariel Genootschap (negatief resultaatteffect €22.122). De algemene sterftekansen die volgen uit de tafel worden voor het pensioenfonds gecorrigeerd in verband met ervaringssterfte. De factoren voor ervaringssterfte zijn in 2016 gewijzigd (positief resultaatteffect €6.870), alsmede de partnerfrequenties (positief resultaatteffect €1.881). Tenslotte is de opslag voor wezenpensioen verlaagd van 5% naar 2,5% (positief resultaatteffect €11.753). Deze wijzigingen leiden tot een negatief resultaat van per saldo €1.618. Dit resultaat is via de Staat van baten en lasten als "Wijzigingen actuariële uitgangspunten" in het verslagjaar verantwoord.

Presentatiewijzigingen

Binnen de post beleggingen is in het boekjaar het Northern Trust UCITS Common Contractual Fund ad €97.821 aangemerkt als vastgoedbelegging en als zodanig verantwoord onder de categorie vastgoedbeleggingen in plaats van de categorie aandelen. De vergelijkende cijfers zijn dienovereenkomstig aangepast.

Daarnaast heeft ten behoeve van de vergelijkbaarheid in de vergelijkende cijfers een herrubricering plaatsgevonden van de in de toelichting opgenomen specificatie en samenstelling naar looptijd van de vastrentende waarden en de level indeling van zowel de vastrentende waarden als de overige beleggingen.

Alle bovenvermelde wijzigingen hebben geen invloed op het vermogen, het resultaat en de dekkingsgraad van het fonds.

Algemene grondslagen

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Uit noot 1 bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor € 814.910 (15,7%) van de beleggingen van het fonds de waardering gebaseerd is op nettocontantewaardeberekeningen of andere waarderingsmodellen. Het maken van de schattingen van de marktwaarde van deze beleggingen vergt in meer of mindere mate oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en modellen. De mate van schattingsonzekerheid die hiermee samenhangt is nader toegelicht onder noot 1.

Wijzigingen in schattingen in de voorziening voor pensioenverplichtingen worden toegelicht onder de betreffende waarderingsgrondslag. Het financieel effect wordt gekwantificeerd vermeld in de toelichting op de jaarrekening.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen e.d., worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

		31-12-2016	31-12-2015
	AUD	1,46	1,49
	CAD	1,41	1,51
	CHF	1,07	1,09
	DKK	7,44	7,46
	GBP	0,85	0,74
	HKD	8,18	8,42
	JPY	123,02	130,68
	NOK	9,08	9,62
	SEK	9,58	9,16
	USD	1,05	1,09
	SGD	1,52	1,54

Specifieke grondslagen

Beleggingen voor risico fonds

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Overlopende activa en passiva alsmede liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Het verschil tussen reële waarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva gering.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen (look-through benadering). Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Vorderingen en schulden uit beleggingen welke samenhangen met een specifieke beleggingscategorie worden onder beleggingsdebiteuren dan wel -crediteuren opgenomen in de betreffende beleggingscategorie.

Beleggingen voor risico pensioenfonds, beleggingen voor risico deelnemers en beleggingen VPL worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke beleggingscategorie. Derivaten die deel uitmaken van een beleggingsfonds zijn opgenomen in de beleggingscategorie waarin dit beleggingsfonds is gerubriceerd.

Reële waarde

De beleggingen van het fonds worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het fonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen. Derivaten worden gewaardeerd door gebruik te maken van netto contante waardeberekeningen. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen, worden gewaardeerd door gebruik te maken van de intrinsieke waarde. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs.

Voor financiële instrumenten zoals beleggingsvorderingen en -schulden geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het korte termijn karakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Vastgoedbeleggingen

Beursgenoteerde vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de beurskoers per balansdatum. Niet-beursgenoteerde beleggingen in vastgoedfondsen worden gewaardeerd op het aandeel in de reële waarde van de onderliggende beleggingen. Indien de waarderingsgrondslagen van vastgoedfondsen afwijken, wordt de waardering zo mogelijk aangepast aan de waarderingsgrondslagen van het fonds.

Aandelen

Aandelen, waaronder tevens converteerbare obligaties zijn begrepen, worden gewaardeerd tegen de reële waarde. Van beursgenoteerde aandelen is dit de beurswaarde per balansdatum. Voor niet beursgenoteerde participaties in aandelenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen de reële waarde inclusief opgelopen rente. Van beursgenoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum. Voor niet beursgenoteerde participaties in vastrentende waardenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Derivaatcontracten met een negatieve waarde worden in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde. De waardering hiervan geschiedt tegen de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid. Vorderingen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Overige activa

Onder meer worden hieronder de liquide middelen opgenomen voor zover dit banktegoeden betreft welke onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemeen

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het fonds en risico deelnemers en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

In de toelichting wordt opgenomen het krachtens de Pensioenwet minimaal vereiste eigen vermogen volgens de in het Besluit financieel toetsingskader (FTK) voorgeschreven berekeningsmethodiek als het surplusvermogen.

Beleidsreserve

De beleidsreserve is een sluitpost, waaraan het resultaat wordt toegevoegd of onttrokken nadat de gebonden reserve en de bestemmingsreserve AOP op het juiste niveau zijn gebracht. De beleidsreserve kan eventueel onder andere worden gebruikt om toekomstige toeslagen te financieren en de pensioenregeling te verbeteren. Het bestuur heeft over de (toekomstige) aanwending van deze reserves nog geen beslissing genomen.

Gebonden reserve

De gebonden reserve wordt vastgesteld op de hoogte van de wettelijke reserves. De gebonden reserve dient om toekomstige beleggings- en actuariële tegenvallers op te kunnen vangen.

Bestemmingsreserve AOP

Aan de bestemmingsreserve AOP wordt jaarlijks het resultaat op de arbeidsongeschiktheidspensioenregeling toegevoegd of onttrokken. De bestemmingsreserve AOP is specifiek bedoeld om tegenvallers in de toekenning van arbeidsongeschiktheidspensioen op te kunnen vangen.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds wordt gewaardeerd op reële waarde. De reële waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toeslag)toezeggingen.

De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. Vanaf 2012 betreft dit de rentetermijnstructuur op basis van de geldende marktrente met toepassing van de Ultimate Forward Rate. Het hanteren van de UFR houdt in dat voor ver in de toekomst liggende verplichtingen (20 jaar tot 60 jaar) een aangepaste rentecurve (ultimo 2015 hogere rente) wordt gehanteerd. Voor verplichtingen korter dan 20 jaar geldt de rentetermijnstructuur op basis van de geldende marktrente.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds is uitgegaan van de op de balansdatum geldende actuariële en bedrijfstechnische nota (Abtn) en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of op de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagverlening kan worden toegepast. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van de toekomstige opbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen per 31 december 2016:

Overlevingstafels

Prognosetafel AG2016, startkolom 2017 waarbij de sterftekansen zijn vermenigvuldigd met een leeftijdsafhankelijke factor die zijn gebaseerd op de in 2016 gewijzigde ervaringssterfte van het fonds.

De voorziening primo jaar is berekend op basis van de door het AG gepubliceerde Prognosetafel AG2014, startkolom 2016 en ervaringssterfte 2014. In de voorziening ultimo jaar worden de overlevingskansen ontleend aan de Prognosetafel AG2016, startkolom 2017 en ervaringssterfte 2016.

Partnerfrequentie

Voor nog niet ingegane partnerpensioenen wordt zowel voor als na pensionering uitgegaan van het “onbepaalde partnersysteem”. Reservering vindt plaats op basis van de werkelijke partnerfrequentie op basis van de eindstand van het jaarwerk 2015. Deze partnerfrequentie is vermeerderd met 5%-punt bij alle leeftijden voor zowel mannen als vrouwen. Voor de leeftijden 60 tot en met 67 jaar wordt de partnerfrequentie gelijkgesteld aan 100%. Vanaf 67 jaar neemt de partnerfrequentie af met de veronderstelde sterfte van de partner.

Leeftijdsverschil man-vrouw

Voor partnerpensioen is aangenomen dat de partner 3 jaar jonger is dan de verzekerde man en 3 jaar ouder dan de verzekerde vrouw.

Voorziening voor uitgesteld wezenpensioen

De lasten van nog niet ingegaan wezenpensioen zijn gesteld op 2,5% van de lasten van het nog niet ingegaan partnerpensioen tot 67 jaar; bij de vaststelling van de lasten van ingegaan wezenpensioen wordt verondersteld dat het pensioen moet worden uitgekeerd tot de 18-jarige leeftijd, waarbij geen rekening wordt gehouden met sterftekansen.

Voorziening voor toekomstige excassokosten

Kostenopslag ter grootte van 3% van de technische voorziening in verband met toekomstige administratie- en excassokosten.

Voorziening voor toekomstige pensioenopbouw arbeidsongeschikten

Bij de bepaling van de pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers en ingegaan AOP is uitgegaan van een revalidatiekans van 0%.

IBNR

Een voorziening voor het risico van premievrijstelling van zieke deelnemers die in de WIA terecht kunnen komen, wordt berekend door de invaliditeitsopslag uit de premie van de afgelopen twee jaar te nemen.

Onvindbaren

Niet opgevraagd pensioen: voor pensioen dat nog niet is ingegaan omdat de deelnemer onvindbaar is of niet reageert wordt de reservering 5 jaar volledig in stand gehouden en vervolgens in 10 jaar lineair afgeschreven tot nihil.

Voorziening voor risico deelnemers

De waardering van de beleggingen risico deelnemers bepaalt de waardering van de hier tegenover staande voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers.

Langlopende schulden (uit hoofde van VPL)

De VPL overgangsregelingen zijn door CAO partijen vastgesteld en opgenomen in het pensioenreglement. De overgangsregelingen worden uitgevoerd door het fonds. De langlopende schuld betreft de gefactureerde premies voor de overgangsregelingen. Hieraan wordt het rendement toegevoegd, de uitvoeringskosten en de inkoop van de extra pensioenaanspraken worden onttrokken aan deze schuld. De verwerking van de VPL regeling vindt op de hiervoor beschreven wijze plaats teneinde vermenging van pensioenvermogen met VPL-gelden tegen te gaan.

De jaarlijks aan de langlopende schuld toe te voegen premie (dotatie) bedraagt voor 2016 1,4% van het pensioengevend loon (2015: 1,4%). Het toe te kennen rendement is gelijk aan het beleggingsrendement van het fonds over het betreffende kalenderjaar (zowel positief als negatief). De inkoop van aanspraken vindt plaats op basis van de grondslagen voor de kostendekkende premie gebaseerd op de rentetermijnstructuur van 1 januari van het inkoopjaar, inclusief een solvabiliteitsopslag en een opslag voor toekomstige uitvoeringskosten. De kosten worden toegerekend aan langlopende schuld VPL op basis van de verhouding van de premie VPL op de totale premiebijdragen.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten). Schulden uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Dekkingsgraad

De (nominale) actuele dekkingsgraad van het fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden en minus de langlopende schulden uit hoofde van VPL te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans. Per 1 januari 2015 wordt de technische voorziening voor risico deelnemer meegenomen in de berekening van de dekkingsgraad.

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het fonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van (werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

De premiebaten in het boekjaar zijn gebaseerd op de definitieve loonsomopgaven van de werkgevers. Voor een beperkt aantal werkgevers zijn de premies gebaseerd op de voorlopige loonsomopgaven.

Onder premiebijdragen risico fonds is separaat opgenomen de hoogte van de inkoopsom(men) inzake ingekochte pensioenaanspraken uit hoofde van VPL.

Premiebijdragen risico werknemers

Dit betreft (vrijwillige spaar) bijdragen van de deelnemers in het kader van de beschikbare premieregeling. Premies zijn toegekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten

De beleggingsresultaten voor beleggingen voor risico pensioenfonds, beleggingen voor risico deelnemers en beleggingen inzake VPL worden op dezelfde wijze vastgesteld.

(In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Mutatie pensioenuitvoeringskosten

Jaarlijks wordt 3% van de pensioenopbouw en de inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorziening ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt 3% van de uitkeringen, afkopen en uitgaande waardeoverdrachten vrij uit de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

Wijziging actuariële uitgangspunten

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het fonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Overige baten en lasten

De overige baten en lasten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

Grondslagen kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

6.5 Toelichting op de balans

ACTIVA

1. Beleggingen

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

(x€1.000)	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2016	300.660	1.513.203	2.309.774	-4.495	431.952	4.551.094
Aankopen	155.791	497.793	1.085.435	72	1.040.148	2.779.239
Verkopen	-40.187	-388.464	-1.232.028	12.305	-949.193	-2.597.567
Overige mutaties	-783	605	7.809	-44	-10.136	-2.549
Waardemutaties	17.448	131.893	321.853	-10.807	4.174	464.561
Stand per 31 december 2016	432.929	1.755.030	2.492.843	-2.969	516.945	5.194.778
Bij: Derivaten met een negatieve waarde						6.032
						5.200.810

De overige mutaties betreffen de mutatie van de beleggingsdebiteuren, -crediteuren en (koersresultaat) liquide middelen.

(x€1.000)	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2015	197.643	1.445.442	2.562.732	-16.287	238.639	4.428.169
Aankopen	128.336	459.187	651.467	-	728.548	1.967.538
Verkopen	-26.958	-495.707	-679.941	77.017	-537.420	-1.663.009
Overige mutaties	-708	662	10.098	-	6.073	16.125
Waardemutaties	2.347	103.619	-234.582	-65.225	-3.888	-197.729
Stand per 31 december 2015	300.660	1.513.203	2.309.774	-4.495	431.952	4.551.094
Bij: Derivaten met een negatieve waarde						5.906
						4.557.000

Van het totaal van de beleggingen heeft een bedrag van € 6.483 (2015: € 5.133) betrekking op risico deelnemers.

Derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva.

Er vinden geen beleggingen plaats in premiebijdragende ondernemingen.

Onderpand met betrekking tot derivaten

Het fonds belegt in derivaten. Afhankelijk van de waarde van de derivaten ontvangt of verstrekt het fonds onderpand. Bij een positieve waarde van de derivaten ontvangt het fonds onderpand, bij een negatieve waarde verstrekt het fonds onderpand. Het fonds heeft ultimo 2016 € 6.470 (2015: € 1.969) aan onderpand verstrekt in de vorm van liquiditeiten. Dit verstrekte onderpand is verantwoord als vordering onder de overige beleggingen.

Securities lending binnen de beleggingsfondsen

Het pensioenfonds stelt zelf geen aandelen- of obligatiebeleggingen beschikbaar voor het in bruikleen geven van effecten. Wel belegt het pensioenfonds in beleggingsinstellingen, waarvan enkele hun beleggingen beschikbaar stellen voor belening.

Derivaten binnen de beleggingsfondsen

Binnen de beleggingsfondsen wordt gebruik gemaakt van derivaten, er is sprake van collateral management.

Reële waarde

De waardering van de beleggingen vindt plaats tegen reële waarde. Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het fonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor de meerderheid van de beleggingen van het fonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde beleggingen zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van verschillende waarderingsmodellen, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

- Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden.
- Onafhankelijke taxaties worden toegepast voor de waardering van onroerend goed in bezit van het fonds. Alle vastgoedobjecten worden jaarlijks getaxeerd door externe taxateurs waarvan de onafhankelijkheid ten opzichte van de waardering onbetwist is. De juistheid en volledigheid van de gebruikte informatie voor de taxatie wordt gecontroleerd.
- De netto contante waarde methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende marktrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico. Daarnaast vallen derivaten die volgens een waarderingsmethode worden vastgesteld, waarbij gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata, onder deze categorie.
- Intrinsieke waarde: de marktwaarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-to-fund managers. Voor fondsbeleggingen in vastgoed, private equity en infrastructuur wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportages. Deze rapportages zijn door een onafhankelijke accountant gecontroleerd maar de periode van deze rapportages loopt niet synchroon met het boekjaar van het fonds. Om deze onzekerheid te mitigeren wordt jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt. Beleggingen waarvan de waardering op basis van de intrinsieke waarde plaatsvindt, zijn in de tabel opgenomen onder 'Andere methode(n)'.
- Andere methode(n): marktwaardebepaling niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden. Hieronder zijn tevens de beleggingsdebiteuren, -crediteuren en de liquide middelen opgenomen.

(x €1.000)	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekeningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2016					
Vastgoedbeleggingen	123.472	-	-	309.457	432.929
Aandelen	1.735.204	-	-	19.826	1.755.030
Vastrentende waarden	2.172.104	-	398	320.341	2.492.843
Derivaten	-	-	-3.054	85	-2.969
Overige beleggingen	349.088	-	-	167.857	516.945
Totaal	4.379.868	-	-2.656	817.566	5.194.778

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekeningen	Andere methode(n)	Totaal
(x €1.000)					
Per 31 december 2015					
Vastgoedbeleggingen	5.632	-	-	295.028	300.660
Aandelen	1.451.468	-	-	61.735	1.513.203
Vastrentende waarden	2.061.158	-	401	248.215	2.309.774
Derivaten	-	-	-4.506	11	-4.495
Overige beleggingen	291.863	-	-	140.089	431.952
Totaal	3.810.121	-	-4.105	745.078	4.551.094

Schatting van reële waarde

Vastgoed

Het deel van de waarde aan vastgoedbeleggingen dat is opgenomen op basis van verschillende waarderingsmodellen betreft indirect vastgoed. Zoals bij de grondslagen staat vermeld is de waarde gebaseerd op de taxatiewaarde. De eerste waardering is verkrijgingsprijs inclusief transactiekosten. Deze taxaties worden verricht door verscheidene externe erkende taxateurs. Iedere externe taxateur hanteert, binnen de algemene richtlijnen zoals binnen de branche gelden, eigen uitgangspunten. De richtlijnen binnen de branche geven aan dat voor de waardebepaling in dit geval moet worden uitgegaan van de verkoopwaarde van een object met als doelstelling om met het object huurinkomsten te genereren. Als basis wordt hiervoor een contante waardeberekening gebruikt van de toekomstige kasstromen.

De vastgoedbeleggingen welke op een actieve markt worden verhandeld, worden gewaardeerd tegen de genoteerde marktprijzen.

Aandelen

Het grootste deel van de aandelen wordt gewaardeerd tegen de genoteerde marktprijzen. Van de belegde waarde in aandelen staat de waarde van private equity beleggingen en aandelenfondsen opgenomen als vastgesteld op basis van verschillende waarderingsmodellen.

Private equity beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde, zijnde de intrinsieke waarde. Deze waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-of-fund-managers, gecorrigeerd voor kasstromen in de periode tot balansdatum. Daarnaast wordt bij de waardering rekening gehouden met eventuele negatieve gevolgen van materiële gebeurtenissen in het verslagjaar na ontvangst van deze rapportages. De managers bepalen de intrinsieke waarde op basis van lokale wet- en regelgeving.

Vastrentende waarden

Het deel van de vastrentende waarden waarvan de reële waarde op basis van schatting wordt vastgesteld, betreft hypotheeklen. De berekeningsgrondslag staat vermeld in de algemene toelichting op de grondslagen.

Derivaten

Bij de schatting van de reële waarde van derivaten wordt uitgegaan van verwachte toekomstige kasstromen.

Overige beleggingen

Het niet marktgenoteerde deel van de overige beleggingen betreft beleggingen in Money- en hedgefondsen. Het fonds neemt alleen via tussenkomst van externe fondsbeheerders deel in deze beleggingen. Voor de waardering van deze beleggingen wordt uitgegaan van de waardebepaling welke is opgesteld ten behoeve van deze externe fondsbeheerders. De waardering vindt plaats op basis van reële waarde. De wijze waarop de reële waarde wordt bepaald is afhankelijk van de externe fondsbeheerder en van de aard van de belegging. De volgende variabelen spelen hierbij een rol: de aanschafwaarde voor wat betreft recente investeringen, toekomstige kasstromen, waarde van de activa, waardering van vergelijkbare objecten.

Vastgoedbeleggingen

De vastgoed beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

(x €1.000)	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Indirect vastgoed	429.543	296.490
Beleggingsdebiteuren	3.386	4.170
	432.929	300.660

Aandelen

De aandelen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

(x €1.000)	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Direct beursgenoteerde aandelen	524.725	374.547
Aandelenbeleggingsfondsen	1.210.482	1.076.804
Private Equity	17.389	60.023
Beleggingsdebiteuren	575	458
Liquide middelen	1.859	1.371
	1.755.030	1.513.203

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

(x €1.000)	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Staatsobligaties	998.172	552.831
Bedrijfsobligaties	2.193	-
Inflation linked bonds	53.894	74.498
Leningen	398	401
LDI fondsen	609.959	905.147
Hypotheekfondsen	301.297	235.692
Overige beleggingsfondsen	507.886	528.682
Liquide middelen	374	105
Beleggingsdebiteuren	18.670	12.418
	2.492.843	2.309.774

De volledige portefeuille staatsobligaties is staatgegarandeerd.

Derivaten

(x € 1.000)		31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:			
	Valutaderivaten	-3.054	-4.506
	Aandelenderivaten	-	11
	Liquide middelen	85	-
		-2.969	-4.495

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het fonds gebruikt derivaten voornamelijk om het valutarisico en het renterisico af te dekken. Eén van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen. Bovendien geldt dat zoveel mogelijk wordt gewerkt met onderpand.

Er wordt gebruik gemaakt van onder meer valutatermijncontracten. Dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2016:

Type contract	(x € 1.000)	Contractomvang	Activa	Passiva
	Valutaderivaten	937.068	2.978	6.032
			2.978	6.032

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2015:

Type contract	(x € 1.000)	Contractomvang	Activa	Passiva
	Valutaderivaten	711.326	1.400	5.906
	Aandelenderivaten	41	11	-
			1.411	5.906

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

(x €1.000)		31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:			
	Geldmarktfondsen	346.770	291.863
	Hedge funds	133.019	136.731
	Infrastructuurepool	37.183	-
	Liquide middelen	-	8.978
	Beleggingsdebiteuren	-	3.275
	Beleggingscrediteuren	-27	-8.895
		516.945	431.952

2. Vorderingen en overlopende activa

(x €1.000)		31-12-2016	31-12-2015
	Vordering op werkgevers	898	775
	Waardeoverdrachten	-	35
	Vordering (uit hoofde van VPL)	1.709	-
	Nog te factureren premie	8.517	4.580
	Overige vorderingen	31	-
		11.155	5.390

Bij de waardering van vorderingen wordt rekening gehouden met het risico van oninbaarheid door hiervoor een voorziening in aftrek te brengen op het saldo van de uitstaande vorderingen. Voor gelijksoortige posten met gelijksoortige risico's wordt gezamenlijk een schatting gemaakt van verliezen en risico's op balansdatum. Deze systematiek om de voorziening vast te stellen wordt gerekend tot de statische methode.

De vordering (uit hoofde van VPL) is ontstaan als gevolg van de inkoop van VPL aanspraken per 31 december 2016. Voor een nadere toelichting op deze post zie paragraaf 7.

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Nadere specificatie 'Vorderingen op werkgevers'

(x €1.000)		31-12-2016	31-12-2015
	Werkgevers	1.115	1.104
	Voorziening dubieuze debiteuren	-217	-329
		898	775

In 2016 is een bedrag van €83 gedoteerd aan de voorziening (2015: vrijval €144). Er werd een bedrag van €195 aan premies over voorgaande jaren als oninbaar afgeschreven (2015: €176) ten laste van de voorziening dubieuze debiteuren.

3. Overige activa

(x €1.000)		31-12-2016	31-12-2015
	Liquide middelen	3.803	6.520

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn. Bankrekeningen die beheerd worden door de vermogensbeheerder zijn onder de overige beleggingen opgenomen.

Er zijn geen kredietfaciliteiten van toepassing.

PASSIVA

4. Eigen vermogen

Mutatieoverzicht eigen vermogen

(x€1.000)	Gebonden reserve	Bestemmings-reserve AOP	Beleidsreserve	Totaal
Stand per 1 januari 2016	947.107	13.739	-901.786	59.060
Uit bestemming saldo van baten en lasten	212.875	7.619	-303.554	-83.060
Stand per 31 december 2016	1.159.982	21.358	-1.205.340	-24.000

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming is nader uitgewerkt in de ABTN. Het voorstel resultaatbestemming 2016 is opgenomen in de paragraaf van de staat van baten en lasten.

(x€1.000)	Gebonden reserve	Bestemmings-reserve AOP	Beleidsreserve	Totaal
Stand per 1 januari 2015	578.705	16.473	-140.032	455.146
Uit bestemming saldo van baten en lasten	368.402	-2.734	-761.754	-396.086
Stand per 31 december 2015	947.107	13.739	-901.786	59.060

Solvabiliteit

(bedragen x €1.000)	31-12-2016		31-12-2015	
		in %		in %
Pensioenvermogen	5.207.350	99,5	4.349.763	101,4
Af: technische voorzieningen	5.231.350	100,0	4.290.703	100,0
Eigen vermogen	-24.000	-0,5	59.060	1,4
Af: vereist eigen vermogen	1.159.982	22,2	947.107	22,1
Vrij vermogen	-1.183.982	-22,7	-888.047	-20,7
Minimaal vereist eigen vermogen	242.904	4,6	199.870	4,7
Actuele dekkinggraad		99,5		101,4
Beleidsdekkinggraad		95,9		105,5

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het fonds gebruik van het standaardmodel. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het fonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder toelichting Risicobeheer.

De actuele dekkingsgraad is als volgt berekend: $(\text{Totale activa} - / - \text{schulden}) / \text{Technische voorzieningen} \times 100\%$.

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden.

Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad bevindt het fonds zich in een situatie van tekort.

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2016 %	2015 %
Dekkingsgraad per 1 januari	101,4	112,0
Premie	-0,8	-0,5
Uitkeringen	-	0,2
Toeslagverlening	-	-
Verandering van de rentetermijnstructuur	-11,9	-10,4
Rendement op beleggingen	12,2	-0,3
Overige oorzaken en kruiseffecten	-1,4	0,4
Dekkingsgraad per 31 december	99,5	101,4

Herstelplan

Op basis van het FTK moet een pensioenfonds een herstelplan opstellen indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad (VDG). Het pensioenfonds heeft dan een periode van maximaal 10 jaar om tot de VDG te herstellen. Daarbij mag rekening worden gehouden met onder andere het verwachte herstel uit hoofde van het beleggingsbeleid. Zolang niet wordt voldaan aan de VDG, moet het pensioenfonds jaarlijks een nieuw 10-jarig herstelplan opstellen. Indien onvoldoende herstelkracht aanwezig is, dan dienen (extra) maatregelen genomen te worden die moeten leiden tot minimaal een tijdsevenredig herstel.

Het fonds heeft in maart 2016 een herstelplan opgesteld aan de hand van de uitgangspunten van het FTK. Omdat het tekort eind 2016 nog steeds bestond, heeft het fonds begin 2017 het herstelplan geactualiseerd. In dit bij DNB ingediende herstelplan heeft het fonds aangegeven welke maatregelen het inzet om binnen 10 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Uit het dekkingsgraadsjabloon blijkt dat aan het einde van de maximale hersteltermijn van 10 jaar de beleidsdekkingsgraad naar verwachting 124% bedraagt. Het herstel vindt voornamelijk plaats door verwachte beleggingsopbrengsten, vrijval solvabiliteit bij verleende uitkeringen en het (deels) achterwege blijven van toeslagverlening.

In 2016 heeft de dekkingsgraad zich ten opzichte van het herstelplan als volgt ontwikkeld:

	Werkelijk 2016 %	Herstelplan 2016 %
Dekkingsgraad per 1 januari	101,4	101,4
Premie	-0,8	-0,7
Verandering van de rentetermijnstructuur	-11,9	-
Rendement op beleggingen	12,2	4,0
Overige oorzaken en kruiseffecten	-1,4	0,1
Dekkingsgraad per 31 december	99,5	104,8

De verandering van de rentetermijnstructuur heeft geleid tot een daling van de dekkingsgraad. In het herstelplan wordt geen rekening gehouden met rentetermijnstructuur waardoor de bijdrage van de verandering van de rentetermijnstructuur nihil is. Bij de bepaling van de werkelijke dekkingsgraad is van de daadwerkelijke rentetermijnstructuur ultimo van het boekjaar uitgegaan die lager is dan de rentetermijnstructuur primo het jaar.

Het rendement op beleggingen heeft meer bijgedragen aan de dekkingsgraad dan verwacht volgens het herstelplan. Dit wordt verklaard doordat in het herstelplan is uitgegaan van een lager rendement dan het rendement op de beleggingen werkelijk was. Het effect bij overige oorzaken en kruiseffecten wordt voornamelijk veroorzaakt door kruiseffecten van wijziging van rentetermijnstructuur met in dit geval het beleggingsresultaat. De kruiseffecten worden veroorzaakt door de gehanteerde berekeningsmethodiek. Deze methodiek wordt eveneens gehanteerd door DNB, ten behoeve van de evaluatie van de herstelplannen.

5. Technische voorzieningen voor risico fonds

Specificatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds

(x €1.000)	31-12-2016	31-12-2015
Basisregeling	5.124.021	4.197.916
AOP	17.098	22.140
Premievrijstelling / IBNR	83.748	65.514
Stand per 31 december	5.224.867	4.285.570

Mutatieoverzicht technische voorzieningen

(x €1.000)	2016	2015
Stand per 1 januari	4.285.570	3.786.582
Pensioenopbouw	185.029	150.209
Toeslagen	43	23
Rentetoevoeging	-2.603	6.881
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-60.863	-57.821
Mutatie pensioenuitvoeringskosten	3.620	2.571
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-958	-4.220
Wijziging marktrente	569.472	391.152
Wijziging actuariële uitgangspunten	1.618	9.483
Inkoop uit hoofde van VPL-regeling	230.823	8.096
Overige wijzigingen	13.116	-7.386
Stand per 31 december	5.224.867	4.285.570

Specificatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds

(x €1.000)	31-12-2016	31-12-2015
Actieve deelnemers	2.628.736	1.992.569
Gewezen deelnemers	1.507.899	1.302.087
Pensioentrekkenden	854.742	802.486
Overigen	81.617	63.734
Netto pensioenverplichtingen	5.072.994	4.160.876
Toekomstige kosten uitvoering pensioenregeling	151.873	124.694
	5.224.867	4.285.570

De post "overigen" betreft de voorzieningen voor invaliditeit en arbeidsongeschiktheid.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. Vanaf 2016 is de pensioenleeftijd gesteld op 67 jaar; het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen is 1,875% en voor het partnerpensioen 1,313%.

In 2015 was de pensioenleeftijd nog 65 jaar. De tot en met 31 december 2015 opgebouwde aanspraken van (oud) deelnemers zijn omgezet naar 67 jaar tegen een omrekeningsfactor van 1,1235. Bij deze factor is de technische voorziening voor het ouderdomspensioen na omzetting naar 67 jaar nagenoeg gelijk aan de technische voorziening bij 65 jaar.

Sociale partners hebben in juni 2015 afspraken gemaakt over het premiebudget voor de komende jaren en hebben dit vastgesteld op 10% van de loonsom. De berekening van het premiepercentage vindt plaats aan de hand van de methode waarbij de kostendekkende premie gedempt wordt op basis van het verwacht rendement. De premie voor 2016 is op deze wijze berekend en getoetst aan het premiebudget. Als in de toekomst blijkt dat de op deze wijze berekende premie niet past binnen het premiebudget, zal het bestuur in overleg treden met sociale partners.

Het fonds financiert de pensioenregeling (ouderdomspensioen, partnerpensioen en wezenpensioen) met een doorsneepremie. Als pensioengrondslag gold in 2016 het loon op basis van de Wet financiering sociale verzekeringen verminderd met een franchise.

Premie basisregeling: 20,6% (2015: 20,9%)
Franchise: €14.968 (2015: €14.968)
Maximum pensioengevend loon: €52.763 (2015: €51.976).

Toeslagverlening

Het bestuur beoordeelt jaarlijks of de financiële middelen van het fonds toereikend zijn om de opgebouwde pensioenaanspraken en de ingegane pensioenen per 1 januari te verhogen. Er bestaat geen recht op toeslagverlening. Er is geen zekerheid of en in hoeverre het fonds in de toekomst een toeslag zal verlenen.

Als leidraad voor toeslagverlening wordt een staffel gebruikt. Hierbij gaat het bestuur uit van de beleidsdekkingsgraad volgens het FTK. De staffel is gekoppeld aan die dekkingsgraad en ziet er als volgt uit:

- Bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 110%: geen toeslag
- Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan 110% maar lager dan de bovengrens toeslagverlening: toeslag naar rato
- Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan de indexatiedekkingsgraad: toeslag gelijk aan 100% van de toeslagambitie

Het fonds wil de pensioenen en pensioenaanspraken mee laten groeien met de prijzen. Hiervoor wordt gekeken naar de stijging van de prijzen over de maanden oktober tot september in het vorige jaar. Ieder jaar wordt bekeken of de pensioenaanspraken geheel of gedeeltelijk worden verhoogd met de stijging van de prijzen. Dat kan alleen als de financiële situatie van het fonds goed genoeg is.

De toeslagen die vanaf 1 januari 2016 zijn gemist, kunnen in de toekomst gedeeltelijk of geheel worden goedge maakt als het fonds financieel gezond is.

Het bestuur heeft in december 2016 besloten om per 1 januari 2017 geen toeslag te verlenen over de tot en met 31 december 2016 opgebouwde pensioenaanspraken en de ingegane pensioenen omdat de beleidsdekkingsgraad lager is dan het vereiste vermogen.

6. Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

(x €1.000)	2016	2015
Stand per 1 januari	5.133	4.858
Stortingen	567	609
Uitkeringen en overige mutaties	151	-239
Kosten	-57	-61
Beleggingsresultaten risico deelnemers	689	-34
Stand per 31 december	6.483	5.133

7. Langlopende schulden (uit hoofde van VPL)

(x€1.000)	2016	2015
Stand per 1 januari	209.223	196.353
Dotatie inzake premies	23.454	22.700
Rendementstoerekening (inclusief kosten vermogensbeheer)	-1.961	203
Kosten pensioenbeheer	-789	-699
Toekenning VPL aanspraken	-231.636	-9.334
Opname onder vorderingen	1.709	-
Stand per 31 december	-	209.223

Voor de VPL-overgangsregeling wordt een verplichting aangehouden.

In 2016 zijn bestuur en cao-partijen opnieuw met elkaar in gesprek gegaan over de financierbaarheid en de uitvoerbaarheid van de regeling. Besloten is tot de volgende maatregelen:

- Voor deelnemers aan de regeling die in 2016 65 jaar worden of met pensioen gaan wordt 60% van de oorspronkelijke toezegging ingekocht. Dit is in lijn met de afspraak die geldt vanaf 1 januari 2015.
- Voor de overige deelnemers wordt het op 31 december 2016 beschikbare VPL-vermogen omgezet in onvoorwaardelijke aanspraken van de basisregeling; met de inkoop van ongeveer 40% wordt aan de deelnemers gedeeltelijk zekerheid gegeven.
- Voor de jaren 2017 tot en met 2020 wordt de premieheffing van 1,4% voor de voorwaardelijke regeling gecontinueerd. Vervolgens wordt jaarlijks een deel van het voorwaardelijk pensioen ingekocht. Als cao-partijen voor deze periode nieuwe afspraken maken, zal het bestuur deze eerst beoordelen op financierbaarheid en uitvoerbaarheid.

In maart 2017 heeft het bestuur het in te kopen percentage vastgesteld op basis van de inschatting van VPL-vermogen op 31 december 2016. Vervolgens is voor het bedrag van € 216.003 aan VPL aanspraken ingekocht waarbij rekening is gehouden met een solvabiliteitsopslag die gebaseerd is op de actuele dekkingsgraad ultimo 2016 met een minimum van 100% en een maximum van 100% + opslag vereist eigen vermogen, derhalve een opslag van 0%. Dit bedrag maakt onderdeel uit van bovenvermelde post 'toekenning VPL aanspraken' wat daarnaast bestaat uit een onttrekking voor inkoop van € 15.633 (2015: € 9.334) die gebaseerd is op de RTS per 31 december voorgaand boekjaar, met een solvabiliteitsopslag op basis van de beleidsdekkingsgraad ter grootte van 5,5%. Bij de definitieve berekening van het beschikbare vermogen 31 december 2016 bleek dit lager te zijn als gevolg van een hoger bedrag aan inkopen van deelnemers die in 2016 65 jaar zijn geworden. Hierdoor is voor een bedrag van € 1.709 meer ingekocht dan beschikbaar was op 31 december 2016. Dit bedrag is verantwoord als een vordering, welke wordt gefinancierd vanuit de premie overgangsregeling (VPL-inkoopregeling) in 2017.

8. Overige schulden en overlopende passiva

(x€1.000)	31-12-2016	31-12-2015
Derivaten	6.032	5.906
Belastingen en premies sociale verzekeringen	1.411	1.398
Te verrekenen premies	75	904
Waardeoverdrachten	12	382
Nog te betalen kosten	762	1.165
Crediteuren	8	54
Overige schulden	118	115
	8.418	9.924

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslag van opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:

(x €1.000)	31-12-2016	31-12-2015
Technische voorziening	5.231.350	4.290.703
Buffers:		
S1 Renterisico	345.617	208.589
S2 Risico zakelijke waarden	855.055	736.829
S3 Valutarisico	169.887	132.920
S4 Grondstoffenrisico	-	85
S5 Kredietrisico	148.651	140.491
S6 Verzekeringstechnisch risico	198.399	149.867
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerisico	6.593	28.326
Diversificatie effect	-564.220	-450.000
Totaal S (vereiste buffers)	1.159.982	947.107
Vereist vermogen (artikel 132 Pensioenwet)	6.391.332	5.237.810
Aanwezig pensioenvermogen (totaal activa - schulden)	5.207.350	4.349.763
Tekort	-1.183.982	-888.047

Het fonds heeft ter afdekking van risico's derivatencontracten afgesloten. Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers rekening gehouden. Bij de berekening van de buffers past het fonds het standaard model van DNB toe, waarbij uitgegaan wordt van het vereist vermogen in evenwichtssituatie, gebaseerd op de strategische asset mix.

De belangrijkste verschillen in de vereiste buffers op 31 december 2016 ten opzichte van 31 december 2015 worden veroorzaakt door de samenstelling van de beleggingsmix.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid;
- premiebeleid;
- toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM- studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Deze derivaten worden alleen gebruikt voor efficiënt portfeuillebeheer en afdekken van risico's.

Marktrisico's (S1 - S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico, valutarisico en het grondstoffenrisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, grondstoffen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico). De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerst in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille van het fonds gevoelig is voor het prijs- en renterisico is in de volgende alinea weergegeven, vervolgens worden de risico's die het fonds loopt nader toegelicht.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer.

(bedragen x € 1.000)	31-12-2016		31-12-2015	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Duration van de vastrentende waarden (voor derivaten)	2.492.843	7,7	2.309.774	7,9
Duration van de vastrentende waarden (na derivaten)	2.831.208	18,6	2.584.609	23,6
Technische voorziening (FTK-waardering)	5.224.867	26,4	4.285.570	24,4

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van de beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen. Dit heeft een positieve impact op de dekkingsgraad. Bij een rentedaling geldt het omgekeerde: in dat geval zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, hetgeen een negatieve impact op de dekkingsgraad heeft. Het beleid van het fonds is gericht op het beheersen van duration mismatch. Hiertoe belegt het fonds in langlopende staatsobligaties en rentederivaten.

Vanwege de gedaalde rente is in 2016 de renteafdekking conform het dynamisch rentebeleid verlaagd van 50% naar 30% op basis van de marktcurve.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2016		31-12-2015	
		%		%
Resterende looptijd < 1 jaar	164.116	6,6	158.071	6,8
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	239.620	9,6	507.255	22,0
Resterende looptijd > 5 jaar	2.089.107	83,8	1.644.448	71,2
	2.492.843	100,0	2.309.774	100,0

Gevoeligheidsanalyse

In onderstaande tabel wordt de gevoeligheid van de dekkingsgraad getoond voor waardeveranderingen van de aandelenbeleggingen en voor verschuivingen van de rente. In het midden van de tabel staat de huidige dekkingsgraad van 99,5%.

		Zakelijke waarden		
		-25%	0%	25%
Rente	-1,00%	73,1%	81,9%	90,8%
	-0,50%	81,4%	91,2%	101,1%
	0,00%	88,7%	99,5%	110,2%
	0,50%	95,2%	106,7%	118,2%
	1,00%	100,6%	112,8%	125,0%

S2 Risico zakelijke waarden

Het risico zakelijke waarden of prijsrisico is het risico van waardeveranderingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardeveranderingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico wordt gemitigeerd door diversificatie.

Specificatie vastgoed beleggingen naar aard:

		31-12-2016		31-12-2015	
(bedragen x € 1.000)			%		%
	Kantoren	7.999	1,9	7.409	2,5
	Winkels	55.789	12,9	51.812	17,2
	Woningen	87.391	20,1	73.368	24,4
	Participaties in vastgoedmaatschappijen	37.253	8,6	5.632	1,9
	Overig	241.111	55,7	158.269	52,6
	Beleggingsdebiteuren	3.386	0,8	4.170	1,4
		432.929	100,0	300.660	100,0

De post overige heeft voornamelijk betrekking op beleggingsfondsen die beleggen in gediversifieerde vastgoedbeleggingen.

Specificatie vastgoed beleggingen naar regio:

		31-12-2016		31-12-2015	
(bedragen x € 1.000)			%		%
Specificatie vastgoed beleggingen naar regio:					
	Nederland	255.852	59,1	173.080	57,6
	Andere EU-landen	69.031	16,0	35.932	11,8
	Europa (niet EU-landen)	1.407	0,3	1.192	0,4
	Noord Amerika	71.930	16,6	59.747	19,9
	Pacific	31.160	7,2	26.401	8,8
	Beleggingsdebiteuren	3.386	0,8	4.170	1,4
	Overige	163	-	138	0,1
		432.929	100,0	300.660	100,0

De segmentatie van de aandelenportefeuille naar sectoren:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2016		31-12-2015	
		%		%
Financiële dienstverlening	402.238	22,9	336.178	22,2
Industrie	192.715	11,0	166.083	11,0
Basismaterialen	109.322	6,2	75.162	5,0
Technologie	141.639	8,1	168.613	11,1
Communicatie diensten	178.956	10,2	91.271	6,0
Cyclische consumenten goederen	183.201	10,4	166.587	11,0
Defensieve Consumptiegoederen	303.520	17,3	192.425	12,7
Energie	150.675	8,6	114.686	7,6
Nutsbedrijven	62.588	3,6	78.000	5,2
Diversen	13.896	0,8	8.396	0,6
Gezondheidszorg	13.846	0,8	113.973	7,5
Liquide middelen	1.859	0,1	1.371	0,1
Beleggingsdebiteuren	575	-	458	-
	1.755.030	100,0	1.513.203	100,0

De segmentatie van de aandelenportefeuille naar regio:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2016		31-12-2015	
		%		%
Nederland	42.871	2,4	77.168	5,1
Andere EU-landen	598.590	34,2	512.120	33,9
Europa (niet EU-landen)	107.800	6,1	109.739	7,3
Azië	268.818	15,3	216.300	14,3
Centraal en Zuid Amerika	20.882	1,2	11.076	0,7
Noord Amerika	529.762	30,2	448.555	29,6
Pacific	167.045	9,5	124.599	8,2
Overige	16.828	1,0	11.817	0,8
Liquide middelen	1.859	0,1	1.371	0,1
Beleggingsdebiteuren	575	-	458	-
	1.755.030	100,0	1.513.203	100,0

S3 Valutarisico

Het valutarisico is het risico dat de waarde van een financieel instrument zal fluctueren als gevolg van veranderingen in valutawisselkoersen.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt te specificeren:

(x€1.000)		Positie voor afdekking	Valuta-derivaten	Nettopositie na afdekking 2016	Nettopositie na afdekking 2015
	EUR	3.563.946	926.146	4.490.092	3.883.912
	CAD	3.739	-	3.739	490
	CHF	82.919	-	82.919	77.888
	DKK	17.078	-	17.078	15.287
	GBP	228.114	-168.134	59.980	72.815
	HKD	115.835	-	115.835	32.656
	JPY	130.901	-103.093	27.808	34.438
	NOK	12.582	-	12.582	6.872
	SEK	44.225	-	44.225	35.585
	USD	671.734	-657.973	13.761	83.377
	AUD	8.242	-	8.242	1.252
	SGD	10.774	-	10.774	238
	Overig	307.743	-	307.743	306.284
		5.197.832	-3.054	5.194.778	4.551.094

Het totaalbedrag van de gehele beleggingsportefeuille dat buiten de euro wordt belegd bedraagt ultimo 2016 €1.636.864 (2015: €1.384.414). Van dit bedrag is 57% (2015: 51%) afgedekt naar de euro. De norm voor valuta-afdekking is 75% voor de belangrijkste valuta's (dollar, pond-sterling en Japanse yen). Het valutarisico uit hoofde van USD, GBP en JPY is conform het beleid van het fonds afgedekt. Per einde boekjaar is de waarde van de uitstaande valutatermijncontracten €3.054 (2015: €4.506).

S4 Grondstoffenrisico

Het fonds belegt niet direct in grondstoffen maar via participaties in beleggingsfondsen.

In het beleggingsbeleid is geen allocatie naar grondstoffen opgenomen. Het grondstoffenrisico is daarom niet direct aanwezig.

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij hypothecaire geldleningen en het uitlenen van effecten; het hanteren van prudente verstrekkingnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot OTC-derivaten wordt door het fonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het fonds adequaat worden afgedekt door onderpand. Er wordt gebruik gemaakt van dagelijkse waarderingen.

Specificatie vastrentende waarden naar sector:

(bedragen x €1.000)		31-12-2016		31-12-2015	
			%		%
	Nederlandse overheidsinstellingen	292.785	11,8	161.217	7,0
	Beleggingsfondsen	1.421.335	56,9	1.669.521	72,3
	Buitenlandse overheidsinstellingen	759.281	30,5	466.112	20,2
	Financiële dienstverlening	398	-	401	-
	Liquide middelen	374	-	105	-
	Beleggingsdebiteuren	18.670	0,8	12.418	0,5
		2.492.843	100,0	2.309.774	100,0

Specificatie vastrentende waarden naar regio:

(bedragen x €1.000)		31-12-2016		31-12-2015	
			%		%
	Mature markets	2.399.403	96,2	2.228.566	96,5
	Emerging markets	74.396	3,0	68.685	3,0
	Liquide middelen	374	-	105	-
	Beleggingsdebiteuren	18.670	0,8	12.418	0,5
		2.492.843	100,0	2.309.774	100,0

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

(bedragen x €1.000)		31-12-2016		31-12-2015	
			%		%
	AAA	1.142.483	45,8	905.235	39,2
	AA	576.062	23,1	358.669	15,5
	A	157.770	6,3	403.520	17,5
	BBB	199.467	8,0	218.473	9,5
	BB	-	-	20.375	0,9
	Lager dan B	12.687	0,5	-	-
	Geen rating*	385.330	15,5	390.979	16,9
	Liquide middelen	374	-	105	-
	Beleggingsdebiteuren	18.670	0,8	12.418	0,5
		2.492.843	100,0	2.309.774	100,0

Voor de bepaling van de rating wordt afhankelijk van beschikbaarheid gebruik gemaakt van S&P, Moody's en Fitch.

De post 'geen rating' betreft voornamelijk het AeAm Dutch Mortgage fund en een deel van de LDI fondsen. Het AeAm Dutch Mortgage fund bevat individuele Nederlandse woninghypotheken die geen separate rating hebben. Deze investeringen betreffen steeds nieuw verstrekte hypotheek, die voor het grootste deel vallen onder het nieuwe hypotheekregime met verplichte aflossing.

S6 Verzekeringstechnisch risico

Langlevenrisico

Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting.

Door toepassing van Prognosetafel AG2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen (schadereserve). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien. Het beleid van het fonds is om het overlijden- en arbeidsongeschiktheidsrisico niet te herverzekeren.

Toeslagrisico

Het bestuur van het fonds heeft de ambitie om het pensioen te indexeren. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagtoezegging voorwaardelijk is.

Het beleid en de ambitie inzake toeslagverlening is weergegeven in paragraaf 'toeslagverlening'.

De zogenaamde reële dekkingsgraad geeft inzicht in de mate waarin toeslagen kunnen worden toegekend (ook wel aangeduid als toeslagruimte). Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden onvoorwaardelijke nominale pensioenverplichtingen verdisconteerd tegen een reële, in plaats van nominale, rentetermijnstructuur. Omdat er op dit moment geen markt voor financiële instrumenten aanwezig is waaruit de reële rentetermijnstructuur kan worden afgeleid, wordt gebruik gemaakt van een benaderingswijze. De nominale rente kan worden verminderd met een bepaald (vast) percentage dat de toeslagambitie op lange termijn weergeeft. Ook kan gebruik worden gemaakt van de verwachte loon- of prijsinflatie (afhankelijk van de bepalingen omtrent toeslagverlening in het reglement). Ultimo 2016 bedraagt de reële beleidsdekkingsgraad 77,4%.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Inzake het liquiditeitsrisico wordt vermeld dat het fonds in haar beleggingsportefeuille over voldoende obligaties beschikt die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen, moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Concentratierisico is gemeten naar concentratie van een land of bij een tegenpartij.

Dit betreft per 31 december 2016 de volgende posten:

(bedragen x €1.000)		31-12-2016		31-12-2015	
			%		%
	Duitsland staatsobligaties	431.275	8,3	285.736	6,3
	Nederland staatsobligaties	299.088	5,7	165.124	3,6
	Frankrijk staatsobligaties	205.807	4,0	-	-
		936.170	18,0	450.860	9,9

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van beleggingen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Bij de bepaling van het vereist vermogen past het pensioenfonds het standaardmodel van de DNB toe. In dat model wordt het concentratierisico vooralsnog op nihil gesteld.

Staatsobligaties van Duitsland, Nederland en Frankrijk vormen een belangrijk deel van de portefeuille. Hier is weliswaar sprake van grotere allocaties en daarmee van een concentratierisico, maar het fonds heeft bewust tot deze allocatie besloten vanwege de beperkte alternatieven die er zijn met betrekking tot hoogwaardige staatsobligaties genoteerd in euro. Buiten de betreffende staatsobligaties is de portefeuille breed gespreid. Op look through basis bekeken (bij beleggingsinstellingen wordt daarbij gekeken naar de onderliggende beleggingen) is geen enkele overige positie groter dan 2% van het balanstotaal.

Aangezien er bij het fonds geen sprake is van een bijzondere concentratie naar sectoren of tegenpartijen wordt het concentratierisico op nihil verondersteld.

S9 Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

De volledige beleggingsportefeuille is ondergebracht bij vermogensbeheerder Kempen Capital Management N.V.. Met deze partij zijn overeenkomsten en service level agreements gesloten. De afhankelijkheid van deze partijen wordt beheerst doordat de bewaring van de stukken uit de portefeuille is ondergebracht bij custodian KASBANK N.V.

De pensioenuitvoering is uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. Met Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. zijn een uitvoeringsovereenkomst en een service level agreement (SLA) gesloten.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerder), SLA-rapportages en onafhankelijk getoetste internebeheersingsrapportages (ISAE 3402- rapportages).

Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's worden door het fonds hiervoor geen buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

S10 Actief beheerrisico

Onder actief beheer worden afwijkende posities in portefeuilles verstaan die door portefeuillemanagers worden ingenomen ten opzichte van de strategische portefeuilles. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van een tracking error. Deze tracking error meet de mate van afwijking tussen het rendement van een beleggingsportefeuille en het rendement op een benchmarkportefeuille. Een lage tracking error impliceert dat het feitelijke rendement dicht bij de gekozen benchmark ligt, terwijl een hoge tracking error aangeeft dat het rendement duidelijk van de benchmark afwijkt. Een hogere tracking error impliceert daarmee een hogere mate van actief risico.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

De bestuurders, de leden van de raad van toezicht, de directeur en de investment & risk manager van het bestuursbureau en de werkgevers worden als verbonden partijen aangemerkt.

Transacties met bestuurders

Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de toelichting op de pensioenuitvoeringskosten. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders. Een bestuurslid ontvangt een pensioenuitkering van het fonds, een bestuurslid heeft aanspraken als gewezen deelnemer, de andere bestuursleden zijn geen deelnemer aan het fonds.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Ontvangen zekerheden en garanties

Er zijn geen zekerheden en garanties ontvangen.

(Langlopende) contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een uitbestedingovereenkomst afgesloten met Syntus Achmea Pensioenbeheer N.V. (SAPB). Het contract loopt tot ultimo 2017 en heeft betrekking op de reguliere uitvoering van het pensioenbeheer. Daarna zal uitvoering door SAPB ophouden. Met het bestuur zijn afspraken gemaakt over de vergoedingssystematiek. Deze systematiek bestaat zowel uit vaste als variabele componenten. Met SAPB zijn aparte afspraken gemaakt over overdrachtswerkzaamheden en beëindigingswerkzaamheden. Dit laatste betreft werkzaamheden met betrekking tot 2017 die in 2018 door SAPB worden uitgevoerd. Ingaande 2018 is een meerjarig contract met AZL gesloten.

Met Kempen Capital Management N.V. (KCM) is een vermogensbeheerovereenkomst gesloten. De overeenkomst heeft een afgesproken looptijd tot ultimo 2017. Indien het pensioenfonds gedurende 2017 opzegt zal nog tot ultimo 2017 een vergoeding voor fiduciaire dienstverlening verschuldigd zijn, tenzij blijkt dat KCM aan bepaalde contractuele verplichtingen niet heeft voldaan. In dat geval is er geen vergoeding verschuldigd aan KCM. Het bestuur heeft met KCM afspraken gemaakt over de vergoedingssystematiek. De vergoedingssystematiek van deze overeenkomst bestaat zowel uit vaste als variabele componenten. Tenzij partijen anders overeenkomen zal de overeenkomst na 2017 gelden voor onbepaalde tijd en per direct opgezegd kunnen worden.

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Verstrekke zekerheden en garanties

Het fonds heeft geen verstrekke zekerheden en garanties voorzover niet reeds in de jaarrekening toegelicht.

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Collectieve waardeoverdracht Coop

Werkgever Coop had tot en met 2016 de pensioenregeling voor haar werknemers ondergebracht in een eigen pensioenfonds. In de verplichtstelling van BPFL was de bij het Coop Pensioenfonds aangesloten werkgever uitgezonderd van deelname aan de regeling van het bedrijfstakpensioenfonds voor het levensmiddelenbedrijf (het fonds). In het verslagjaar hebben het bestuur van Coop Pensioenfonds, werkgever Coop en het bestuur van het fonds overleg gevoerd over de toetreding tot de regeling van BPFL. Met ingang van 1 januari 2017 is werkgever Coop aangesloten bij BPFL. Het Coop Pensioenfonds heeft een besluit tot liquidatie genomen. De tot eind 2016 opgebouwde aanspraken en uitkeringen van (gewezen) deelnemers en gepensioneerden worden collectief overgedragen naar het fonds. In totaal gaat het om ruim 7.000 belanghebbenden en een vermogen van circa € 240 miljoen. Omdat de financiële positie van Coop Pensioenfonds eind 2016 beter is dan die van het fonds, is sprake van een surplus. Dit surplus wordt de komende jaren via een onvoorwaardelijke toeslag toegevoegd aan de aanspraken en rechten van de voormalige deelnemers van Coop Pensioenfonds. De overdracht vindt plaats per 1 januari 2017. In afstemming met cao-partijen zijn op enkele punten specifieke afspraken met werkgever Coop gemaakt over de regeling voor de actieve deelnemers in dienst van Coop. De afspraken zijn vastgelegd in het pensioenreglement 2017.

6.6 Toelichting op de staat van baten en lasten

9. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds (van werkgevers en werknemers)

(x €1.000)	2016	2015
Werkgevers- en werknemersgedeelte	173.524	169.130
Premiebijdragen voor risico deelnemers	630	615
Inkoopsom toekenning VPL aanspraken	231.636	9.334
	405.790	179.079

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 20,60% (2015: 20,90%) van de som van de pensioengrondslagen plus 1,40% (2015: 1,40%) van de loonsom ten behoeve van overgangsmatregelen. Van de totale bijdrage bedraagt het werkgeversdeel 14,66% en het werknemersdeel 5,94% en van de overgangsregeling bedraagt het werkgeversdeel 0,875% en het werknemersdeel 0,525%.

De kostendeekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

(x €1.000)	2016	2015
Kostendeekkende premie	240.347	186.173
Gedempte premie	153.430	162.707
Feitelijke premie	173.524	169.130

De kostendeekkende premie is gebaseerd op de marktrente (nominale rentetermijnstructuur van 31 december 2015 gepubliceerd door DNB). Het bestuur heeft de gedempte premie vastgesteld op basis van een verwacht rendement. De feitelijke premie is in 2016 hoger dan de gedempte premie. De kostendeekkende- en de gedempte premies worden vermeerderd met kostenopslagen en een solvabiliteitsopslag.

De samenstelling van de kostendeekkende premie is als volgt:

(x €1.000)	2016	2015
Kosten pensioenopbouw	190.453	154.593
Pensioenuitvoeringskosten	7.854	7.954
Solvabiliteitsopslag	42.040	23.626
	240.347	186.173

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

(x €1.000)	2016	2015
Kosten pensioenopbouw	75.827	131.127
Pensioenuitvoeringskosten	7.854	7.954
Solvabiliteitsopslag	16.738	23.626
Voorwaardelijke onderdelen	53.011	-
	153.430	162.707

De kosten pensioenopbouw betreffen de kosten van de jaarinkoop van de pensioenaanspraken inclusief de kosten voor premievrijstelling voor nieuwe arbeidsongeschiktheidsgevallen. De pensioenuitvoeringskosten volgen uit de staat van baten en lasten. De solvabiliteitsopslag 2016 wordt berekend door het percentage vereist vermogen per 31 december 2015 te vermenigvuldigen met de kosten pensioenopbouw.

De verschillen tussen de kostendeekkende premie, de feitelijke premie en de gedempte premie zijn het gevolg van onder andere de gehanteerde rekenrente.

De gedempte premie 2016 is gebaseerd op een verwacht rendement (in 2015 was de gedempte premie gebaseerd op 3% rekenrente). Dit verwacht rendement op vastrentende waarde is gebaseerd op de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur van 30 september 2015. Naast het verwacht rendement wordt in 2016 een opslag toegepast in verband met de toeslagambitie door middel van een toeslagcurve. Deze component is ondergebracht in de 'Voorwaardelijke onderdelen' in bovenstaande tabel.

De samenstelling feitelijke premie is als volgt:

(x €1.000)	2016	2015
Actuariële inkoop van onvoorwaardelijke onderdelen	140.673	127.050
Opslag voor kosten	9.266	11.329
Opslag voor solvabiliteit	-	24.277
Opslag voor premievrijstelling bij invaliditeit	2.527	2.428
Overig	21.058	4.046
	173.524	169.130

De kostendeekkende premie wordt gedempt op basis van verwacht rendement. De samenstelling van de feitelijke premie bestaat uit de volgende elementen:

- actuariële inkoop van onvoorwaardelijke onderdelen, gewaardeerd op basis van het verwacht rendement inclusief de opslag voor excassokosten;
- opslag voor kosten op basis van de meest recente inschatting van de jaarlijkse uitvoeringskosten;
- opslag voor premievrijstelling bij invaliditeit van 0,3% van de pensioengrondslag;
- het maximum van de opslag voor de toeslagambitie en de solvabiliteitsopslag, bepaald op de gedempte koopsom. Dit is ondergebracht bij overig. In 2015 was de premie gebaseerd op 3% rekenrente en werd de opslag voor solvabiliteit apart in de samenstelling opgenomen.

10. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds

2016 (x €1.000)	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Vastgoed beleggingen	11.494	17.448	-417	28.525
Aandelen	21.702	131.893	-306	153.289
Vastrentende waarden	25.988	321.853	-1.284	346.557
Derivaten	-6	-10.807	-	-10.813
Overige beleggingen	-239	4.174	-406	3.529
	58.939	464.561	-2.413	521.087
Rendementstoerekening VPL				1.961
Resultaat voor rekening en risico deelnemers				-689
				522.359

Onder de directe beleggingsopbrengsten van de vastrentende waarden is een bedrag aan dividend opgenomen van €4.205 (2015: €147.743). De mutatie wordt verklaard door een dividenduitkering van de LDI fondsen in 2015.

2015		Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
(x €1.000)					
	Vastgoed beleggingen	9.862	2.347	-450	11.759
	Aandelen	22.424	103.619	-261	125.782
	Vastrentende waarden	164.634	-234.582	-1.594	-71.542
	Derivaten	-16	-65.225	-	-65.241
	Overige beleggingen	-74	-3.888	-493	-4.455
		196.830	-197.729	-2.798	-3.697
	Rendementstoerekening VPL				-203
	Resultaat voor rekening en risico deelnemers				34
					-3.866

De kosten van vermogensbeheer, gecorrigeerd voor rendementstoerekening VPL, omvatten de kosten die door de custodian en vermogensbeheerder(s) direct bij het fonds in rekening zijn gebracht. Deze kosten bestaan voor €997 (2015: €1.207) uit beheervergoedingen, voor €39 (2015: €57) uit transactiekosten en voor €1.202 (2015: €1.534) uit overige kosten.

Het aandeel van het fonds in de beheerkosten die door de vermogensbeheerders ten laste van beleggingsfondsen zijn gebracht is onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten. Deze bedragen €15.944 (2015: €14.918).

11. Overige baten

(x €1.000)		2016	2015
	Interest	26	13
	Overige baten	-	59
	Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	-	144
		26	216

12. Pensioenuitkeringen

(x €1.000)		2016	2015
	Ouderdomspensioen	40.005	39.318
	Partnerpensioen	9.020	8.642
	Wezenpensioen	201	241
	Arbeidsongeschiktheid	1.334	1.382
	Afkopen	9.867	8.926
	Prepensioen	11	102
	Overige uitkeringen	1	19
		60.439	58.630

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan €465,94 (2015: €462,88) per jaar overeenkomstig de Pensioenwet (artikel 66).

13. Pensioenuitvoeringskosten

(x €1.000)	2016	2015
Administratiekosten	8.273	8.538
Controle- en advieskosten (excl. accountantskosten)	68	24
Bestuurskosten	413	421
Contributies en bijdragen	480	367
Accountantskosten	69	64
Lonen en salarissen	261	242
Sociale lasten en pensioenpremie	39	39
Overig	106	120
	9.709	9.815

Honoraria accountant

2016 (x €1.000)	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
Controle van de jaarrekening	60	-	60
Andere controlewerkzaamheden	9	-	9
Fiscale advisering	-	38	38
Andere niet-controle diensten	-	4	4
	69	42	111

2015 (x €1.000)	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
Controle van de jaarrekening	60	-	60
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	-	27	27
Andere niet-controle diensten	-	4	4
	60	31	91

Deze werkzaamheden zijn zowel in 2016 als 2015 uitgevoerd door KPMG Accountants N.V.

In bovenstaande opstelling is de methode gehanteerd waarbij wordt opgegeven de in het boekjaar ten laste gebrachte totale honoraria voor onderzoek van de jaarrekening en verslagstaten en de totale honoraria voor andere controleopdrachten, uitgevoerd door de externe accountant.

De onder honoraria accountant vermelde bedragen zijn onder de pensioenuitvoeringskosten opgenomen onder de post accountantskosten voor €69 (2015: €64) en voor €42 (2015: €27) onder de post overig.

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat:

- het fonds in het boekjaar 2016 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd;
- het fonds in het boekjaar 2016 geen aanwijzing als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet is gegeven;
- in het boekjaar 2016 geen bewindvoerder als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet is aangesteld.

Bezoldiging personeelsleden

De kosten bestuursbureau bedroegen in 2016 € 771 (2015: € 798). De toerekening van de interne kosten van het bestuursbureau heeft plaatsgevonden op basis van de tijdsbesteding van de werknemers aan respectievelijk pensioenbeheer en vermogensbeheer. De kosten vanwege de inzet van externe deskundigen is meestal direct te koppelen aan een van beide aandachtsgebieden. Van het totaal bedrag wordt € 378 (2015: € 419) onder vermogensbeheerkosten verantwoord. De onder pensioenuitvoeringskosten verantwoorde kosten bestaan voor € 261 (2015: € 242) aan lonen, € 39 (2015: € 39) aan sociale lasten en pensioenpremie en voor € 93 (2015: € 87) aan overige kosten.

Personeelsleden

Bij het fonds waren in 2016, evenals in 2015, vier werknemers in dienst (bestuursbureau). De pensioenuitvoering is volledig uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst die buiten Nederland werkzaam zijn.

Bezoldiging bestuurders

De transacties met bestuurders hebben betrekking op de vergoedingen voor de werkzaamheden verband houdende met vergaderingen van bestuur, commissies, verantwoordingsorgaan en raad van toezicht. De vergoedingen bestaan uit vacatiegeld, vergoeding van reis- en verblijfkosten en overige bestuurskosten 2016: € 413 (2015: € 421).

14. Mutatie technische voorzieningen voor risico fonds

(x € 1.000)		2016	2015
Pensioenopbouw		185.029	150.209
Toeslagen		43	23
Rentetoevoeging		-2.603	6.881
Onttrekking voor pensioenuitkeringen		-60.863	-57.821
Mutatie pensioenuitvoeringskosten		3.620	2.571
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-958	-4.220
Wijziging marktrente		569.472	391.152
Wijziging actuariële uitgangspunten		1.618	9.483
Inkoop uit hoofde van VPL-regeling		230.823	8.096
Overige wijzigingen		13.116	-7.386
		939.297	498.988

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagen

Deze post bestaat uit de lasten van de in het boekjaar toegekende toeslagen uit hoofde van de voorwaardelijke toeslagverlening. Het bestuur heeft in het boekjaar besloten geen toeslagen toe te kennen.

Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met -0,060% (2015: 0,181%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2015.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

In de voorziening pensioenverplichtingen zijn de actuariel verwachte uitkeringen opgenomen gedurende het boekjaar. Onder deze post is de verwachte vrijval uit de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van het doen van uitkeringen verantwoord.

Mutatie pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Onder paragraaf 15 is de wijziging uit hoofde van overdracht van rechten opgenomen.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging actuariële uitgangspunten

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het fonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Inkoop uit hoofde van VPL-regeling

In 2016 is een bedrag van € 14.820 (2015: € 8.096) toegekend aan pensioenaanspraken uit hoofde van de VPL-regeling. Dit betreft de inkoop van de onvoorwaardelijke pensioenrechten. Ultimo 2016 zijn alle VPL-rechten omgezet van voorwaardelijk naar onvoorwaardelijk. Als gevolg daarvan wordt € 216.003 aan het pensioenvermogen toegevoegd. Aan de technische voorziening wordt hetzelfde bedrag toegevoegd.

Overige wijzigingen

(x € 1.000)	2016	2015
Resultaat op kanssystemen		
Resultaat op sterfte	-4.480	-6.866
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	7.477	-273
Resultaat op mutaties	6.331	-277
Overig	3.788	30
	13.116	-7.386

15. Saldo overdrachten van rechten risico pensioenfonds

(x € 1.000)	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten	1.189	1.119
Uitgaande waardeoverdrachten	-2.189	-4.892
	-1.000	-3.773

Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:

(x € 1.000)	2016	2015
Toevoeging aan de technische voorzieningen	1.230	1.306
Ottrekking aan de technische voorzieningen	-2.188	-5.526
	-958	-4.220

Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:

(x€1.000)	2016	2015
- de overgenomen pensioenverplichting	-41	-187
- de overgedragen pensioenverplichting	-1	634
	-42	447

Een inkomende waardeoverdracht betreft de ontvangst van het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van de vorige werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. Een uitgaande waardeoverdracht betreft de overdracht aan het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van de nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra pensioenaanspraken.

Het resultaat op inkomende en uitgaande individuele waardeoverdrachten wordt veroorzaakt door de verschillen tussen de gehanteerde wettelijke tarieven waar de betalingen op gebaseerd zijn en de gehanteerde tarieven voor de vaststelling van de technische voorziening.

16. Overige lasten

(x€1.000)	2016	2015
Dotatie voorziening dubieuze debiteuren	83	-
Interest	46	-
	129	-

Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Bestemming saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming in nader uitgewerkt in de ABTN.

Het voorstel resultaatbestemming 2016 is opgenomen in de paragraaf van de staat van baten en lasten in de jaarrekening.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van Stichting bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf heeft de jaarrekening 2016 vastgesteld in de vergadering van 12 juni 2017.

F. Sloot
Werkgeversvoorzitter

H.B.M.Grutters
Werknemersvoorzitter

P.J. Verhoog
Bestuurslid

D.H.M.Muusers
Bestuurslid

P.E.H.Hoogstraaten
Bestuurslid

J.G.Seffinga
Bestuurslid

J.Kat
Bestuurslid

C.H.L.M.Filippini
Bestuurslid

W.J.van Houwelingen
Bestuurslid

7 Overige gegevens

7.1 Bestemming saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming in nader uitgewerkt in de ABTN.

Het voorstel resultaatbestemming 2016 is opgenomen in de paragraaf van de staat van baten en lasten in de jaarrekening.

7.2 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf te Utrecht is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op 20 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven 1 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet met uitzondering van de artikelen 131, 132 en 133 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Amstelveen, 12 juni 2017

drs. H. Zaghdoudi AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het Bestuur en Raad van Toezicht van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf per 31 december 2016 en van het resultaat en kasstromen over 2016, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf (de Stichting) te Utrecht gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- 1 de balans per 31 december 2016;
- 2 de staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht over 2016; en
- 3 de toelichting met een overzicht van de grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Controleaanpak

Samenvatting

Goedkeurende controleverklaring

Materialiteit

Materialiteit van EUR 20 miljoen, circa 0,5% van het pensioenvermogen

Kernpunten

- De waardering van beleggingen
- De waardering van de technische voorzieningen

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 20 miljoen (2015: EUR 20 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen per 31 december 2016 (circa 0,5%). Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de beleidsdekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het Bestuur en Raad van Toezicht afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de EUR 1 miljoen aan het Bestuur en Raad van Toezicht rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

De Stichting heeft de administratie van de beleggingen uitbesteed aan Kasbank N.V. De pensioenadministratie is uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door Kasbank N.V. en informatie over de technische voorzieningen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de Stichting. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor de Stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van Kasbank N.V. en Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V., zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde (ISAE 3402-type II)-rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen en het bespreken van de beheersomgeving bij de dienstverlener met

vertegenwoordigers van de dienstverlener. Op basis daarvan evalueren wij, en bespreken wij met de andere onafhankelijke accountant, de in de ISAE 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2016 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan Kasbank N.V. en Syntus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Wij hebben eigen gegevensgerichte analyses uitgevoerd waarbij wij de uitkomsten van premiebijdragen en uitkeringen hebben getoetst op basis van verwachtingen die wij zelf hiervoor hebben ontwikkeld. Wij hebben door middel van deelwaarnemingen mutaties in de pensioenadministratie, premiebijdragen en uitkeringen aan de hand van brondocumentatie bij de dienstverlener onderzocht.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants. Kasbank N.V. heeft op grond van de overeenkomst met de Stichting aan een onafhankelijk accountant opdracht gegeven de informatie inzake beleggingen ten behoeve van de jaarrekening van de Stichting te controleren.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel bij de jaarrekening zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controlewerkzaamheden van deze accountant. In dit kader hebben wij de accountant schriftelijke instructies gegeven omtrent de aard en omvang van de uit te voeren werkzaamheden. De accountant heeft, op onze instructie, de controle uitgevoerd met een materialiteit van EUR 20 miljoen en daarbij ook bijzondere aandacht besteed aan het hierna genoemde kernpunt van onze controle voor de waardering van beleggingen met schattingen.

De accountant heeft zijn bevindingen aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportage geëvalueerd, de bevindingen met de accountant besproken, het controledossier van de accountant beoordeeld en aanvullende eigen controle werkzaamheden uitgevoerd waaronder aansluiting van de vermogensbeheerrapportage met de financiële administratie en de jaarrekening.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, (mutaties in) deelnemergevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de technische voorzieningen, premiebijdragen en uitkeringen verkregen.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het Bestuur en Raad van Toezicht gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

De waardering van beleggingen

Omschrijving

De beleggingen vormen een significante post op de balans van de Stichting. Alle beleggingen dienen conform de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Uit noot 5.1 bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 4.380 miljoen (84%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op marktnoteringen en EUR 815 miljoen (16%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op nettocontantewaardeberekeningen en andere geschikte waarderingsmodellen. Het bepalen van de marktwaarde voor deze beleggingen is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad, vormde de waardering van beleggingen met behulp van schattingen een kernpunt in onze controle.

De waardering van beleggingen

In de toelichting in noot 4 geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In noot 5.1 zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

De accountant van Kasbank N.V. heeft zijn bevindingen met betrekking tot zijn controle op de vermogensrapportage aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportage geëvalueerd, de bevindingen met de accountant besproken en een dossierreview op het controledossier van de accountant verricht. Wij hebben vastgesteld dat de gecontroleerde vermogensbeheerrapportage aansluit met de financiële administratie en de jaarrekening.

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen. Wij hebben eveneens geconstateerd dat de toelichtingen op de beleggingen adequaat zijn.

Wij vinden de waardering van de beleggingen evenwichtig bepaald.

De waardering van de technische voorzieningen

Omschrijving

De technische voorzieningen vormen een significante post op de balans van de Stichting en worden gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De waardering van de technische voorziening komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt tegen de marktrente (rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank).

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariële deskundigen. Gezien complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de technische voorzieningen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen, de nominale dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad, vormde de waardering van de technische voorzieningen een kernpunt in onze controle.

Het bestuur heeft in de toelichting in noot 4 de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de technische voorzieningen opgenomen. In noot 8 (risicoparagraaf) is de gevoeligheid van de berekening van de technische voorzieningen voor schattingen uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerend actuaris die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerend actuaris over de te volgen aanpak, de aandachtspunten en de uitkomsten.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerend actuaris. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de overige gegevens en de werkzaamheden van de certificerend actuaris geëvalueerd.

De waardering van de technische voorzieningen

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het resultaat in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van een eigen actuaire.

Onze observatie

Wij vinden de waardering van de technische voorzieningen evenwichtig bepaald en de toelichting toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- Voorwoord en inhoud;
- Meerjarenoverzicht;
- Bestuursverslag;
- Verslag van de Raad van Toezicht;
- Verslag van het verantwoordingsorgaan
- Overige gegevens;
- Bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het Bestuur en Raad van Toezicht voor de jaarrekening

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het Bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het Bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het Bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het Bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het Bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het Bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden

waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de Stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate – maar geen absolute mate – van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Voor een nadere beschrijving van onze verantwoordelijkheid ten aanzien van een controle van de jaarrekening verwijzen wij naar de website van de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA).

https://www.nba.nl/Documents/Tools%20Vaktechniek/Standapassages/Standapassage_nieuwe_controletekst_niet_oob_variant_%20Nederlands.docx

Amstelveen, 12 juni 2017

KPMG Accountants N.V.

F.M. van den Wildenberg RA

Bijlagen

Bijlage 1 Mutatieoverzicht

2016 (x €1.000)	Deelnemers	Gewezen deelnemers	Arbeidsongeschikte deelnemers	Gepensioneerden met uitkering	Gepensioneerden, niet opgevraagde pensioenen	Totaal
Stand per 1 januari 2016	82.434	176.774	2.277	15.288	1.997	278.770
Van gewezen dln naar dln	2.557	-2.557	0	0	0	0
Van dln naar gewezen dln	-14.341	14.341	0	0	0	0
Arbeidsongeschiktheid	-167	-24	191	0	0	0
Revalidering	9	25	-34	0	0	0
Pensionering	-186	-681	-48	723	192	0
Toetreding	13.626	5.014	1	1.254	6	19.901
Overlijden	-77	-446	-22	-405	-30	-980
Waardeoverdracht	-12	-150	0	0	0	-162
Afkoop emigratie /klein pens.	-11	-6.512	-3	-982	-23	-7.531
Beëindiging tijdelijke uitkering	0	0	0	-17	0	-17
Overige oorzaken	90	837	1	-44	-743	141
Stand per 31 december 2016	83.922	186.621	2.363	15.817	1.399	290.122

2015 (x €1.000)	Deelnemers	Gewezen deelnemers	Arbeidsongeschikte deelnemers	Gepensioneerden met uitkering	Gepensioneerden, niet opgevraagde pensioenen	Totaal
Stand per 1 januari 2015	81.148	168.449	2.178	14.401	1.636	267.812
Van gewezen dln naar dln	2.140	-2.140	0	0	0	0
Van dln naar gewezen dln	-13.790	13.790	0	0	0	0
Arbeidsongeschiktheid	-154	-390	544	0	0	0
Revalidering	4	308	-312	0	0	0
Pensionering	-308	-1.142	-104	1.066	488	0
Toetreding	13.663	4.597	1	1.302	16	19.579
Overlijden	-64	-413	-29	-412	-36	-954
Waardeoverdracht	-103	-488	0	0	0	-591
Afkoop emigratie /klein pens.	-34	-5.816	-1	-1.012	-96	-6.959
Beëindiging tijdelijke uitkering	0	0	0	-38	0	-38
Overige oorzaken	-68	19	0	-19	-11	-79
Stand per 31 december 2015	82.434	176.774	2.277	15.288	1.997	278.770

Bijlage 2 Checklist Code Pensioenfondsen

Principes/ code normen	Status naleving BPF Levensmiddelenbedrijf
Algemeen	
Taken en werkwijze bestuur Normen 1 t/m 9	Worden toegepast
Taak en werkwijze Belanghebbendenorgaan Normen 10 t/m 13	Niet van toepassing
Taken en werkwijze intern toezicht Normen 17 t/m 22	Worden toegepast
Integraal risicomanagement Normen 23 t/m 24	Worden toegepast
Communicatie en transparantie Normen 25 t/m 26	Worden toegepast
Verantwoord beleggen Normen 27 t/m 29	Worden toegepast
Uitvoering, uitbesteding en kosten Normen 30 t/m 37	Worden toegepast
Rol accountant en actuaris Normen 38 t/m 39	Worden toegepast
Klachten en geschillen/ onregelmatigheden Normen 40 t/m 44	Worden toegepast
Inrichting en organisatie	
Benoeming, ontslag en schorsing Normen 45 t/m 47	Worden toegepast
Geschiktheid bestuur, intern toezicht, verantwoordingsorgaan Normen 48 t/m 58	Alle normen worden toegepast, behoudens norm 54 t.a.v. profiel raad van toezicht. Er is één profielschets voor alle leden. Bij de samenstelling wordt rekening gehouden met complementariteit, zodat de raad als collectief evenwichtig en deskundig is samengesteld
Stemverhoudingen Norm 59	Wordt toegepast
Zittingsduur en herbenoeming Normen 60 t/m 64	Worden toegepast

Principes/ code normen	Status naleving BPF Levensmiddelenbedrijf
Diversiteit Normen 65 t/m 71	In de praktijk voldoet de samenstelling van het bestuur en het verantwoordingsorgaan aan de diversiteitseis wat betreft leeftijd en geslacht. Bij invulling van een bestuursfunctie wordt prioriteit gegeven aan geschiktheid boven het diversiteitsbeginsel.
Integer handelen Normen 72 t/m 76	Worden toegepast
Beloningsbeleid Normen 77 t/m 81	Worden toegepast
Compliance Normen 82 t/m 83	Worden toegepast

Bijlage 3 Nevenfuncties bestuursleden en raad van toezicht

Bestuur:

De heer C. Filippini

- Bestuurslid BPF Detailhandel
- Bestuurslid SPNG
- Bestuurslid PF Accountancy
- Bestuurslid vereniging van werkgevers van PF Accountancy

-

De heer H.B.M. Grutters

- Pensioenbestuurder FNV
- Bestuurslid BPF Detailhandel
- Bestuurslid Pensioenfonds Wonen
- Bestuurslid Pensioenfederatie (linking pin tussen bestuur en commissie verslaglegging en uitvoeringskosten)

De heer H.B.M. ten Have

- Voorzitter bestuur Vakcentrum
- Voorzitter stichting Vakcentrum Foodconsult Bedrijfsadvies
- Bestuurslid Stichting KDWN
- Bestuurslid Stichting Varena
- Voorzitter Stichting Super Supermarkt Keurmerk
- Bestuurslid Stichting Sociaal Fonds Levensmiddelenbedrijf
- Bestuurslid Stichting Vervroegd Uittreden Levensmiddelenbedrijf
- Bestuurslid Georganiseerd Overleg Levensmiddelen
- Cao-onderhandelaar Levensmiddelen
- Bestuurslid CBL
- Voorzitter Stichting Masterclass Foodretail
- Bestuurslid FAD
- Lid raad van toezicht KvK
- Voorzitter RVC Vetipak
- Voorzitter RVC Top Bakkers
- Bestuurslid Kaas en Delicatessen Nederland

Mevrouw P.E.H. Hoogstraaten

- Directeur Vakcentrum
- Bestuurslid (directeur) Stichting Vakcentrum Foodconsult Bedrijfsadvies
- Bestuurslid (directeur) Stichting Super Supermarkt Keurmerk
- Bestuurslid Stichting Sociaal Fonds Levensmiddelenbedrijf
- Bestuurslid Stichting Vervroegd Uittreden Levensmiddelenbedrijf
- Lid raad van advies Syntrus Achmea
- Bestuurslid Georganiseerd Overleg Levensmiddelen
- Cao-onderhandelaar Levensmiddelenbedrijf
- Directeur IFGA
- Bestuurslid CBL
- Bestuurslid Stichting Nedvang
- Bestuurslid Koninklijke Vereniging MKB Nederland
- Voorzitter Nationale Winkelraad
- Lid SER
- Bestuurslid Detailhandel Nederland
- Bestuurslid Stichting Afrekenen met winkeldieven
- Bestuurslid Stichting Detailhandelfonds
- Bestuurslid Euro Commerce

De heer W.J. van Houwelingen

- Pensioenbestuurder FNV
- Bestuurslid BPF Bouw (lid commissie vermogensbeheer & balansmanagement en lid auditcommissie)
- Bestuurslid BPF Houtverwerkende industrie en jachtbouw (lid BAC en lid risico-/auditcommissie)
- Bestuurder Stichting Garantiefonds doorbetaling bij vorst

De heer J. Kat

- Directeur DKM Holding BV
- Commissaris Fetim BV
- Penningmeester Vereniging Grootwinkelbedrijven Levensmiddelen (beëindigd per 31 december 2016)
- Bestuurslid Centraal Bureau Levensmiddelen (beëindigd per 31 december 2016)
- Bestuurslid Detailhandel Nederland (beëindigd per 31 december 2016)
- Secretaris Deka Development Foundation

De heer D.H.M. Muusers

- Bestuurslid BPF AVH
- Bestuurslid BPF VLEP
- Bestuurslid BPF SGB
- FNV pensioenbestuurder
- Lid raad van toezicht ASKO
- Lid raad van toezicht stichting Mantelzorg en Dementie
- DGA DHM Beheer

De heer J.G. Seffinga

- Bestuurslid BPF Detailhandel
- Bestuurslid Stipp (Stichting Pensioenfonds voor personeelsdiensten)
- Bestuurslid BPF Schoenmakerij (in liquidatie)

Mevrouw F. Sloot

- Eigenaar/directeur van Jumbo Froukje Sloot
- Lid Werkgroep Overleg Formule (WOF) bij Jumbo
- Lid adviesraad Noorderpoortcollege
- Hoofdbestuurslid van het Vakcentrum

De heer P.J. Verhoog

- Directeur Sociale Zaken Detailhandel Nederland
- Bestuurslid Stichting Vervoegd Uittreden Levensmiddelen
- Bestuurslid Stichting Sociaal Fonds Drogisterijbranche
- Bestuurslid BPF Wonen

Raad van toezicht:

De heer W.G. van den Brink

- Commissaris Nettorama
- Voorzitter dorpsbelangen
- Lid kennisgroep Staverden
- Voorzitter regio Zonnebloem

De heer H.J. Strang

- Voorzitter Raad van Toezicht Pensioenfonds Wonen
- Voorzitter Raad van Toezicht Bedrijfstakpensioenfonds voor het Schilders-, Afwerkings- en Glaszetbedrijf
- Lid Raad van Toezicht BPF Agrarische & Voedselvoorzieningshandel
- Lid Raad van Toezicht Pensioenfonds Hoogovens
- Lid Bestuur BPF Waterbouw
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Douwe Egberts
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Heineken
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Arcadis
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Citigroup
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds VNU
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Hewitt
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds ERIKS
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Transavia

- Medevoorzitter Werkgroep Internationaal (Kring van Pensioenspecialisten)
- Lid Werkgroep Toekomst Pensioenstelsel (Kring van Pensioenspecialisten)
- Lid Werkgroep Pension Fund Governance (Kring van Pensioenspecialisten)
- Lid Werkgroep 'Gedrag en Toezicht' VITP

De heer D. Wenting

- Lid beleggingsadviescommissie PF Horeca & Catering
- Lid Raad van Toezicht PF Tandartsen
- Lid Raad van Toezicht PF Woningcorporaties
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds ERIKS
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Heineken
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds VNU
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Hewitt
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Douwe Egberts
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Telegraaf
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Huisartsen
- Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Fysiotherapeuten

Bijlage 4 Begrippenlijst

ABTN (Actuariële en bedrijfstechnische nota)

Pensioenfondsen dienen te werken volgens een ABTN. Hierin zijn de financiële opzet van een pensioenfonds en de grondslagen waarop deze berust, gemotiveerd omschreven.

ALM (Asset Liability Management)

Een methode om modelmatig de samenstelling van de strategische beleggingsportefeuille te bepalen, rekening houdend met de pensioenverplichtingen.

Beleggingsrendement en Benchmark (excl. rente- en valutahedge)

Deze gegevens zijn vanaf 2011 niet meer beschikbaar aangezien de hedges binnen de portefeuille plaatsvinden en niet meer afzonderlijk zichtbaar zijn.

Beleggingsrendement en Benchmark (incl. rente- en valutahedge)

Deze worden vanaf 2011 zichtbaar aangezien de hedges binnen de portefeuille plaatsvinden.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de laatste twaalf maandelijkse dekkingsgraden. Een dekkingsgraad geeft informatie over de financiële positie van pensioenfondsen.

Benchmark

Vergelijkingsmaatstaf. Representatieve herbeleggingsindex waartegen de prestaties van een beleggingsportefeuille worden afgezet.

Dekkingsgraad

De waarde van het pensioenvermogen uitgedrukt als percentage van de waarde van de pensioenverplichtingen. De dekkingsgraad wordt als graadmeter beschouwd voor de mate van zekerheid dat de toegezegde pensioenen ook daadwerkelijk kunnen worden uitbetaald.

Deposito

Tegood bij een bankinstelling, waarover eerst na verloop van een overeengekomen tijdsduur (maximaal 2 jaar) kan worden beschikt.

Derivaten

Financiële contracten waarvan de waarde is afgeleid van een andere (onderliggende) waarde, zoals een aandeel, obligatie of grondstof. Bijvoorbeeld: futures, swaps.

Feitelijke premie

De premie die werkelijk in rekening wordt gebracht bij de werkgevers en deelnemers.

Franchise

Vrijgesteld bedrag. Over dit deel van het pensioengevend loon worden geen aanspraken opgebouwd.

FTK (Financieel Toetsingskader)

Stelsel van De Nederlandsche Bank voor te hanteren waarderingmethoden.

Gedempte premie

De gedempte premie is gelijk aan de kostendekkende premie met één belangrijk verschil, namelijk dat de gehanteerde rente is gebaseerd op een voortschrijdend gemiddelde uit het verleden of het rendement op een verwachting voor de toekomst.

High Yield

Hoogrenderende obligaties, uitgegeven door ondernemingen met een lage kredietwaardigheid.

Kostendekkende premie

De kostendekkende premie is gelijk aan de actuariële benodigde premie voor de inkoop van de onvoorwaardelijke onderdelen van de pensioentoezegging. De kostendekkende premie moet opslagen bevatten voor solvabiliteit en uitvoeringskosten. Voor de voorwaardelijke (veelal indexatie) onderdelen van de pensioentoezegging moet de kostendekkende premie worden verhoogd, rekening houdend met de geformuleerde ambitie en afgesproken wijze van financieren. De kostendekkende premie moet worden vastgesteld op basis van sterftegrondslagen die ook voor de technische voorziening wordt gehanteerd. Voor het vaststellen van de zuiver kostendekkende premie wordt de actuele marktrente (rentetermijnstructuur) gehanteerd.

Liability Driven Investments (LDI)

Beleggingen in vastrentende waarden (vaak fondsen en/of swaps) met een relatief lange looptijd, met als doel het renterisico van de verplichtingen af te dekken.

Performancetoets

Het gemiddelde van de behaalde beleggingsresultaten, gemeten over 5 jaar. Een fonds moet minimaal een 0 behalen om aan de performancetoets te voldoen. Als het fonds een negatief resultaat haalt dan moet het fonds de werkgever vrijstelling verlenen indien hij daarom verzoekt.

Reële dekkingsgraad

De reële dekkingsgraad drukt de verhouding uit tussen het vermogen van het fonds en de pensioenverplichtingen, waarbij in de berekening van de pensioenverplichtingen rekening wordt gehouden met toekomstige inflatie.

Rekenrente

Fictief rendementspercentage dat het belegde vermogen in de toekomst wordt geacht op te brengen.

Rentetermijnstructuur (RTS)

De rentetermijnstructuur, of yield curve, is een grafiek die het verband weergeeft tussen de looptijd van een vastrentende belegging enerzijds en de daarop te ontvangen marktrente anderzijds.

Solvabiliteit

Het vermogen van de pensioenuitvoerder om op langere termijn aan verzekerings- of pensioenverplichtingen te kunnen voldoen.

Sterftegrondslag

Berekeningsmethode gebaseerd op een statistisch overzicht van sterftekansen per leeftijd van een bepaalde groep personen.

Swap

Ruil van het rendement op een vastgestelde referentiewaarde tegen een variabele rente gedurende een vastgestelde looptijd.

Ultimate Forward Rate (UFR)

Een risicovrije rekenrente voor langjarige contracten, waarin wegens de lange looptijd onvoldoende handel in bestaat.

Underperformance

Er wordt een slechter resultaat behaald dan de benchmark.

UPO

Uniform PensioenOverzicht, met de gegevens over het opgebouwde pensioen.

Vastrentende waarden

Beleggingssoort waarover in beginsel een vaste rentevergoeding en een vaste looptijd geldt, zoals obligaties, onderhandse leningen en hypotheekleningen.

VPV (Voorziening Pensioen Verplichtingen)

De passiva van het pensioenfonds, gelijk aan de waarde van de pensioenverplichtingen.

Waardeoverdracht

Het naar een andere pensioenregeling overdragen van de waarde van een tot zeker moment opgebouwde pensioenaanspraak, in het geval de deelnemer verandert van werkgever of verzekeraar.

Z-score

Maatstaf voor de mate waarin het werkelijke rendement van een pensioenfonds afwijkt van het rendement van de door het bestuur vastgestelde normportefeuille.

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Levensmiddelenbedrijf
Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.
Postbus 3183, 3502 GD Utrecht
telefoon: 088 008 40 04

